

MALOPOLSKO

Hlavné mesto regiónu: Krakov
Väčšie mestá: Tarnov, Nowy Sącz, Osvienčim

Rozloha: 15 182 km² (cca 5% rozlohy Poľska)

Obyvateľstvo: 3,286 mln ľudí (cca 8% obyvateľstva Poľska)

Krajina:

- najvyšší stit – Rysy: 2499 n.m.
- horské pásma – Tatry, Beskydy, Pieniny, Gorce
- pohoria – Pogórze Karpackie
- vysočiny – Wyżyna Krakowsko-Częstochowska
- nížiny – dolina Visly
- hlavné rieky – Wisla, Dunajec, Poprad, Raba, Sława, Biała
- vodné nádrže – Czorszyńska, Rożnowska, Czachowska, Dobczycka, Klimkówka
- najvyššie položené, najčistšie jazerá – Morské oko, Czarny Staw, jazerá doliny Piatich Poľských plies
- najväčšia a najhlbšia jaskyňa – jaskyňa Wielka Śnieżna: vyše 22 km chodieb, 842 m hĺbky
- 14 objektov zapísaných na Zoznam svetového dedičstva UNESCO
- 252 objektov na Trase drevenej architektúry
- 50 objektov Trasy Východného Frontu 1. Svetovej Vojny

Vydavateľ: Marsalkovský úrad Malopolského vojvodstva, Department turistiky, športu a propagácie ul. Basztowa 22, 31-156 Krakov www.visitmalopolska.pl
Návrh: Anna Niedzwieńska
Koordinácia: Małgorzata Czapla
 Spolupráca: Małgorzata Kozak

Vydavateľstvo: Amistad Sp. z o.o. ul. Stolarska 13/7, 31-043 Krakov tel./faks: + 48 12 4229922 biuro@polskatourystyczna.pl www.polskatourystyczna.pl

Text: Krzysztof Bzowski (kapitola I, kapitola III – č. II, č. III, č. IV, kapitola IV, tematická stránka: „Malopolská cesta k nezávislosti“, tematické okruhy), dr Krzysztof Mroczkowski (kapitola II, kapitola III – č. I, tematické stránky: „Vojna očami vojakov“, „Letectvo“, „Vojenské cintoríny“; historické okruhy)
Vecné konzultácie: dr hab. Michał Baczkowski, dr hab. Krzysztof Mroczkowski, dr hab. Andrzej Olejko
Preklad: Summa Linguae
Výkonný riaditeľ: Ewelina Wolna
Redakcia: Aurelia Hołubowska

Trasa Východného Frontu 1. Svetovej Vojny

Malopolsko

www.szlakpierwszejwojny.visitmalopolska.pl

Trasa Východného Frontu 1. Svetovej Vojny v Malopolskom vojvodstve vás zavedie na miesta, ktoré v rokoch 1914-1915 boli scénou kľúčových bojov na východnom fronte 1. svetovej vojny. Putovanie je najlepšie začať v Krakove. Mohutné opevnenia pevnosti Krakov, ktorá hrala dôležitú úlohu v bojoch ku koncu roku 1914 severne aj južne od hlavného mesta Malopolska, dodnes udivuje svojim rozmachom. V Krakove sa tiež nachádza Múzeum Poľského letectva so zachovanými originálnymi bojovými lietadlami z Prvej svetovej vojny. Z Krakova odpochodovala povestná I. Kádrová kompánia Jozefa Piłsudského – po jej stopách sa dnes môžete dostať na miesta, kde bojovali poľské strelecké oddiely a neskôr Poľské légie. Trasa vedie na sever od Krakova na bojiská spojené s bitkami na Jure Krakowsko-Czenstochovskej, ktoré sa udiali v novembri 1914 a kde na začiatku roku 1915 prebiehali boje pri Łapanove a Limanovej, ďalej na územia, kde sa na začiatku mája 1915 odohrala prelomová víťazná pre Rakúsko-Uhorsko a Nemecko bitka pri Gorliciach. Napokon nás cesta zavedie do malebných Nízkych Beskydov, ktoré sú plné vojenských pamiatok. Zás pri návšteve Tarnova môžete vidieť stavby spojené s obdobím Veľkej vojny, ako napríklad bývalé kasárne alebo vojenskú nemocnicu a cestujúc na juh sa oplatí navštíviť bojiská pri Łowczówku, kde sa v decembri 1914 odohrala bitka, ale aj čarovné vojenské nekropole tarnovskej zeme.

MALOPOLSKO Trasa Východného Frontu 1. Svetovej Vojny

turistický sprievodca

Malopolsko

Trasa Východného Frontu 1. Svetovej Vojny

TRASA VÝCHODNÉHO FRONTU 1. SVETOVEJ VOJNY V MALOPOLSKU

- KRAKOV (KRAKÓW)
- ① Obelisk na vrchu Kaim
 - ② Trasa pevnosti Krakov, severný úsek
 - ③ Trasa pevnosti Krakov, južný úsek
 - ④ Pevnosť Prokocim
 - ⑤ Pevnosť Kosocice
 - ⑥ Pevnosť Rajsko
 - ⑦ Múzeum Poľského letectva
 - ⑧ Pevnosť Grębałów
 - ⑨ Pevnosť Krzesławice
 - ⑩ Pevnosť Tonie
 - ⑪ Komplex skladov c.-k. armády, Múzeum Armii Krajowej
 - ⑫ Oleandry – miesto odpochodovania I. Kádrovej kompánie

- MICHAŁOWICE-KOMORA
- ⑬ Obelisk na hranici rakúskeho a ruského záboru
- MIECHÓW
- ⑭ Pomník Bojovníkov za nezávislosť
 - ⑮ Vojenské oddelenie na farskom cintoríne

- KSIĄŻ WIELKI
- ⑯ Palác v Mirove
 - ⑰ Vojenské oddelenie na farskom cintoríne
- KALISZ
- ⑱ Vojenský cintorín Ogonów
- KRZYWOPIŁOTY – BYDLIN
- ⑲ Miesto bitky pri Krzywopełotach a oddelenie legionárov na farskomcintoríne

- JANGROT – CIEPLICE
- ⑳ Vojenský cintorín
- SKAŁA
- ㉑ Vojenské oddelenia na farskom cintoríne
 - ㉒ Pomník Obeti 1. svetovej vojny

- RZEPLIN
- ㉓ Vojenské cintoríny v Rzepline (pri ceste do Cianovic – a; pri ceste do Krasienic – b) [B5]
- WIELICZKA
- ㉔ Vojenské oddelenie č. 381 na mestskom cintoríne

- MUCHÓWKA
- ㉕ Vojenský cintorín č. 308
- KAMIONKA MAŁA
- ㉖ Vojenský cintorín č. 357
- CHYSZÓWKI – PRIESMYK RYDZA-ŚMIGŁEGO
- ㉗ Pomník Stretnutia generácií

- LIMANOVA (LIMANOWA)
- ㉘ Vojenský cintorín č. 366
 - ㉙ Dom Mieroszevszkých, miesto pobytu Józefa Piłsudského
 - ㉚ Vojenský cintorín č. 368 na vrchu Jabłoniec

- MARCINKOWICE
- ㉛ Dvor Moravských
 - ㉜ Vojenský cintorín č. 352
- NOVY SĄCZ (NOWY SĄCZ)
- ㉝ Vojenský cintorín č. 350
 - ㉞ Oddelenie legionárov na mestskom cintoríne
 - ㉟ Dub Slobody

- GORLICE
- ㊱ Vojenský cintorín č. 91
 - ㊲ Regionálne múzeum PTTK I. Łukasiewiczza

- MAŁASTÓW
- ㊳ Vojenský cintorín č. 60
- ŁUŻNA – PUSTKI
- ㊴ Vojenské cintoríny č. 123 a 122

- STASZKÓWKA
- ㊵ Vojenský cintorín č. 118
- TARNOV (TARNÓW)
- ㊶ Pomník Neznámeho vojaka
 - ㊷ Bývalá vojenská nemocnica
 - ㊸ Bývalé rakúsko-uhorské kasárne
 - ㊹ Bývalé sídlo veliteľstva rakúsko-uhorskej posádky

- ㊺ Palác Sanguszkozovcov, bývalé sídlo štábu ruských vojsk

- ㊻ Vojenské cintoríny č. 200, 201, 202, 202a, 203
- ŁOWCZÓWEK
- ㊼ Vojenský cintorín č. 171
- LUBINKA A DĄBRÓWKA SZCZEPANOWSKA
- ㊽ Komplex vojenských cintorínov č. 191, 192, 193

- ZAKLICZYN
- ㊾ Vojenský cintorín č. 293
- BOGONIOWICE
- ㊿ Vojenský cintorín č. 138

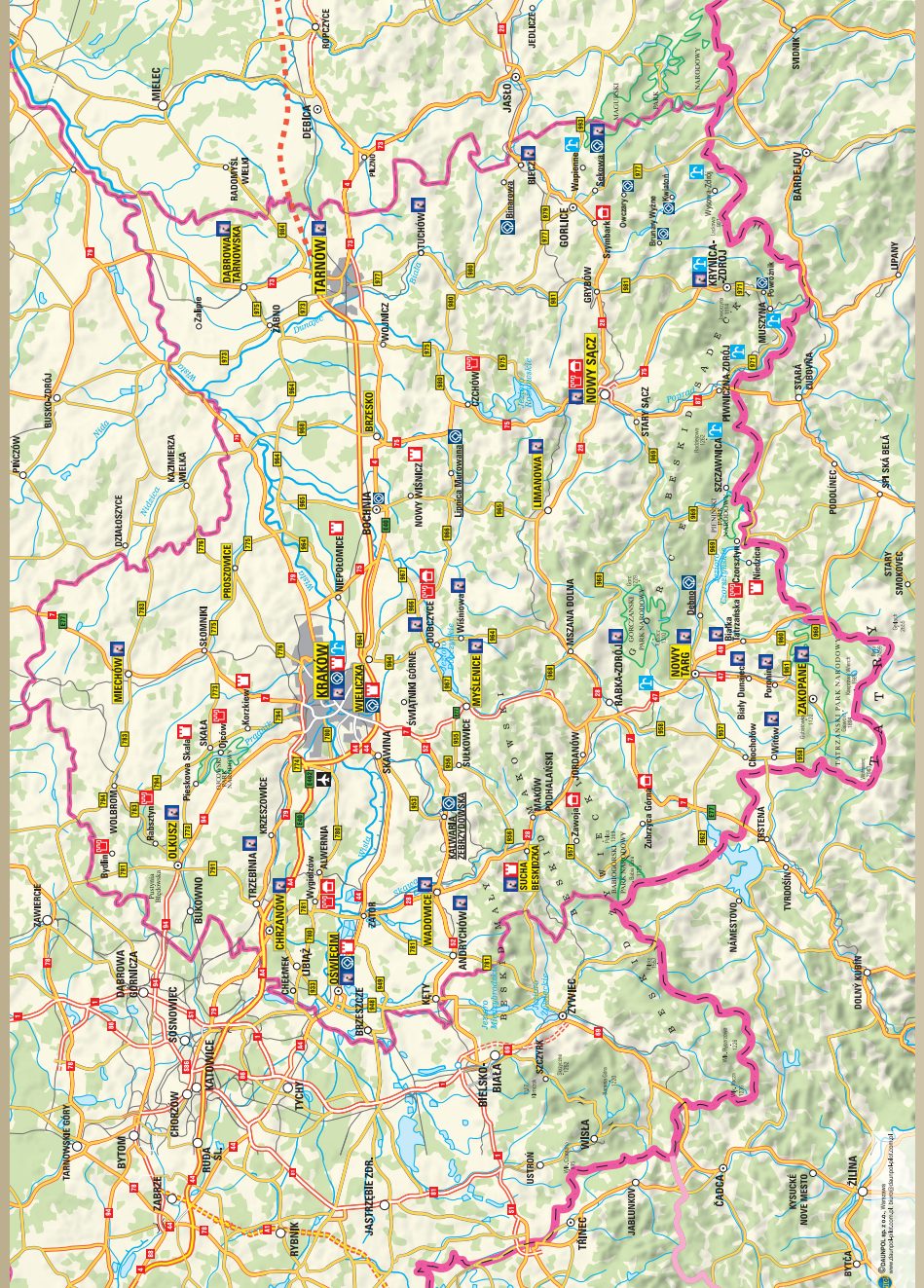
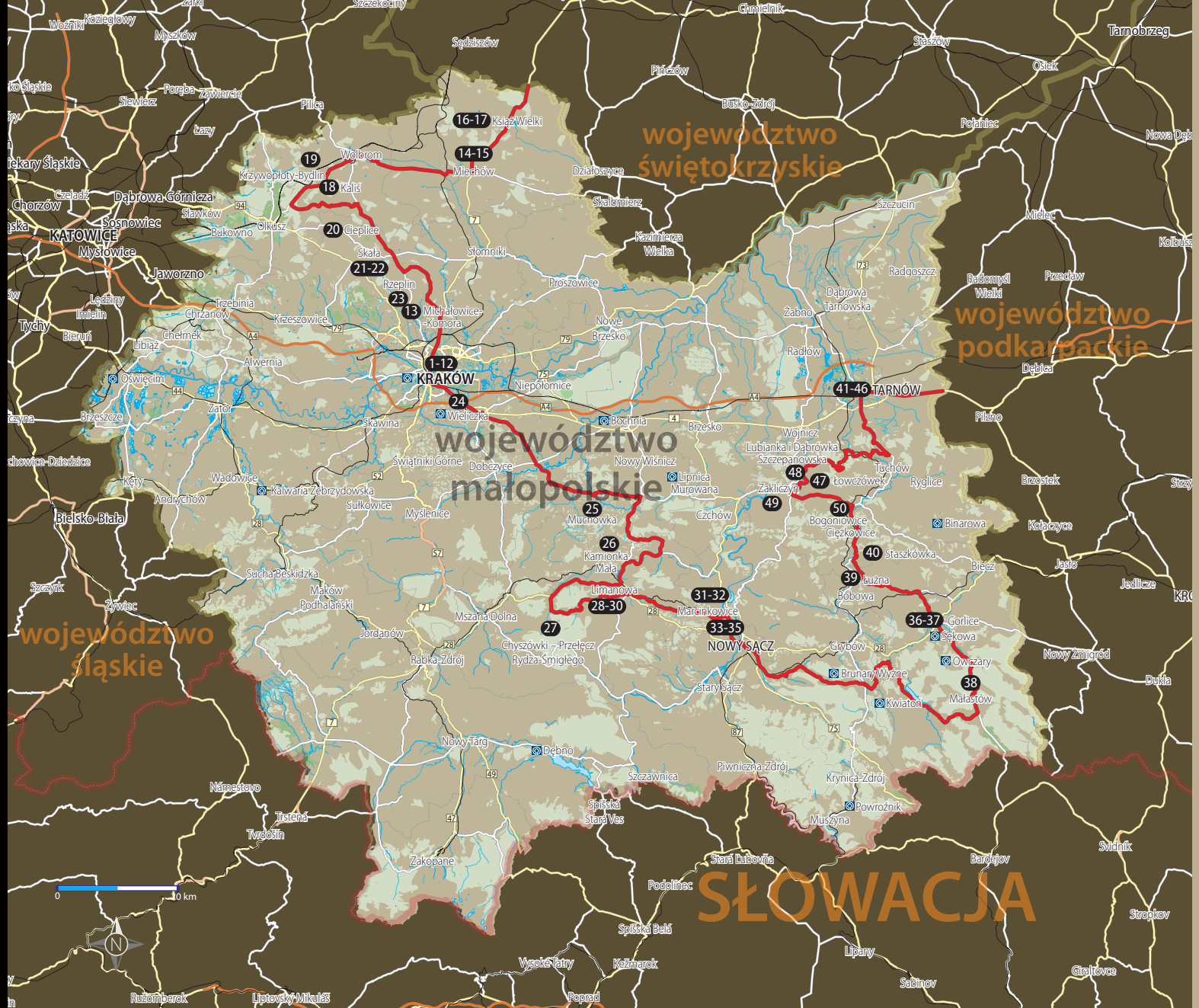
LEGENDA SYMBOLOV NA MAPÁCH V SPRIEVODCOVI

- 🏛️ pomník/obelisk
- 🏠 historická pamiatka
- 🏛️ múzeum
- 🏥 bojisko/miesto odpochodovania
- ⛑️ nemocnica
- 🏠 prírodná pamiatka
- 🏠 posádka/kasárne
- ⛑️ cintorín
- 🏰 pevnosť/tvrzda

ślak frontu wschodniego I wojny światowej

TRASA WYCHODNÉHO FRONTU I. SVETOVEJ VOJNY V MALOPOLSKU

STREDISKÁ TURISTICKÝCH INFORMÁCIÍ MSIT

KRAKOV (Kraków)

InfoKraków, it.krakow@msit.malopolska.pl, www.infokrakow.pl
ul. Powiśle 11, 31-101 Kraków, tel.: +48 513096688, powisle@infokrakow.pl
ul. św. Jana 2, 31-018 Kraków, tel.: +48 12 4217787, jana@infokrakow.pl
ul. Józefa 7, 31-056 Kraków, tel.: +48 12 4220471, jozefa@infokrakow.pl
Sukiennice, Rynek Główny 1/3, 31-042 Kraków, tel.: +48 12 4337310, sukiennice@infokrakow.pl
ul. Szpitalna 25, 31-024 Kraków, tel.: +48 12 4320110, szpitalna@infokrakow.pl
Pawilon Wypisłańskiego, pl. Wszystkich Świętych 2, 31-004 Kraków, tel.: +48 12 6161886, wypislanowski@infokrakow.pl
Międzynarodowy Port Lotniczy w Balicach, 32-083 Balice, tel.: +48 12 2855341, balice@infokrakow.pl

ANDRYCZÓW: Rynek 27, 34-120 Andrychów, tel.: +48 33 8429386, it.andrychow@msit.malopolska.pl, www.it.andrychow.eu

BRANISKA TATRZAŁANKA: ul. Słodkowa 179A, 34-405 Białka Tatrzańska, tel.: +48 18 6331959, it.bialka-tatrzańska@msit.malopolska.pl

BIALY DUNAIEC: ul. Jana Pawła II 363, 34-425 Biały Dunajec, tel.: +48 18 2001690, it.bialy-dunajec@msit.malopolska.pl, www.gokbalydunajec.pl

BIELEC: Rynek 1, 38-340 Bielec, tel.: +48 13 447924, it.bielec@msit.malopolska.pl, www.bielec.pl

CHRAZANÓW: al. Henryka 40, 32-500 Chrazanów, tel.: +48 32 632044, it.chrazanow@msit.malopolska.pl, www.wvst.powiat-chranzowski.pl

DĄBROWA TARNOWSKA: ul. Polna 13, 33-200 Dąbrowa Tarnowska, tel.: +48 14 6570007, it.dabrowatarnowska@msit.malopolska.pl, www.dabrowatar.pl

DOBOSZCZE: ul. Podgórska 1, 32-410 Dobosze, tel.: +48 12 2710153, it.doboszcz@msit.malopolska.pl, www.doboszcz.pl/dla-turystow

KRYNICZA-ZDRÓJ: ul. Zdrójowa 4/2, 33-360 Krynicza-Zdrój, tel.: +48 18 4725877, it.krynica-zdroj@msit.malopolska.pl, www.krynica-zdroj.pl

LIMANOWA (Limanowa): Rynek 25, 34-600 Limanowa, tel.: +48 18 3375800, it.limanowa@msit.malopolska.pl, www.powiat.limanowa.pl

MIECHÓW: ul. Kościuszkii 1A, 32-200 Miechów, tel.: +48 18 3383131, it.miechow@msit.malopolska.pl

MYŚLENICE: Rynek 27, 32-400 Myślenice, tel.: +48 12 2722312, it.myslenice@msit.malopolska.pl, www.myslenice.pl

www.visitmalopolska.pl

NOVY SĄCZ (Novy Sącz): ul. Śwetlicka 2, 33-300 Nowy Sącz, tel.: +48 18 4442422, it.nowy-sacz@msit.malopolska.pl, www.cti.com.pl

NOVY TARG: Rynek 1, 34-400 Nowy Targ, tel.: +48 18 2663036, it.nowy-targ@msit.malopolska.pl, www.it.nowy-targ.pl

OLKUSZ: ul. Floriańska 8, 32-300 Olkusz, tel.: +48 32 2109251, +48 32 6421926, it.olkusz@msit.malopolska.pl, www.umig.olkusz.pl

OSWIĘCIM (Oświęcim): ul. Leszczyńskiej 12, 32-600 Oświęcim, tel.: +48 33 8430091, it.oswiecim@msit.malopolska.pl, www.it.oswiecim.pl

PORONIN: ul. Józefa Piłsudskiego 2, 34-520 Poronin, tel.: +48 18 2074298, it.poronin@msit.malopolska.pl, www.poronin.pl

RABKA-ZDRÓJ: ul. Parkowa 2, 34-700 Rabka-Zdrój, tel.: +48 18 2691553, it.rabka-zdroj@msit.malopolska.pl, www.rabka.pl

SĘKOWA: Stary 19, 38-307 Sękowa, tel.: +48 18 3518770, it.sekowa@msit.malopolska.pl, www.sekowa.pl

SUCHA BESZEDZKA: ul. Zamkowa 1, 34-200 Sucha Beskidzka, tel.: +48 33 8742605, it.sucha-beskidzka@msit.malopolska.pl, www.it.sucha-beskidzka.pl

TARNÓW (Tarnów): Rynek 7, 33-100 Tarnów, tel.: +48 14 6889090, it.tarnow@msit.malopolska.pl, www.it.tarnow.pl

TRZEBNITZA: ul. Kościuszkii 74, 32-540 Trzbnitz, tel.: +48 33 6121497, it.trzbnitz@msit.malopolska.pl, www.trzbnitz.pl

TUCHÓW: ul. Chopina 10, 33-170 Tuchów, tel.: +48 14 6295456, it.tuchow@msit.malopolska.pl, www.tuchow.pl

WAŁOWICE: ul. Kościelna 4, 34-100 Wałowice, tel.: +48 33 8732365, it.walowice@msit.malopolska.pl, www.it.walowice.pl

WIŚNIOWA: ul. Wiśniewska 301, 32-412 Wiśniewa, tel.: +48 12 2714493, it.wisniewa@msit.malopolska.pl, www.ug-wisniewa.pl

WIŃCÓW: Włóch 239A, 34-512 Wińców, tel.: +48 18 2071988, it.wincow@msit.malopolska.pl, www.koscielisko.com.pl

ZAKOPANE: ul. Kościeliska 7, 34-500 Zakopane, tel.: +48 18 2012004, it.zakopane@msit.malopolska.pl, www.zakopane.eu

Malopolsko

Trasa Wýchodného Frontu 1. Svetovej Vojny

KAPITOLA I. MALOPOESKÁ HALIČ	4
KAPITOLA II. ČAS VEĽKEJ VOJNY	14
KAPITOLA III. TRASA VÝCHODNÉHO FRONTU	
1. SVETOVEJ VOJNY	24
Krakov a okolie	26
Okolie Limanovej a Nowého Sącza	44
Gorlice a okolie	56
Tarnov a okolie	68
KAPITOLA IV. UŽITOČNÉ INFORMÁCIE	80
Dojazd, mena a peniaze, generálne konzuláty	82
Index objektov	83
Index miest	84
TEMATICKÉ STRÁNKY	
Malopoľská cesta k nezávislosti	za stranou 16
Letectvo	za stranou 16
Vojna očami vojakov	za stranou 48
Vojenské cintoríny	za stranou 48

Vydavateľ sprievodcu chce poďakovať za prístupenie snímok:

Národnému archívu v Krakove, Historickému múzeu mesta Krakov, Múzeu Poľského letectva v Krakove, Múzeu Okręgowemu v Nowom Sączu, Múzeu Okręgowemu v Tarnove, Regionálnemu múzeu PTTK v Gorlicaciach, Tatranskému múzeu, páňovi Piotrowi Jasionowi, Štátnej vyššej odbornej škole v Tarnove, Starostvu Powiatovemu v Tarnove, Obecnému úradu v Sękovej, Mestskému úradu mesta Krakov.

Trasa Východnej Fronty 1. Svetovej Vojny v Malopoľskom vojvodstve vás zavedie na miesta, ktoré v rokoch 1914–1915 boli scénou kľúčových bojov nemeckej a rakúsko-uhorskej armády s ruskou armádou na východnom fronte Veľkej vojny. Na tejto trase môžete vidieť pamiatky z tamtých čias: pevnosť Krakov, krakovské Oleandry, odkiaľ odpochodovala I. Kádrová kompánia, múzeá a množstvo vojenských cintorínov, ktoré navrhli vtedajší významní umelci. Na trase sa nachádzajú aj bývalé vojenské objekty, napr. kasárne, sídla štábov bojujúcich armád, vojenské nemocnice. V niektorých miestach sa zachovali aj zvyšky zákopov a iných vojenských opevnení. Avšak nie je ľahké ich nájsť – niet divu, že slávny uhorský spisovateľ Ferenc Molnár, vojenský korešpondent z východného frontu, mal s tým nemalý problém už rok po zakončení vojny ...

Od vypuknutia Veľkej vojny ubehlo už celé storočie, ale v pamäti ľudí jej dejiny sú menej výrazné ako v prípade ďalšej svetovej vojny. Trasa Východnej fronty 1. svetovej vojny vznikla, aby sa nezabudlo na udalosti, ktoré pred storočím vyformovali svet, ako ho poznáme dnes.

V sprievodcovi sa nachádzajú informácie o objektoch na trase, ale aj opis politickej a spoločenskej situácie v tomto regióne pred výbuchom 1. svetovej vojny. Nájdú sa tu aj informácie o priebehu bitiek na východnom fronte v rokoch 1914–1915. Text dopĺňajú tematické stránky o dôležitých otázkach spojených s 1. svetovou vojnou a údaje o turistických zaujímavostiach v susedstve trasy.

1

MALOPOLSKÁ HALIČ

Kraków. Ul. Sławkowska.
Hotel SASKI

Kraków, ul. Sławkowska - Hotel Saski (1914), arch. MLP

MALOPOLSKO V PREDVEČER VEĽKEJ VOJNY

– veľká politika a každodenný život

Keby sme sa pozreli na politickú mapu Európy z roku 1914 – napríklad na takú, ktorú vydala legendárna kníhtlačiar斯卡 ofícina Pharus Verlag G.m.b.H. Berlin – v jej centrálnej časti by sme namiesto niekoľko-nástich, dnes existujúcich nezávislých štátov zazreli iba niekoľko – boli by to však obrovské štáty. Ku krajinám, ktoré sa na politickej mape z roku 1914

nedajú nájsť a ktoré vznikli po prvej svetovej vojne, patrí aj Poľsko – v tej dobe rozdelené medzi tri veľké monarchie.

VOJNA TROCH VEĽMOCÍ

Väčšina poľských území patrila spolu s Varšavou silnému Rusku, ktorému nedeliteľne vládol Mikuláš II. z dynastie Romanovcov. Po porážke Januárového povstania v roku 1864

cárska vláda zlikvidovala aj posledné zvyšky autonómie, z ktorej sa dovtedy Poľské kráľovstvo radovalo, napokon však zlikvidovali aj tento zvláštny výtvor, ktorý vznikol v roku 1815 počas Viedenského kongresu. Akékoľvek prejavu poľského národného života boli brutálne tlmené a v kraji nastala povinná rusifikácia. Poliáci nemali žiadny vplyv na štátnu moc. V roku, keď vypukla Veľká vojna, Francúzsko a Veľká Británia boli už celé roky spojencami Ruska, ktoré stálo v opozícii k ostatným dvom štátom vládncim na poľských územiach. Na druhej strane barikády stáli tzv. Ústredné veľmoci, čiže Rakúsko-Uhorsko a Nemecká ríša. Južné územia Poľska naďalej zostávali v rukách Podunajskej monarchie, čo bol iný názov Rakúska-Uhorska. Tento obrovský štát, kde už viac ako pol storočia vládol cisár František Jozef I. z dynastie Habsburgovcov bol konglomerátom mnohých, odlišných od seba provincií, ktoré obývali početné etnické skupiny a národy. Jedným z nich boli Poliáci.

Poľské územia v roku 1914

MALOPOLSKÁ HALIČ

Budova Zemského snemu vo Lvove, arch. Wikimedia Commons

K habsburskému štátu patrilo celé Malopolsko južne od Wisly a nevelký úsek teritórií neďaleko Krakova na sever od tejto rieky. Hlavné mesto Malopolska bolo k Rakúsku pripojené v roku 1864. V tej dobe bol Krakov provinčným hraničným mestom (hlavným mestom poľských území, ktoré zostali začlenené k habsburskému štátu sa stal Lvov) a postupom času sa stal najväčšou pevnosťou v štáte.

HALIČSKÁ AUTONÓMIA

Celé územie, ktoré dnes poznáme pod názvom Malopolské vojvodstvo sa nachádzalo medzi hranicami dvoch nepriateľských štátov. Hoci obidve časti, jednak Halič, jednak južné územia bývalého Kongresového kráľovstva boli biedne a zaostali, obyvatelia Kongresovky boli cárskou vládou doslova utlačaní, v Haliči sa naopak tešili slobodou,

ktorá na poľských územiach v tomto období nebola všedná.

Rakúsko-Uhorsko od 1867 bola konštitučná dualistická monarchia. Skladala sa z dvoch štátov, ktoré mali spoločného vládcu a niekoľko inštitúcií, vrátane spoločnej armády. Halič, ktorá sa začleňovala k prvému z týchto dvoch štátov bola provinciou s dosť široko chápanou autonómiou. Táto autonómia bola uzákonená v roku 1873 s vlastným Krajským snemom a vyvinutým systémom samosprávnych jednotiek. V celom štáte platili rôzne občianske práva a Poliáci mohli dokonca plniť najvyššie funkcie nielen v autonómnej Haliči ale takisto v ústredných orgánoch štátnej správy: od polovice 19. storočia až do prvej svetovej vojny až traja Poliáci plnili funkciu predsedu rakúskej vlády. Pred

vypuknutím Veľkej vojny sa na Haliči, na rozdiel od poľského územia začleneného do cárského Ruska alebo Nemecka, poľský jazyk nielenže mohol používať ale bol dokonca oficiálnym úradným jazykom! Poľské školstvo fungovalo na všetkých stupňoch – vrátane poľských univerzít v Krakove aj Lvove. Kultúrny a politický život kvitol a na území Haliče tu našli úkryt poľskí aktivisti z ruského zboru: spomeňme aspoň Jozefa Pilsudského a Roberta Dmowského.

Vďaka tomu sa autonómna Halič stala oazistnou oázou slobody pre Poliakov. Napriek biede, napriek tisícom ľudí, ktorí emigrovali, napriek slabému rozvoju priemyslu a nedostatočným vládnym investíciám, ktorí obchádzali celú provinciu – okrem tých spojených s armádou- región sa stal živnou pôdou pre skúsených poľských aktivistov potrebných budúcemu nezávislému Poľsku. Región sa tiež stal strediskom poľských budovateľov a bojovníkov za nezávislosť: naozajstným „poľským Piemontom“.

OBYVATELIA MALOPOLESKA

Východnú a západnú časť provincie predeľuje neoficiálna hranica – rieka San. V západnej časti dominovalo poľské obyvateľstvo – v roku 1910 poľský jazyk deklarovalo ako materinský 96% občanov, zatiaľ čo v celej provincii to percento činilo vyše 60%. V západnej oblasti Haliče bývalo menej Židov ako na východe. Najviac ich žilo v mestách, napríklad v Krakove predstavovali 30% celého obyvateľstva a v meste Dąbrowa Tarnowska viac ako polovicu. Značne menej ich bývalo na dedinách. Juhozápadnej regiónu a karpatské oblasti obývali Lemkovia. Títo Horali rusínskeho pôvodu, ktorí sa považovali za Ukrajincov, avšak často sami seba nazývali „tunajšími“, žili na území od Nizkych Beskyd a Lubovnianskej vrchoviny až k Szczawnicy

–Zdrój. Od Poliakov sa líšili nielen jazykom a špecifickou kultúrou, ale aj vierovyznaním – prevládala tu grécko-katolícka cirkev (všade inde rímsko-katolícka). Avšak od konca 19. storočia vplyvy začala získavať pravoslávne vierovyznanie. Územia severného Malopoľska, ktoré sa nachádzali na druhej strane hranice v ruskom zábo-re, obývali najmä Poliáci rímsko-katolíckeho vierovyznania, okrem miest so značným počtom Židov.

POLITICKÝ ŽIVOT V HALIČI

Avšak okamih, o ktorý sa modlili generácie snívajúcich o slobode Poliakov, sa blížil. Do boja za proti sebe mali pustiť štáty, ktoré doteraz tlmili akékoľvek pokusy na získanie nezávislosti. Zrazu sa Poliáci mali rozhodnúť koho budú v nadchádzajúcom konflikte podporovať – predsa len, to, čo sa v roku 1918 stalo realitou – čiže pád všetkých troch veľmocí, ktoré rozdelili Poľsko, bolo pred štyrmi rokmi absolútne nemysliteľné.

Vďaka ústavne zaručeným občianskym právam, sa v Haliči od konca 19. storočia rozvíjal politický život. Politickou scénou, ktorá doteraz bola prakticky jednotajná, zatriasol výskyt masových politických strán, doteraz úplne neznámych. Naďalej tu pôsobili – vďaka nie príliš demokratickému volebnému právu – dávne konzervatívne, demokratické a liberálne strany. Na začiatku 20. storočia však museli ustúpiť novému výtvoru.

Od roku 1895 v Haliči pôsobila Ľudová strana (v roku 1903 zmenila svoj názov na Poľská ľudová strana). Do popredia sa dostáva najmä Wincenty Witos. Menšie vplyvy malo socialistické hnutie, ktoré sa rozvíjalo predovšetkým v mestskom prostredí. Od roku 1897 pôsobilo pod názvom Poľská sociálnodemokratická strana Haliče

František Jozef I. - cisár Rakúsko-Uhorska, arch. MLP

a tešínskeho Sliezska (PPSD). Významným aktivistom tejto strany pred vojnou bol Ignacy Daszyński. Posledné hnutie, ktoré sa vykryštalizovalo, bolo národno-nacionalistické hnutie. Najväčšie vplyvy malo vo východnej Haliči, najmä vo Lvove, kde pôsobili Roman Dmowski a Stanisław Grabski. V roku 1904 vo Lvove vznikla Demokraticko-národná strana. Na rozdiel od ostatných politických hnutí práve táto strana, napriek tomu, že pôsobila v Rakúsko-Uhorsku prehlasovala, že iba Rusko môže ochrániť Poľsko pred germánskym náporom. K najväčším zástancom podunajskej monarchie patrili konzervatívni politici z krakovskej skupiny, známi pod názvom Stańczyzi. Propagovali trialistickú koncepciu, ktorej cieľom mala byť zmena rakúsko-uhorského štátu na rakúsko-uhorsko-poľský

štát a začlenenie poľských území pozostávajúcich pod ruskou vládou.

V rokoch pred vojnou v Haliči vznikla ešte jedna politická strana – hnutie za nezávislosť spojené predovšetkým s Jozefom Pilsudským, ktorý bol politickým emigrantom z Kongresového kráľovstva. Spojenectvo, ktoré s Rakúsko-Uhorskom navrhoval, malo byť len konjunkturálne, vymerané proti Rusku.

Hlavným cieľom Pilsudského avšak nebola akási forma autonómie väčšej Haliče, ale nezávislé Poľsko. Jeho zámerom bolo vytvorenie základov poľských ozbrojených síl. V roku 1911 vznikla v Krakove legálna polovojskárská organizácia Strzelec, avšak organizácia viedla tajné Združenie aktívneho boja, ktoré vzniklo rok skôr a kde sa združovali aktivisti za nezávislosť v Haliči. Čoskoro aj iné politické strany začali utvárať takéto strelecké organizácie: antiruskí národnári – Poľské strelecké oddiely, Ľudovci – Bartošove oddiely a Podhalanské oddiely.

HAŠEK POD TELEGRAFOM

28. júla 1903 bol v Krakove zatknutý a vzatý do väzby, ktorá sa nachádzala v dome Pod telegrafom (na rohu ulíc Kanoniczej a Podzamcze), dvadsaťročný absolvent pražskej obchodnej akadémie a pracovník banky Slavia Jaroslav Hašek, neskorší autor knihy Osudy dobrého vojaka Švejka za svetovej vojny. Bol obvinený z túlania sa a nelegálneho prekročenia ruskej hranice. Po vytriezvení zatknutý skonštatoval, že cieľom jeho túlačky bolo iba prehĺbenie vedomostí o tamojších starodávnych kurhanoch. Trojmesačný pobyt Haška ho inšpiroval k napísaniu poviedok Procházka přes hranici a Mezi tuláky.

Fotografovanie na Błoniach pred 1. svetovou vojnou, arch. Národný archív v Krakove, sign. 29/635/934/07, 133

Ku koncu roku 1912 vo Viedni vznikla Dočasná komisia zlúčených strán za nezávislosť, ktorej účelom bola podpora politických vojnových a finančných iniciatív bojovníkov za nezávislosť. Okrem Poľskej socialistickej strany z Kongresovky sa k pripojili aj PPSD, PSL a časť stredísk Národnej demokracie.

KULTÚRNY ŽIVOT V HALIČI

Halič sa však nezaujímala iba o politiku. V mestách kvitol kultúrny život a Krakov a Lvov sa stali strediskami poľskej kultúry. Roky pred vojnou patrili Mladému Poľsku a secesii. Hoci Mladé Poľsko bol literárny prúd, neskôr sa tým pojmom označovalo aj iné umelecké oblasti. Tento prúd vznikol ku koncu 19. storočia ako odpoveď na skorší pozitivizmus. Do popredia sa opäť dostali diela slávnych poľských romantikov a mladí tvorcovia sa inšpirovali filozofickými dielami Arthura Schopenhauera a Friedricha Nietzsche. Ich „cigánsky“ spôsob života v konzervatívnom meštianskom spoločenstve ako napríklad v Krakove – vzbudzoval nechut' a pohoršenie, ale

ich knižná tvorba zanechala trvalú stopu v poľskej kultúre.

Predstaviteľmi mladopoľského prúdu boli známi haličskí básnici Jan Kasprówic a Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Tu tiež vznikli hudobné diela Mieczysława Karłowicza a Karola Szymanowského inšpirované novými umeleckými trendmi. Nové drámy, vrátane slávneho diela Stanisława Wyspiańskiego Svadba spôsobili ozajstnú revolúciu v divadle. Wyspiański pôsobil v Krakove až do svojej smrti v roku 1907.

Najznámejšie divadelné premiéry v Mestskom divadle Juliusza Słowackého zhromažďovali masy divákov. Obrovská stavba na námestí Ducha svätého, ktorá bola postavená v 90-rokoch 19. storočia svedčila nielen o bohatstve mesta ale aj o prekrásnej pamiatke vtedajšej epochy. Krakovčania nenavštevovali iba divadlo Juliusza Słowackého, častejšie možno aj chodievali na populárne revue. Jednou z najpopulárnejších bola Kráľovná predmestia, ktorá bola vystavovaná ešte mnoho rokov po premiére v roku 1898. Najprv ju hrali v malom parkovom divadle, neskôr vo väčšom

Ľudovom divadle na ulici Krowoderska.

V 20. storočí sa v Krakove narodila a vyvinula poľská secesia. Rýchlo získala svojich stúpencov a nahradila doteraz dominujúci eklektický historizmus. Jedným z jej hlavných predstaviteľov bol Stanisław Wyspiański, ktorý bol všestranne talentovaný. Bol maliar, projektant vitráží, architekt a interiérový dekoratér. V Krakove tiež pôsobil secesný umelec – Jozef Mehoffer, autor slávnych vitráží (napr. do katedrály v švajčiarskom meste Freiburgu), ktorý patril medzi najznámejších poľských umelcov.

V tejto dobe tvoril takisto Stanisław Witkiewicz, ktorý bol zakladateľom tzv. zakopanského štýlu inšpirovaného architektúrou a ornamentikou podhalanských horalov

St. Witkiewicz, Skica radnice v Zakopanem, 1899, zo zbierky Tatranského múzea

(Witkiewicz chcel vytvoriť poľský národný štýl v architektúre). Tento štýl bol typický pre stavby nielen v Zakopanem ale aj v iných mestách – Nałęczów, Poręba Wielka, Wisła.

Witkiewicz nebol jedi- ným umelcom, ktorý pôsobil v Zakopanem. Hoci

Zakopane bolo nevelkým podtatranským mestom, na začiatku 20. storočia sa stalo jedným z najdôležitejších stredísk poľskej kultúry! Maliarov, básnikov, hercov a spisovateľov lákal prekrásny tatranský výhľad, ktorého surová krása sa ideálne hodila k mladopoľským umeleckým koncepciám. Najlepším svedectvom týchto koncepcií sú výnimočné tatranské romány Witkiewicza, básne slávneho pevcu Tatier Kazimierza Przerwy-Tetmajera, ako aj neobyčajné obrazy Leona Wyczółkovského. Umelec však neinšpirovali iba Tatry, fascinovala ich celá originálna horalská kultúra. Horal bol pre nich archetyp Poliaka a Podhale pre nich znamenalo akýsi základ originálnej poľskej ľudovej kultúry.

Materstvo, obraz S. Wyspiańskiego, arch. Wikimedia Commons

V živote usadlých a konzervatívnych mešťanov nastal ďalší prevrat, keď v známej krakovskej cukrárni a kaviarni, dnes známej pod názvom Jama Michalika sa pravidelne konali kabaretné vystúpenia, ktoré obdivovala krakovská bohéma. Boli menej dôstojné, neznamená to však, že horšie. Jamu založil v roku 1895 na Florianskej ulici Jan Apolinary Michalik, ktorý do Krakova pricestoval zo Lvova. Cukrárni dal názov Lvovská cukráreň a čoskoro sa stala obľúbeným miestom spisovateľov, hercov, maliarov a iných tvorcov. Názov „jama“ jej dal tmavý interiér bez okien a umelci,

často bez groša svoje účty platili zdobením miestnosti improvizovanými kresbami alebo satirickými básničkami. V tomto mieste sa narodila idea prúdu Mladé Poľsko, tu sedával jeho hlavný ideológ – Stanisław Przybyszewski, a básnici: Lucjan Rydel alebo Kazimierz Przerwa-Tetmajer, ako aj maliari: Stanisław Wyspiański, Włodzimierz Tetmajer, Józef Mehoffer, Leon Wyczółkowski alebo Jacek Malczewski.

V Jame začal pôsobiť kabaret Zelený balónik, ktorého satirické texty a pesničky zosmiešňovali nielen konzervatívne krakovské mešťanstvo ale vysmievali

mladopoľskú literatúru s jej neoromantickou víziou umelca ako duchovného vodcu umenia. V kaviarni boli vystavované aj známe satirické predstavenia, ktoré si uťahovali najmä z vtedajších haličských politikov. Autorom mnohých textov bol Tadeusz Boy-Żeleński, človek, ktorý ako lekár bol nesmierne vážny a jeho povolanie predsa len veľmi seriózne. Jeho *Słówka* (Slovička), vydané v roku 1913 vo Lvove vyvolali škandál.

Medzičasom, v dôsledku zväčšujúcej sa popularity kabaretu, treba bolo v kaviarni pridať novú miestnosť, ktorú v secesnom slohu projektovali Karol Frycz

a Franciszek Mączyński. Tento krásny interiér môžete obdivovať aj dnes. Bohužiaľ, rovnako populárna kaviareň Paon, ktorá sa nachádzala oproti Mestskému divadlu Juliusza Słowackého dodnes nepretrvala. Aj tu sedávali slávni mladopoľskí umelci, ktorí na špeciálne zavesených plátnach kreslili satirické obrázky alebo pisali kratochvilne veršiky.

ČAS ZMIEN

Avšak všetko sa zmenilo mesiac po sarajevskom atentáte, ku ktorému došlo 28. júna 1914. Opísaný svet musel ustúpiť novému svetovému poriadku. V Malopoľsku sa o vojne hovorilo entuziasticky: ľudia, predovšetkým v západnej Haliči verili, že nastáva čas boja o nové rozdelenie Poľska. O tejto radosti a patriotických pohnútkach svedčia aj správy o vojakoch odchádzajúcich na front pod rakúsko-uhorskými, často však aj pod poľskými zástavami, s ktorými sa

ľudia lúčili pri zvukoch Mazurka Dąbrowskiego. Každý veril v rýchle víťazstvo, málokto však tušil, že je to len začiatok štvorročných bojov...

vyhlásenie vojny

C.-k. Minister zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska gróf Leopold von Berchtold, poslal Predsedovi vlády a Ministrovi zahraničných vecí Srbského kráľovstva list:

Viedeň, 28. júla 1914.

Srbská vláda neodpovedala uspokojivo na nótu z 23. júla 1914, ktorú predložil rakúsko-uhorský konzul v Belebrade. Cisársko – kráľovská vláda je prinútená sama obrániť svoje práva a záujmy, a preto sa musí chopiť zbrane. Rakúsko-Uhorsko prehlasuje, že je odteraz v stave vojny so Srbskom.

– Gróf Berchtold

Jama Michalika, fot. M. Zaręba

2

ČAS VELKEJ VOJNY

VEĽKÁ VOJNA V MALOPOLSKU

– daň z krvi a čas slávy

Správa o smrti následníka trónu arcivojvodu Františka Ferdinanda [Habsburga] a jeho manželky, prišla do tunajšej c.–k. agentúry o tretej hodine poobede. Agentúra túto správu poslala redakciám všetkých denníkov – písali krakovské noviny „Čas“ po obdržaní informácie o atentáte, ku ktorému došlo na očiach davu 28. júna 1914 v bosniackom Sarajeve. Napriek nervóznejšej atmosfére nasledujúcich dní situácia nebola

jednoznačná: všetci ráta-
li s tým, že blížiaci sa voj-
na bude len lokálnym kon-
fliktom. Ale tento scenár už
bol rozpísaný...

VYPUKNUTIE 1. SVETOVEJ VOJNY

28. júla 1914 Rakúsko vy-
povedalo Srbsku vojnu, čo
viedlo k mobilizácii ďal-
ších štátov, ktorá vyplývala
z komplikovaného systému
medzinárodných spójenc-
tiev. O deň neskôr Rusko

nariadilo mobilizáciu, na čo
Nemecko odpovedalo vy-
hlásením ultimátum a žia-
dosťou o zrušení mobilizá-
cie. Rusko toto ultimátum
odmietlo a 1. augusta 1914
Nemecko vypovedalo voj-
nu Rusku. Už nasledujúce-
ho dňa Nemecko zažiadalo
od Belgicka (neutrálneho
štátu) povolenie na pochod
nemeckej armády cez jej
územie. Belgicko však túto
žiadost' odmietlo. O deň ne-
skôr Nemecko vypoveda-
lo vojnu Francúzsku a 4.

VYSTRELIL SOM DVAKRÁT...

Zatknutie Gavrilo Principa (1914),
arch. Wikimedia Commons

Keď sa priblížil ďalší automobil, rozpoznal som arcivojvodu [Františka Ferdinanda Habsburga]. Ale keď som uvidel, že vedľa neho sedí akási dáma [Žofia vojvodkyňa z Hohenbergu], zaváhal som iba na chvíľu či mám strieľať alebo nie. V tú chvíľu ma posadol akýsi čudný pocit a z chodníka som zamieril na následníka trónu. Automobil na zákrute spomalil a to mi všetko zjednodušilo... Zdá sa mi, že som vystrelil dvakrát, ale možno to bolo aj viac, bol som veľmi rozrušený - povedal po atentáte srbský atentátnik Gavrilo Princip, ktorý strieľajúc sedemkrát do rakúsko-uhorského následníka trónu vôbec neočakával, že tento atentát bude priamou príčinou vypuknutia svetovej vojny.

ČAS VEĽKEJ VOJNY

Cisár Viliam II. sa pokúša zjesť svet -
francúzska karikatúra (1915),
arch. Wikimedia Commons

VOJENSKÉ PÔSOBENIE V MALOPOLSKU

Na prelome 19. a 20. storočia štábni dôstojníci cisársko – kráľovskej armády vnímali Halič ako územie, odkiaľ by mali začať prípadnú rakúsku ofenzívu na Rusko, pre nich Halič mala byť miestom, na ktoré by cisárska armáda v prípade ofenzívy zaútočila v prvom rade. Tu sa nachádzali najvhodnejšie operačné osi z Poľského kráľovstva a území nachádzajúcich sa na východ: cez Halič a karpatské priesmyky až na územia habsburskej monarchie. Po niekoľkých re-
vi-
ziách dôstojníci nakoniec došli k záveru, že základnými fortifikačnými prvkami ochrany habsburského štátu pred ruskou armádou budú dve strategické pevnosti 1. triedy: pevnosť Krakov uzatvárajúca viedenský smer – ochrana Moravskej brány a pevnosť Przemysl zatvárajúca budapeštiansky smer – ochrana Uhorskej brány.

Hlavnou úlohou veliteľa juhozápadného ruského frontu v roku 1914 bolo vykonanie tzv. bleskového úderu, čo malo viesť k tomu, že 4. armáda mala odrezat' cisársko-kráľovskú armádu od Visly a od Dnestru ako aj od karpatských spojení ju mala odrezať 8. armáda a nakoniec zničiť protivníka vo východnej Haliči. Čoskoro sa do ruských rúk dostala dost' veľká časť východnej Haliče a neúspechy cisársko-rakúskej 3. armády spečatili osud Lvova. Pevnosť Przemysl, doteraz hlavné veliteľstvo bolo obkľúčené.

V novembri 1914 ruská armáda prežívala najväčšie úspechy na haličskom fronte. Ruský front sa presunul do podkrakovských miest: Wolbromia a Słomník, a ďalej východne od Brzeska a Nowého Sacza sa tiahlo až ku Karpatom, kde len niekoľko málo bodov zne-
možňovalo cárskym oddielom presun na juh. Okolo 11. novembra 1914 r., pred začiatkom novej rakúsko-uhorskej ofenzívy, sa ruská armáda dostala najďalej na západ, pričom

augusta prekročilo belgickú hranicu. Na to reagovalo Anglicko vyhlásením vojny Nemecku. A 6. augusta Rakúsko-Uhorsko začalo vojnu s Ruskom...

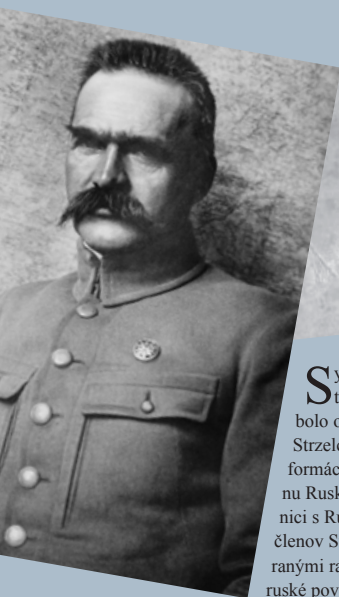
Stačilo iba niekoľko mesiacov, aby Európu ovládla vojna – od Flámska po Srbsko a od Baltského mora až k Dardanelám armády bojovali na zemi, mori a vo vzduchu. Obidva hlavné európske fronty – západný na území Belgicka a Francúzska, ako aj východný front od Baltského nábrežia po Karpaty boli arénou, kde sa odohrávala vojnová dráma. Starý kontinent doteraz nikdy nevidel takéto boje – dĺžka východného frontu mala približne 1770 km nerátajúc Kaukazský región. Západný front vo Francúzsku bol dlhý 643 km.

Pred vypuknutím 1.svetovej vojny, roky v Haliči plynuli v horúcej politickej atmosfére. Jedným z prúdov, ktorý získaval stále väčší vplyv, bolo hnutie za nezávislosť. Jeho predsedom bol Józef Piłsudski. Narodil sa v roku 1867 r. na Litve (neďaleko Vilnia) a už počas štúdiá v Charkove sa zapojil do činnosti ruského revolučného hnutia. Za údadnú účasť v prípravách atentátu na cára, strávil päť rokov vo vyhnanstve na Sibíri. Po návrate sa angažoval v socialistické hnutie, ale čoskoro uznal, že socialistické idey majú slúžiť ako cesta k nezávislému Poľsku. Ako sám hovoril, z vlaku „socializmus“ vystúpil na stanici „nezávislosť“. Pretože na území ruského záboru mu hrozilo zatknutie, presťahoval sa do Haliče – tu žil a pôsobil hlavne v Krakove.

VILNIUSKÝ SOCIALISTA

Odznak I. Kádrowej kompanie,
obr. S. Kwicieński

3.augusta 1914 Józef Piłsudski vyhlásil prejav Streleckým zväzom a družinám zlúčeným v Kádrowú kompaniu:

Odteraz nie ste ani Strelci ani Družiniaci. Všetci, čo ste tu zhromaždení, ste poľskí vojaci. [...] Máte tú nesmiernu česť, že prví vstúpite do Poľského kráľovstva a prekročíte hranicu ruského záboru, ako predná kolóna poľského vojska, ktoré ide bojovať za oslobodenie vlasti.

Józef Piłsudski – Náčelník státu (1930), arch. Wikimedia Commons

Symbolickým začiatkom poľskej cesty k nezávislosti počas 1.svetovej vojny bolo odpochodovanie I. Kádrowej Kompánie Strzelca z Krakova. Táto prvá, od januárového povstania, poľská vojenská formácia vypochoďovala v deň, keď Rakúsko-Uhorsko vypovedalo vojnu Rusku, čiže 6.augusta 1914 z krakovských Oleandrov k neďalekej hranici s Ruskom v Michaloviciach, a odtiaľ do mesta Kielce. Niečo vyše sto členov Strzelca a iných streleckých organizácií z Haliče, vybavených zastaranými rakúskymi puškami, malo v Kongresovom kráľovstve vyvolať protiruské povstanie.

I. KOMPÁNIA

Kurz inštruktorov streleckých družín (1912), arch. MLP

Strelci v Oleandroch pred odchodom na front (VIII, 1914), arch. MLP

Výzva Józefa Piłsudského k národu

NÁRODNÁ VLÁDA

Odbila rozhodujúca hodina! Poľsko prestalo byť otrokom a samo chce rozhodovať o svojom osude, samo chce budovať svoju budúcnosť a postaviť na vaha dejn vlastnú ozbrojenú silu. Kádre poľskej armády vkročili na územie POĽSKÉHO KRÁĽOVSTVA, obsadzujú ho pre jedineho, správneho a dôležitého hospodára, pre POĽSKÝ LUD, ktorý ho svojou krvavou prácou zničil a obohatil. Obsadzujú ho v mene Národnej vlády. Celému Národu prinášame rozbitie okov, a jeho jednotlivým vrstvám zas možnosť normálneho rozvoja.

S dnešným dňom by sa CELÝ NÁROD mal zhromaždiť v jednom tábore pod vedením NÁRODNEJ VLÁDY. Kto ostane bokom, je zradcom, a voči nim vieme byť bezohľadní.

Hlavný veliteľ Poľského vojska
Józef Piłsudski

Krátko na to za I. komániou išli ďalšie strelecké oddiely spolu s Piłsudským. Bohužiaľ však jeho plány vyvolať povstanie v Kongresovke neboli reálne – čo spozorovali rakúski velitelia. Požiadali dokonca, aby strelecké oddiely boli zlikvidované a začlenené do rakúsko-uhorskej armády.

Zabránili tomu pôsobiace v Haliči politické strany. Vďaka nim už 16. augusta 1914 boli utvorené Poľské légie, ktoré po boku Rakúsko-Uhorska mali bojovať proti Rusku. Piłsudski sa k nim prihlásil so svojimi strelcami a podriadil sa haličskému Hlavnému národnému výboru.

ROZVOJ POĽSKÝCH LÉGIÍ

Namiesto dvoch plánovaných légii – Východnej légie a Západnej légie, vznikla v lete 1914 iba Západná. Čoskoro však stále silnejšie oddiely Západnej légie začali bojovať v sklade jedného pluku, ktorému velil Józef Piłsudski. V polovici decembra roku 1914, vďaka neustálemu príchodu nových ochotníkov vznikla I. Brigáda Poľskej légie, ktorej velil Piłsudski, povýšený na veliteľa brigády.

Výzva k vstupu do Poľských légii (1920), arch. MLP

Medzitým rakúsko-uhorskí velitelia prehodili do Východných Karpát utvorené v septembri 1914 nové pluky légie (II. a III.), kde na jeseň a v zime viedli ťažké boje. Tam v máji 1915 bola z nich vytvorená 2. Brigáda, nazývaná „Karpatskou“. Vtedy tiež vznikla aj 3. Brigáda, vytvorená zo 4. a 6. Pluku pešej légie.

Tieto tri brigády boli zlúčené až v októbri 1915, keď boli prehodené na front na Volyni. Celkový počet vojakov činil približne 16,5 tisíc. V polovici roku 1916 sa brigády oficiálne stali zložkou Poľského pomocného zboru a neskôr Poľských ozbrojených síl, ktoré už bojovali po nemeckom boku, a nie rakúsko-uhorskom.

NIE ZWLEKAJ!

Jedli jeste zbroj do noszenia broni, idź, zapisz się zaraz do Legionów Polskich!

W ten sposób spełnisz sławny obowiązek wojaka Kuruców. Wierzącemu wada się teraz. Do Legionów napisz pety 6/VIII na W. Spiszę zbroj do noszenia broni, idź, zapisz się zaraz do Legionów Polskich!

Zgłoszenie do Legionów przysięga i wyraża gotowość i ochotę do służby w Legionach Polskich. Służba w Legionach trwa do czasu wypowiedzenia.

PROKUROR	KIELECE	ŁÓDŹ	ŁUBLIN
Warszawa	Jędrzejów	Łódź	Radom
Częstochowa	Staszów	Żyrardów	Żyrardów
Warszawa	Warszawa	Warszawa	Warszawa
Warszawa	Warszawa	Warszawa	Warszawa

Wszystkie szczegóły w sprawie Legionów Polskich w Centralnym Biurze Legionów Polskich w Warszawie.

Legionár (1914), arch. MLP

V júli 1917 Piłsudski vyvolal tzv. krízu prísahy – legionári z 1. a 3. Brigády odmietli zložiť prísahu vernosti nemeckému cisárovi. Časť z nich bolo internovaných, Piłsudski bol uväznený v Magdeburgu a zvyšok vojakov (pochádzajúcich z Haliče) bol povolaný do rakúsko-uhorskej armády. Väčšina vojakov z 2. Brigády zložila prísahu, avšak keď vo februári 1918 ústredné štáty na základe Brest-litovského mieru odovzdali terény Chelma vznikajúcej nezávislej Ukrajine, títo vojaci sa pod Rarančou predrali cez front do Ruska. Takto sa zakončila epocha légii, na ktorú dlho spomínali elity II. Poľskej republiky. Iná vec je, že mnohí členovia týchto elit, najmä vojenských, v légiiach pôsobili.

KRÍZA PRÍSAHY A KONIEC EPOCHY

NAJDŔLEŽITEJŠIE BOJE ZA ÚČASTI POĽSKÝCH LÉGIÍ V ZÁPADNEJ HALIČI A V POĽSKOM KRÁĽOVSTVE V ROKOCH 1914-1915

- 1914:**
- Bitky pod Anielinom (22. október) a Laskami (23.–26. október) počas nemecko-rakúskej ofenzívy na Dęblin
 - Bitka pri Krzywopłoch (16.–19. november)
 - Boje neďaleko Limanovej (vrátane Chyszówki, Marcinkovic, doliny Kamienica) v novembri a decembri, počas bitky pri Łapanove a Limanovej
 - Bitka pod Łowczówkom (22.–25. december) počas ruskej „vianočnej“ ofenzívy

1914-1915

- 1915:**
- Boje nad riekou Nida v marci
 - Bitka pri Konaroch (16.–25. máj) počas ofenzívy ústredných štátov v Poľskom kráľovstve
 - Bitky pod Jastkovom (31. júl–2. august) a Kamionkou (4.–7. august) na Lubuskom území

Krakovské Blonie (IX. 1914), arch. MLP

Légie pred odchodom na front (IX. 1914), Krakov, arch. MLP

Tadeusz Kasprzycki (1891–1978) – aktivista z hnutia za nezávislosť a člen Streleckého zväzu, v auguste 1914 bol veliteľom 1. Kádrovej kompánii, neskôr štábný dôstojník 1. Brigády, jeden z organizátorov Poľskej vojenskej organizácie.

VELITELIA LÉGIÍ

Matejovka – čiapica vojakov Poľských légii, obr. S. Kwicinski

Edward Rydz „Śmigły” (1886–1941) – člen Spolku aktívneho boja a Strzelca, veliteľ 3. Práporu légii, zaslúžil sa okrem iného prekvapením kozákov v Chyszówkach v novembri 1914, a od polovice decembra 1914 do leta 1917 bol veliteľom 1. Pluku pešej légie, veliteľ Poľskej vojenskej organizácie.

Wladyslaw Prazmowski „Belina” (1888 – 1938) – člen Spolku aktívneho boja a Strzelca, veliteľ prvej sedemčlennej hliadky, ktorú 2. augusta 1914 poslal Pilsudski z Krakova do ruského zaboru, neskôr tvorca a veliteľ jazdeckta légie, najprv v eskadre a potom v 1. Pluku Hulanov, nazývaných „beliniakmi”.

Kazimierz Sosnkowski (1885–1969) – jeden z najbližších spolupracovníkov Józefa Pilsudského, zakladateľ Spolku aktívneho boja, šéf štábu Pilsudského v 1. Pluku, neskôr v 1. Brigáde Poľských légii osobne viedol 1. Brigádu v bitke pri Łowczówku.

Beliniaci (1915), arch. MLP

Cisársko-kráľovské vzdušné sily, ktoré vznikli v 90-tych rokoch 19. storočia, boli nedeliteľnou zložkou rakúsko-uhorskej armády. Na začiatku sa k vojenským cieľom využívali balóny a vzducholoď. Keď vypukla Veľká vojna, rakúsko-uhorské vzdušné sily disponovali oddielom vzducholodí s technickou obsluhou, 15 leteckými kompániami a kompániami, ako aj 12 balónovými oddielmi. V leteckých kompániách sa nachádzalo vyše sto lietadiel (zhruba 80 prieskumných lietadiel a približne 30 výcvikových lietadiel) s akčným rádiom približne 150 km, ktoré dosahovali rýchlosť 90–100 km/hod. Táto vzdušná flota sa skladala najmä zo strojov vyrobených v Rakúsko-Uhorsku ale aj lietadiel, ktoré boli importované z Nemecka a vyrábané na nemeckej licencii. K lietadlám, ktoré v rokoch 1914–1915 boli súčasťou vzdušnej flotily patrili modely: prieskumné a zároveň ľahké bombové lietadlo Lloyd C.II, jednoplošné stíhacie lietadlo Fokker A.III. so synchronizovaným s obratmi vrtule guľometom, dvojplošné prieskumné lietadlo Aviatik C.I alebo dvojplošné cvičebné lietadlo Hansa-Brandenburg B.I.

Halberstadt CL II,
obr. P. Seweryn

RAKÚSKO-UHORSKÉ LETECTVO V ROKOCH 1914–1915

Pre rozvíjajúce sa rakúsko-uhorské letecké sily boli na území podunajskej monarchie postavené viaceré vojenské letiská – k nim patrilo aj letisko v pevnosti Krakov. Bolo vybudované v roku 1912 na 55 ha terénu, ktoré bolo vykúpené od dominikánov. Nachádzalo sa na východ od kasární príslušníkov poľského jazdeckta – hulánov na Rakoviciach v Krakove. Rakúske veliteľstvo tu utvorilo Flugpark 7 (letecký park) spolu s celým technickým vybavením.

Na fotografickej dokumentácii je vidno, že v Krakove, neďaleko Wawelu na teréne trávnatých pláni Błonia, pôsobil v roku 1914 aj vojenské letisko. V roku 1914 sa z neho uskutočnili prvé lety.

Počas 1. svetovej vojny odohrávali lietadlá z letiska na Rakoviciach dôležitú logistickú úlohu: rakúsko-uhorskí letci dovážali do obkľúčenej pevnosti Przemysl poštu, lietal na výzvedy, koordinovali delostrelectvo, útočili na ruské vojská a viedli letecké súboje s cisárskymi lietadlami. V roku 1917 bol Krakov začlenený do pravidelnej linky dopravy leteckej pošty na trase Viedeň – Krakov – Lvov – Kyjev, neskôr predĺženej k Odese. Táto letecká linka pôsobila pružne až do momentu pádu cisársko-kráľovskej monarchie.

LETISKÁ V PEVNOSTI KRAKOV

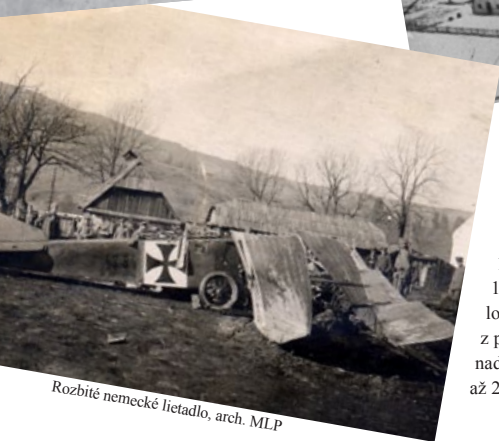
Arch. MLP

Arch. MLP

AEROPLÁNY NAD KRAKOVOM

Krakovský „Czas“ z 13. novembra 1914 r.:
Nebol by to úplný prehľad dnešného dňa, keby
sme nespomenuli aeroplány lietajúce nad mes-
tom. V krásne, chladné počasie sa prvé lie-
tadlo na oblohe zjavilo ráno; po 9 hodine sa
vznieslo zo západu a smerovalo na juh. Na po-
ludnie nad Rynkiem krúžili dva aeroplány vo
výške 1.000-1.500 m. Jeden krúžil nad budovou
pošty, druhý nad námestím a vežou Mariánske-
pošty, druhý nad západu sa znížil na 60 m. Spo-
čiatku vypukli obavy. Niektorí okoloidúci boli
presvedčení, že to sú ruské aeroplány.

Rozbité nemecké lietadlo, arch. MLP

V o štvrtok 3. decembra 1914 dvaja cárski pilo-
ti, ktorí leteli vo francúzskom lietadle Voisin
niekoľko stoviek metrov nad Krakovom, zhodili
prvý v histórii mesta leteckú bombu. O 11. hodi-
ne spadla na dieľňu v meštianskom dome na uli-
ci Boguslawskiego 6 (vtedajšia ul. Jasna). Bom-
ba spadla cez strop a vybuchla v podkroví, kde
sa nachádzal sklad obchodno-inštaláčnej firmy
I. Meisels. Explodujúci nepriateľský náboj dočis-
ta zničil fajansové záchody a vane. Zbombardova-
ný v decembri 1914 dom sa preslávil aj z inej prí-
činy – o niekoľko desať rokov neskôr nastáhoval
sa sem nositeľ Nobelovej ceny Czesław Miłosz.
O niečo neskôr títo piloti zhodili ešte jednu bom-
bu, ktorá spadla neďaleko vojenskej nemocnice
na dnešnej ulici Wrocławska. Pravdepodobne to
bol neúspešný pokus zasiahnutia viaduktu, hlav-
nej stanice alebo pevnosti Kleparz.

BOMBARDOVANIE KRAKOVA

Letisko na krakovských Rakoviciach, arch. MLP

Balónové oddie-
ly pevnosti sa sta-
li, ako organizačne tak
aj štruktúralne, zlož-
kou delostrelectva
pevnosti už v roku
1902. V decembri
1914 pri bitke o Krakov dôležitú rolu odohra-
lo delostrelectvo a jej streľba smerovala práve
z pozorovacích balónov, ktoré boli rozmiestnené
nad pevnosťou Krakov. Spolu bolo vystrelených
až 20 tisíc nábojov.

BALÓNY V BITKE O KRAKOV

LETECKÁ MÓDA

Vojenský korešpondent uhorskej tlače Ferenc Molnár opísal výzor posádky uhorského lietadla, ktorá sa
vrátila z prieskumu takto:
*Vyskakujú dva medvede. Postavy dvakrát tučnejšie od človeka, chlpaté od hlavy až po päty a spod ko-
žušín a kože nie je vidieť ani oči ani nos. Vojaci z nich strhujú kožušínové vrecia [...]. Konečne
z hrby kožučov a kože sa vynára dôstojník -pilot. Oči sa mu lesknú, tvár má červenú ako jablko. Pod
kožušinami má na hlave ešte zimnú čiapku a leteckú prilbu, na krku zas zaviazanú obrovskú šatku.
Treba bolo mať naozaj veľkú predstavivosť, aby sa vtedy odhadlo, ako sa bude vyvíjať letecká móda.
Avšak Molnár už v januári 1915 napísal proročné slová:
[...] ktosi povedal, že letectvo bude v budúcnosti najelegantnejší druh zbrane.*

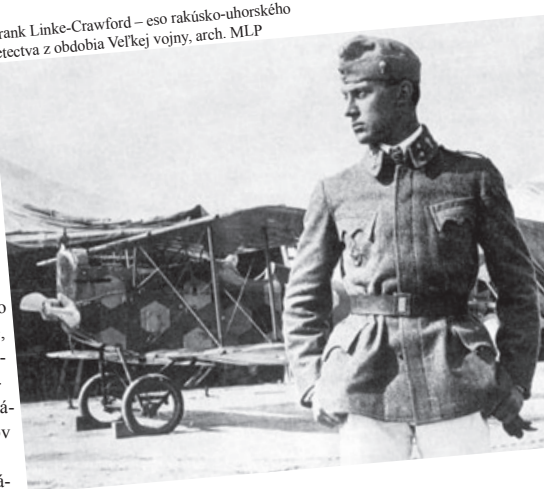
Letecký preukaz pilota z krakovských Rakovic (1919), arch. MLP

V októbri 1918 sa dalo výrazne cí-
tiť, že sa blíži koniec kedysi sil-
ného Rakúsko-Uhorska. Nezávislosť
bola už blízko, ale vojská troch moc-
ností naďalej okupovali bývalé územia
Poľskej republiky. Roman Florer, ve-
liteľ leteckej základne sa spolu s inými
poľskými podriadenými rozhodol zajať
letecký komplex pre potreby nezávislého
štátu. Zajatie letiska nebolo jednoduché,
pretože v oddiele Florera bolo iba 20 Po-
liakov. Napriek tomu, práve táto skupin-
ka v noci z 30. na 31. októbra 1918 zabrá-
nila rozkradnutiu zásob, zničeniu skladov
a úteku pilotov do Viedne. Neskôr odo-
vzdali letisko poľským vojenským orgá-
nom. Rakowice sa tak stali prvým letiskom
nezávislého Poľska.

Na lietadlách, kto-
ré Poliaci ziska-
li z nemeckých a ra-
kúsko-uhorských letísk,
sa vynímali označenia
svedčiace o štátnej príslušnosti. Na jeseň 1918 sa tieto ozna-
čenia: čierne kríže maskovali a na ne sa maľovalo nové znaky,
ktoré sa tak stali prvými označeniami poľského letectva.
Ako prvá, tzv. krakovské znaky, dostala 1. Vojenská eskadra –
prvá poľská letecká jednotka, ktorá veliteľom bol Florer. Kra-
kovské znaky sa skladali z červeného písmena „Z“ na bielom
štvorci a boli maľované na kostre aj na krídlach strojov.

PRVÉ POĽSKÉ LETECKÉ ZNAKY

Frank Linke-Crawford – eso rakúsko-uhorského letectva z obdobia Veľkej vojny, arch. MLP

RAKOWICE V POĽSKÝCH RUKÁCH

Albatros C.I, arch. Wikimedia Commons

krakovského múzea patrí medzi najzaujímavejšie kolekcie tohto typu na svete a stroje z časov I. svetovej vojny sú ozajstnými unikátmi.

Vzhľadom k tomu, že Versaillská zmluva zaviazala porazené Nemecko k úplnému zničeniu všetkých vojenských lietadiel, nezachovalo sa ich veľa. V Múzeu Poľského letectva v Krakove môžete vidieť napr. unikátne stíhacie lietadlá Halberstadt CL.II z 1917 a LFG Roland D.VI a Albatros H.1 z 1918. Ešte starší od nich Albatros C.I je prieskumné dvojmiestne a úplne drevené lietadlo. Model DFW C.V bol určený k prieskumu a fotografickej výzvednej službe. Krakovský exemplár z 1917 je jediný zachovaný stroj tohto typu na svete. K výcvikovým lietadlám patrí jednoplošník LVG B.II z 1917.

Ruské stroje z obdobia Veľkej vojny reprezentuje Grigorovič M-15 z 1917 – hydroplán využívaný k prieskumu vo vojenskom morskom letectve. Za zmienku stojí aj exemplár najznámejšej britskej stíhačky I.svetovej vojny: Sopwith F.1 Camel z 1917, známy z obratnosti a bojovej účinnosti.

MÚZEUM POLSKÉHO LETECTVA

MÚZEUM POLSKÉHO LETECTVA V KRAKOVE

Instytucja Kultury Województwa Małopolskiego, al. Jana Pawła II 39, tel.: +48 12 6409960, info@muzeumlotnictwa.pl, http://www.muzeumlotnictwa.pl; otváracie hodiny: út.-ne. 9.00-19.00; vstup: 14 zł, zľava: 7 zł, út.: vstup bezplatný.

Fragment expozície Múzea Poľského letectva v Krakove, fot. J. Gorlach

Línia východného frontu 1914–1915

zahrnula skoro šesť sedmín Haliče a skoro celé Poľské kráľovstvo a tak susedila s nemeckými hranicami. Od 16. do 19. novembra 1914 r. došlo v severných častiach Malopoľska k bitke pri Krzywopłotach. Poľským

Oddiel legionárov, arch. MLP

legionárom a rakúsko-uhorským vojakom sa vtedy podarilo zastaviť ruský pochod na západ a na sever od Krakova.

Prvé správy o bitkách pri Krakove sa prvý krát ukázali v krakovských novinách 18. novembra 1914, aby nedošlo k panike medzi obyvateľstvom. Avšak vážnosť situácie sa nedala dlho skrývať, pretože hrom diel bolo počut už niekoľko dní. Ticho nastalo 25. novembra 1914, ale už 1. decembra ho bolo počut znovu. Keď sa viedli prvé boje o Krakov, ruské vojská dosiahli bod, kde na pamiatku bojov bol postavený obelisk na kopci Kaim, frontová línia sa nachádzala necelých 10 km od Hlavného trhu (Rynek Główny). Práve 6. Decembra posádka obliehanej z obidvoch smerov pevnosti prešla do protiútoku a po niekoľkých hodinách ťažkých bojov s bajonetmi nielenže odoprela z Biežanova nepriateľa,

Čár Mikuláš II. (1917), arch. MLP

ale dobyla celé pásmo kopcov, ktoré oddeľuje Krakov od Wieliczki.

Bitka pri Krakove zastavila hlavný ruský úder, rakúsko-uhorskej armáde išlo totižto predovšetkým o definitívne zadržanie „parného valca“, ako volali ruskú ofenzívu. O tom mali rozhodnúť boje z 2. až 12. decembra 1914, ku ktorým došlo južne od Krakova. Sú známe pod názvom bitka pri Limanovej a pri Łapanove. Bojov sa zúčastnila aj skupina legionárov, ktorá sa čoskoro zmenila

v 1. Brigádu Poľských légii. Na začiatku decembra 1914 sa medzi ruskými vojskami vytvorila vyše 60 kilometrová

medzera, kam 3. decembra 1914 vstúpili rakúsko-uhorské posily. Vojská, ktoré sa sústredili v regióne Chabovky, Mszany Dolnej a Dobrej začali obkľučovať ruské krídlo smerom na Rajbrot, ale Rusi tento manéver spozorovali a mohli sa pripraviť na obranu. Odoprieť za riekou Stradomka sa ich podarilo až 7. decembra. Boj o mestiečko Limanova sa začal 8. decembra 1914 – našťastie napriek obrovskej únave sa legionárom podarilo dobyť Zalesie, Kamienicu a Łažcko.

Aj v dňoch od 22. do 25. decembra, sa 1. Brigáda légii zúčastnila v bitke pri Łowczówku, tzv. vianočnej bitke. Zrážka nepriateľských armád na istý čas zadržala ruské sily smerujúce na západ, vďaka čomu mohli Rakúšania rozšíriť front na línii Tarnov – Gorlice. Front sa na dlhé mesiace upokojil a – prvý krát v dejinách – sa zmenil na obranné pozície

VÝSTRELY NA ZÁPADO

Maria Kromkayowa, obyvateľka Biecza, zapísala vo svojom denníku: 14.1. [1915] *Počujem výstrely na západe. Naši poobede energicky strieľajú v horách. [...] Mráz je 14 stupňov. Bude zima. Dobré by sa stalo, lebo ruské vojsko prinieslo so sebou mor a už boli tri prípady, nebezpečné, lebo pri domoch sú kone a špina. Ľudom je ťažko bez soli. Moskali sľubujú, že keď zem zamrzne odídu do Uhorska. – Tak sa pýtam, či vás len Rakúšania pustia. – Pôjdeme. Tam sú pekné hrady, tak ich zničíme, ako Maďari nám v Rusku.*

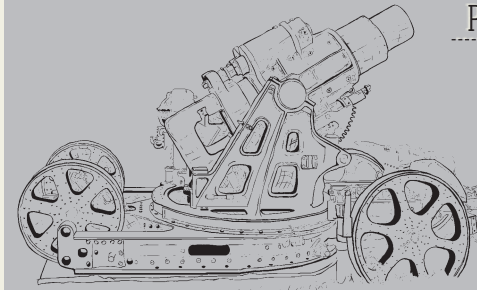
s líniami zákopov, bunkrov, rezervných pozícií atď. Situáciu zmenila až bitka pri Gorliciach, ktorá sa odohrala 2. až 5. mája. Bola to jedna z najdôležitejších bitiek 1. svetovej vojny. Počas nej došlo k jednému z najväčších v dejinách Európy prelomení frontu. Rakúske a nemecké vojská vytlačili v dôsledku gorlickej bitky ruskú armádu na východ a donútili ju k ústupu.

Po prelome pod Gorlicami sa korpusy 1. rakúsko-uhorskej armády pod velením generála Victora Dankla, ktoré operovali na severnom nábreží Visly vybrali v máji 1915 za ustupujúcimi vojská 4. ruskej armády. Po oslobodení Przemysla a Lvova, to takmer viedlo k celkovému zrúteniu ruského frontu na juhu. Na konferencii v Baranowiczach, ktorej sa zúčastnil sám cár Mikuláš II. sa

KALENDÁRIUM VOJNOVÝCH UDALOSTÍ V MALOPOESKU 1914-1915

28. júl 1914	Rakúsko-Uhorsko vypovedá vojnu Srbsku
3. august 1914	vznik 1. Kádrovej roty v Krakove
6. august 1914	odchod 1. Kádrovej roty z Oleandrov
23.-25. august 1914	bitka pri Krašniku
4.-14. september 1914	dosiahnutie ruskými oddielmi Visly línie Pilica - Wolbrom - Skała - Słomniki - Proszowice - Nowe Brzesko na ľavom nábreží
17. september -10. október 1914	prvé obklúčenie Przemysla
5. november 1914-23. marec 1915	druhé obklúčenie Przemysla
10. november 1914	vkročenie ruských oddielov do Tarnova
16.-22. november 1914	„prvá bitka o Krakov“
16.-19. november 1914	bitka pri Krzywopłotach
2.-11. december 1914	bitka pri Limanovej a zadržanie ofenzívy ruských oddielov
4. december 1914	dobytie Rusmi Wieliczki a začiatok „druhej bitky o Krakov“
5. december 1914	bitky o kopec Kaim a Biezanów
13. december 1914	odchod Rusov z Krakova
22.-25. december 1914 marec 1915	bitka pri Łowczówku nevydarený pokus odblokovania Rusmi obklúčenej pevnosti Przemysl
22. marec 1915	kapitulácia Przemysla, obsadeného nasledujúci deň ruskými vojskami
2.-5. máj 1915	bitka pri Gorliciach a prerušenie rakúsko-uhorskými vojskami ruského frontu
5. máj 1915	vkročenie rakúsko-uhorských oddielov do Tarnova
15. máj 1915	stiahnutie sa ruských oddielov na líniu Nowe Miasto - Sandomierz - Przemysl - Strzy
6. jún 1915	vkročenie rakúsko-uhorských oddielov do Przemysla

POKROK, KTORÝ NESIE SMŤ

Chudá Emma - húfnica Skoda 30,5 cm M. 11. rakúsko-uhorskej armády, obr. S. Kwieciński

Počas prvej svetovej vojny sa prvý krát použili mnohé riešenia, ktoré umožňovali lepší spôsob...zabíjania. Ťažké guľomety a rýchlopalné delá zapríčiňovali obrovskú devastáciu. Na európskych frontoch sa zrazu objavili lietadlá, tanky, plameňomety a desivé chemické zbrane.

rozhodlo o tom, aby Poľské kráľovstvo sa udržiavalo čo najdlhšie, pričom by sa treba bolo sústrediť na bojoch v severozápadnom fronte. Avšak už 5. augusta ruské vojská museli opustiť Varšavu, pretože im hrozilo obklúčenie.

V dôsledku jarno – letnej ofenzívy ústredných štátov sa do rúk Nemcov a Rakúšanov dostala takmer celá Halič, Poľské kráľovstvo, Litva a Kurónsko. Po roku bojov sa dosiahlo to, čo mohlo byť dosiahnuté už počas prvého mesiaca bitiek. Keby sa len realizovalo plány starého poľného maršála von Moltke, namiesto nereálneho plánu Schlieffena, ktorý navrhol, aby väčšina nemeckých posil bojovala najprv s Francúzskom a až neskôr s Rusmi. Udalosti prvého roku vojny na východnom fronte zapríčinili obrovské straty na poľskom území, ktoré teraz úplne bolo v rukách ústredných štátov.

VEĽKÉ ARMÁDY

V lete 1914 na východnom fronte naproti sebe stáli armády troch veľmocí. Silnej ruskej armáde čelili menej početné rakúsko-uhorské oddiely, Nemci totižto sústredili

väčšinu svojich síl na západnom fronte. Avšak početnú prevahu Rusov nivelovala ich horšia výzbroj a školenie, tá priepasť bola evidentná najmä v posledných rokoch vojny. Hoci ruské pušky Mosin boli takmer tak dobré ako rakúsko-uhorské mannlichery alebo nemecké mauser, Rakúšanovia a Nemci mali väčšie delostrelectvo a viac guľometov. To, akú výhodu malo delostrelectvo najmä pri použití najťažších diel bola vidno hlavne v bitke pri Gorliciach. Na začiatku vojny letectvo na východnom fronte nemalo väčší vojenský význam – mal predovšetkým výzvednú funkciu. Napriek tomu, že v ruskej armáde bolo veľa lietadiel, boli to francúzske konštrukcie. K nim dosť rýchlo začali chýbať zámenné súčiastky, málo bolo aj vyškolených pilotov. Oveľa lepšia bola situácia v rakúsko-uhorskom a nemeckom letectve. Výzvednú funkciu na bojisku mali okrem lietadiel aj pozorovacie balóny a Rusi k tomu-to účelu využívali svoje početné jazdeckto.

Pozemné ozbrojené sily Rakúsko-Uhorska tvorili spoločná armáda (Gemeinsame Armee), oddiely štátnej domobrany (Landsturm). Odvod do spoločnej armády sa vzťahoval na mužov vo veku od 19 do

Puška Mannlicher M1895 (rakúsko-uhorská armáda), obr. S. Kwieciński

50 rokov a v uhorskej časti štátu vo veku medzi 19 a 55 rokov. Služba v armáde – trvala od 2 do 4 rokov – v závislosti na formácii. Úradným jazykom bola nemčina, ale v armáde boli predstavitelia všetkých národností habsburskej monarchie. Armádu tvorili Nemci, Česi, Poliaci, Ukrajinci, Maďari, Rumuni, Slovinci, Chorváti, Srbi, Slovinci, Taliani a dosť veľký počet Židia. Základná

uniforma pešiakov cisársko-kráľovskej armády sa na začiatku 1. svetovej vojny skladala z bundy, jednoduchých nohavíc a čiapky šedomodrej farby Hechtgrau (Hechtgrau).

Nemeckú armádu, čiže Deutsche Kaiserliche Armee (Armáda nemeckého cisárstva), tvorili štyri kontingenty, ktorých formálnymi veliteľmi boli vládcovia štátov-častí Cisárstva. Boli to pruský, saský, württemberský a bavorský kontingent. Bavorský kontingent sa líšil od ostatných uniformami a bavorské oddiely tvorili samostatné bavorské korpusy. V cisárskej armáde okrem Nemcov slúžili aj

poddani, ktorých regrutovali z národnostných menšín. Boli to predovšetkým Poliaci z Veľkopolška, Gdanského Pomoranska a Horného Sliezka. V začiatkovej fáze veľkej vojny sa nemecký pešiak dal rozoznať z veľkej diaľky vďaka charakteristickému ostňu na helme Pickehaube. Šedé uniformy pešiakov – farba Feldgrau sa charakterizovali šarlátovým lemovaním.

Armáda ruského impéria, bežne nazývaná cárskou armádou bola jednou z najpočetnejších v Európe. Zahŕňala 14 vojenských okruhov. Tvorili ju nielen Rusi, ale takisto predstavitelia mnohých iných národov a etnických skupín vrátane Tatarov, Kozákov, Litovcov, Poliakov, Ukrajincov a Fínov. Povinný jazyk bola ruština. Základná uniforma pešiaka ruskej armády v roku 1914 sa skladala z bundy známej pod názvom rubaška, jednoduchých nohavíc tzv. šaravarov a hnedo-olivnej čiapky lodičky.

NÁSLEDKY VEĽKEJ VOJNY

Veľká vojna bola jedným z najväčších vojenských konfliktov v histórii sveta – v radoch všetkých jej účastníkov

KÜSTENHAUBITZE M.14

V roku 1914 rakúsko-uhorská armáda začala používať delo „42 cm L/15 Küstenhaubitze“ (dĺžka hlavne - 6290 mm, hmotnosť - 117 000 kg, hmotnosť strely - 800/1000 kg). Pre používanie dela v teréne treba bolo vytvoriť špeciálnu samostatnú Batériu č. I, ktorá sa skladala z 8 dôstojníkov a 200 vojakov (húfnicu priamo v boji obsluhovalo 27 osôb). V januári 1915 batéria prešla krst ohňom, ostreľujúc mesto Tarnov, ktoré okupovali Rusi. Pri ostreľovaní mesta sa využívali údaje, ktoré telefonicky posielal pozorovací balón rádiom (prvý krát vo vojenských dejinách!) z paluby lietadla „Muzzl“ typu Albatros. Vďaka týmto presným údajom sa dalo bodovo ničiť vojenské ciele, neohrozujúc civilistov, čo v tanej dobe bolo bezprecedentnou vecou.

bojovalo viac ako 65 miliónov ľudí. Prvá svetová vojna, bola po francúzskej revolúcii a prevratoch v 19. storočí, ďalším krokom, ktorý znamenal odchod starého sveta. Na jeseň roku 1918 sa rozpadli veľké monarchie: Rusko, Rakúsko – Uhorsko, Nemecké cisárstvo a na ich troskách vznikli nové štáty: Československá republika, Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, čiže prvá Juho-slávia. Poľsko získalo späť svoju nezávislosť a na mape Európy sa objavili Fínsko, Lotyšsko, Litva a Estónsko.

Štvorročná vojna priniesla doteraz nemysliteľné a obrovské straty. Počet zabitých civilistov dosiahol 10 miliónov a vojakov zahynulo vyše 8 miliónov. Hospodárka európskych, spustošených vojnových štátov, sa odrádzala veľmi pomaly. Vysoká nezamestnanosť, inflácia, hlad a pandémie- vrátane španielskej chrípky boli ďalšími následkami vojny. Ekonomickému rozvoju neprispievali ani veľké migrácie obyvateľstva, ku ktorým dochádzalo. Zbrojný priemysel už nebol potrebný a žiadny iný neexistoval.

Väčšina miest, mestieček a dedín, cez ktoré išiel front ležala v troskách, niektoré z nich sa už nikdy neodrodili.

Medzi zaujímavé pamiatky po veľkej vojne sú vojenské cintoríny –v Malopolsku je ich vyše 400 a leží na nich viac ako 60 tisíc vojakov zo všetkých armád, ktoré na tomto území bojovali. Tvorbou vojenských cintorínov, ktoré sú situované neďaleko bitiek sa v Haliči zaoberalo krakovské Oddelenie vojenských hrobov. Mnoho z nich vďaka svoj neobvyklý výzor a charakter umeleckých pamiatok architektom a remeselníkom. K najkrajším cintorínom patria nachádzajúce sa na vrchu Pustki, v Staszówke a v Łowczówku.

TOTO NIE JE MIER. . .

Keď sa v roku 1919 blížil koniec mierových jednání vo Versailles, jeden z veľkých francúzskych veliteľov, maršal Ferdinand Foch vyhlásil prorocké slová: *To nie je mier, to je primerie na dvadsať rokov.*

Rakúsko-uhorské delostrelectvo (1915), arch. MLP

3

TRASA VÝCHODNÉHO FRONTU 1. SVETOVEJ VOJNY

KRAKOV A OKOLIE

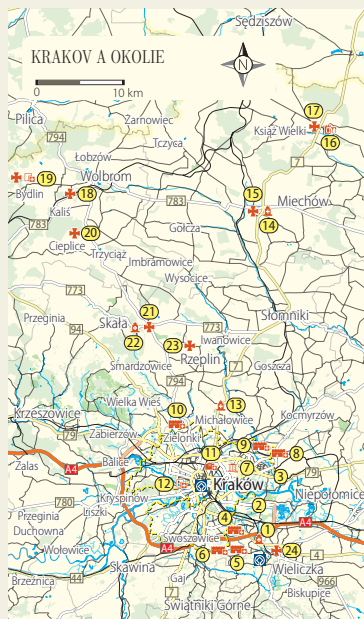
– rakúska tvrdza a hniezdo légii

Krakov – hlavné mesto regiónu – je jedným z najdôležitejších miest na malopoľskej Trase východného frontu 1. svetovej vojny. Z mesta, ktoré v 19. storočí bolo prestavané na obrovskú pevnosť, odpochodovala do boja slávna I. Kádrová kompania. Na sever od Krakova trasa vedie priamo do miest, kde pochodovali legionári smerom na Kielce. Idúc ďalej, môžete sa dostať k vrchom Jury Krakovsko-Čenstochovskej, kde na jeseň 1914 legionári kládli odpor ruskej ofenzíve tzv. parnému valcu, ktorý mal obísť Krakov od severozápadu. Rakúsko-uhorské a ruské armády sa stretli pri Skale, v Rzepline, Trzyciażu, Jangrocie, a v susedstve Wolbromia a pri Krzywopłotach poľskí legionári viedli ťažké boje.

KRAKOV

Pri vjazde do Krakova od strany Wieliczki, sa neďaleko mestských hraníc týči **vrch Kaim** (265 m n.m.). Rakúšania tu postavili vojenské opevnenia, najväčšie vysunuté miesto krakovskej pevnosti. Počas bitiek v roku 1914 tu došlo ku krvavým bojom na bajonety s ruskými pešákmi, ktorí vtrhli do zákopov. Napokon však Rakúšania prinútili Rusov k ústupu až k Wieliczke. O rok neskôr na pamiatku tohto víťazstva, bol na vrchu Kaim odhalený **obelisk [1]** financovaný veliteľstvom pevnosti Krakov. Nešie nápis: *Tu dňa 6. decembra 1914 odoprela rakúsko-uhorská armáda najďalej vysunuté oddiely ruskej armády.*

Ďalšie pamiatky na trase patria k systému opevnení **pevnosti Krakov** (nem. Festung Krakau). Tento jedinečný komplex militaristických objektov vznikol v niekoľkých etapách v rokoch 1848–1916. Prvá etapa sa zakončila 26. mája 1856, vtedy tiež rakúske orgány oficiálne uznali Krakov za pevnosť. V predvečer výbuchu Veľkej vojny bol Krakov

KRAKOV A OKOLIE

Námestie - Plac na Groblach (ok. 1890), fot.

Fotografické štúdio „Ignacy Krieger“, zbierka MHK

najväčšou pevnosťou v stredovýchodnej Európe a jej základná posádka ráčala 12. tisíc osôb – najmä Poliakov. Na ploche vyše 500 km² bolo rozmiestnených 176 objektov – fortifikácie, bunkre, delostrelecké batérie, kasárne, sklady a vojenské nemocnice. V Rakoviciach už v roku 1912 vzniklo prvé

vojenské letisko, jedno z prvých v Európe. Neoddeliteľnou súčasťou pevnosti bola takisto sieť ciest s mostmi. V rámci priprav pevnosti na vojnu, vojenské orgány nariadili výstavbu vojenských opevnení, bez ktorých

ŽIVOT V PEVNOSTI

V januári 1915 Ferenc Molnár písal o pevnosti Krakov: *Silno vyzbrojená pevnosť stojí na stráží na nemecko-rakúsko-uhorskej hranici. Za opevnením tam cez deň panuje obyčajný, dynamický život skvelého poľského mesta. Kto videl južný bulvár, preplnené cukrárne a verejnosť, ktorá smerovala do divadiel ťažko by uveril, že sa nachádza neďaleko ruskej hranice v pevnosti počas vojny. Pripomína ju až strašný hluk na ulici spôsobený prechádzajúcou delostreleckou batériou, pripomína ju aj pochodujúce na juh vojsko [...]. Večer, o pol desiatej je už všade tma a ticho. Krakov sa vtedy mení na skutočnú pevnosť. Len v budove vojenského veliteľstva ešte kypí život.*

PEVNOSTĚ WAWEL

Každý návštěvník krakovského královského hradu a katedrály při vstupu na Wawelský kopec mívá obrovské tehlové múry. Většina z nich nemá ani tušení, že to nie sú stredoveké opevnenia ale novoveké fortifikácie s mohutnými oválnymi kaponiérami. Opevnený Wawel, obsadený cisárskou armádou na kasárne, sa stal ústredným miestom pevnosti Krakov: pevnostou-citadelou.

by pevnosť vo vojenských podmienkach nemohla pôsobiť. Aby to bolo možné, treba bolo utvoriť nielen sieť zákopov a zásekov pred a medzi vonkajším prstencom ale aj zbúrať budovy nachádzajúce sa v predpolí pevnosti – v roku 1914 boli zničené mnohé domy a gazdovstvá, vrátane dvoru v Pękowiciach, ktorý stál pred pevnosťou č. 44a.

Výhled na Wawel, arch. UMMW

Centrom pevnosti bola citadela – túto úlohu plnil Wawel – a obkolesovali ju prstence opevnení. Prvý vznikol v 60-tych rokoch 19. storočia a nachádzal sa len 600–800 m od hlavného námestia (Rynku Głównego). Patrí k nemu bašta III Kleparz, a trasa tohto prstencu je v súčasnosti vyznačená Alejou Trzech Wieszców. Vonkajšie pásmo opevnení vzniklo na prelome 19. a 20. storočia, nachádzalo sa od centrum mesta 11 km. Patria k nemu pevnosti Kosocice, Pasternik, Tonie a Grębałów.

V Krakove bola vyznačená **Trasa Pevnosti Krakov**, spájajúca väčšinu objektov bývalej pevnosti, ktoré boli situované na okrajoch mesta. Trasa vedie hlavne cez tzv. rokáčovú cestu t.j. cestu, ktorá zaručuje spojenie medzi jednotlivými časťami pevnosti. Bola označená farbami habsburskej monarchie: žltou a čiernou. Trasa sa skladá z dvoch **úsekov**:

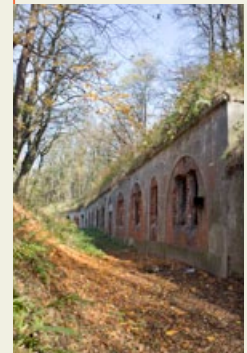

južného [2] (41 km) a **severného [3]** (60 km). Ten posledný vedie pozdĺž severného brehu Visly od pevnosti Mogiła, cez pevnosti, ktoré ležia severne od mesta na západ až na Bielany, skadiaľ sa vracia cez Las Wolski a vrch Sikornik na Salwator. Južný úsek spája pevnosti ležiace južne od Visly: od pevnosti Lasówka, ďalej pevnosti južnej časti vonkajšieho prstencu až na západ, odkiaľ pozdĺž Visly sa

vracia na podhorské Krzemionki, a končí sa pri neobvyčajnej pevnosti svätého Benedikta. Na celej trase sa nachádza 38 veľkých pevností, ktoré ležia severne od mesta na západ až na Bielany, skadiaľ sa vracia cez Las Wolski a vrch Sikornik na Salwator. Južný úsek spája pevnosti ležiace južne od Visly: od pevnosti Lasówka, ďalej pevnosti južnej časti vonkajšieho prstencu až na západ, odkiaľ pozdĺž Visly sa

vracia na podhorské Krzemionki, a končí sa pri neobvyčajnej pevnosti svätého Benedikta. Na celej trase sa nachádza 38 veľkých pevností, ktoré ležia severne od mesta na západ až na Bielany, skadiaľ sa vracia cez Las Wolski a vrch Sikornik na Salwator. Južný úsek spája pevnosti ležiace južne od Visly: od pevnosti Lasówka, ďalej pevnosti južnej časti vonkajšieho prstencu až na západ, odkiaľ pozdĺž Visly sa

Pevnost Prokocim, fot. J. Górlach

Muzeum Poľského letectva v Krakove, fot. J. Gorchach

tzv. Lvovského traktu, čiže cesty, ktorá vedie na Lvov. V decembri 1914 sa spolu so susediacimi pevnosťami aktívne podieľala na bojoch s Rusmi, ruský útok totižto

Pevnosť Krzeszawice, fot. P. Jasion

prebiehal pozdĺž Lvovského traktu. Objekt je v súčasnosti nečinný.

Iba 2 km ďalej na juh stojí **pevnosť 50½ Kosoci-ce [5]**. Bola postavená v rokoch 1897–1899 ako malá obrnená pevnosť, s dvoma obrnenými vežami 8 cm delami vz. 1894 a pozorovacou vežou. Spolu so vzdialenou o približne 200 m pomocnou pevnosťou a susednými opevneniami tento objekt vzal v decembri 1914 na seba hlavný úder ruského vojska na Krakov. V súčasnosti je činný, ale nespriístupnený.

Ďalšie 2 km na západ sa nachádza **pevnosť 51 Rajsko [6]**. Táto delostrelecká pevnosť postavená v ro-

koch 1881–1884 bola jednou z najväčších objektov tohto druhu v celej habsburskej monarchii – jeho povrch číni približne 2600 m². Je postavená na vrchu Rajsko, ktorý je v okolí najvyšší (349 m n.m.), vďaka čomu je výborným pozorovacím bodom. Pevnosť Rajsko patrí k prvým pevnostiam, pri ktorých výstavbe sa použil liaty betón.

Približne 10 km od pevnosti Rajsko smerom do centrum Krakova stojí **Múzeum Poľského letectva [7]**. Nachádza sa na teréne historického rakovického letiska a medzi jeho zbierky patrí jedna z najväčších na svete kolekcií unikátnych lietadiel

z 1. svetovej vojny. Nájdete tu napríklad lietadlá: Albatros C.I, DFW C.V alebo Aviatik C.III., hydroplán využívaný k prieskumu Grigorovič M-15 a Halberstadt Cl.II, LVG Roland D.VI alebo aj slávny britský Sopwith F.1 Camel. Tieto stroje sú vystavené v rámci exhibície *Kridla Veľkej vojny*.

Na južných okrajoch Krakova sa nachádzajú ďalšie opevnenia. Patria k nim oi. **pevnosť 49¼ Grębażów [8]**. Objekt vznikol v rokoch 1897–1899. O sile ohňa pevnosti rozhodovali štyri delá rotujúce obrnené veže – dnes môžete pozorovať ich plechové rekonštrukcie – a ďalšie štyri delá v podzemných chodbách. V dňoch 20.–22. novembra 1914 sa tento objekt zúčastnil tzv. prvej bitky o Krakov, podporujúci ohňom protiútok 4. rakúsko-uhorskej armády proti 9. ruskej armáde, ktorá

sa približovala k pevnosti. Dnes tu pôsobi oi. jazdecký klub.

Približne 800 m ďalej na západe sa nachádza **pevnosť 49 Krzeszawice [9]**. Vznikla už v 70-rokoch 19. storočia, ale dnešný vzhľad vďaka prestavbe z rokov 1881–1886. Je to typická jednonásypová pevnosť s delami. V novembri 1914 keď sa od severovýchodu ku Krakovu približovala ruská armáda, z objektu ostreľovali predpolie pevnosti smerom tzv. Proszovického traktu. V súčasnosti sa tu nachádza dom kultúry.

Aby ste sa dostali k ďalšiemu objektu na trase, stačí prejsť zhruba 18 km na východ. **Pevnosť 44 Tonie [10]** vznikla v roku 1879 ako zemný kryt, prestavba ho zmenila na veľkú obrnenú pevnosť. Úlohou pevnosti bola ochrana severozápadného rohu

Pevnosť sv. Benedikta, fot. J. Gorchach

Múzeum Armii Krajowej v Krakowie, arch. Muzeum Armii Krajowej

vonkajšieho prstenca opevnení pevnosti Krakov a tzv. Olkuského traktu. Pevnosť je vybavená vysúvacími obracajúcimi sa vežami typu Senkpanzer M.2. Takmer úplne sa dodnes zachovali v pravom krídle bloku, v ľavom sú už v niečo horšom stave. Patrí k vzácnym unikátom Strednej Európy.

V oblasti Krakova sa okrem pevností nachádzajú aj iné objekty, ktoré vznikli pre potreby vojenskej pevnosti. Patrí k nim **komplex skladov c.k. armády [11]**, postavený v rokoch 1888–1915 na sever od hlavnej stanice, na Rakovickej ulici. V komplexe sa vyníma objekt, ukončený v roku 1911.

NAVŠTÍVTE TIEŽ

Na Zozname lokalít Svetového dedičstva UNESCO

sú zapísané: Krakovské stredoveké historické centrum **Stare Miasto** s námestím - Rynek Główny, **Wawel** - kráľovský zámok a katedrála na Waweli, **Kazimierz** - kedysi samostatné mesto, dnes štvrť Krakova s neobyčajným „židovským mestom“.

Námestie v Krakove, fot. M. Zaręba

Podzemná časť stavby je omnoho priestrannejšia ako nadzemná časť. Boli tu postavené vystužené stropy, mechanická a gravitačná ventilácia ale aj špeciálny tunel k neďalekej rampe pri železničnej vlečke. Tieto ochranné opatrenia boli nevyhnutné, pretože tu sa nachádzalo veliteľstvo pevnosti Krakov. V budove má dnes sídlo **Múzeum Armii Krajowej** - hoci jeho zbierky sú spojené najmä s históriou poľského podzemného štátu z obdobia 2. svetovej vojny, medzi exponáty patria pušky, bajonety a šable, z 1. svetovej vojny.

Neďaleko Starého Mesta sa rozprestierajú krakovské Błonia - obrovská lúka uprostred mesta. Vedľa je miesto, skadiaľ odchodovala I. Kádrová kompania: pri Błoniach, v záhradnom divadle s názvom **Olean-dry [12]**, nocovala skupina približne 150 legionárov, vrátane legionárov, ktorí 6. augusta 1914 odtiaľto odišli smerom na Kielce. Józef Piłsudski plánoval, že táto skupina má na území Poľského kráľovstva vyvolať protiruské povstanie. Divadlo zhorelo v medzi-vojnovom období a na tomto mieste bol vybudovaný obrovský **Dom Józefa Piłsudského**, v ktorom mal mať sídlo Zväz poľských legionárov. Dnes sa tu nachádza oi. **Múzeum boja za nezávislosť**. Zbierka zahŕňa predmety spojené so známymi poľskými veliteľmi, pamiatky po legionároch, expozície venované 2. svetovej vojne, politickej opozícii Poľskej ľudovej republiky, atď.

MICHAŁOWICE

Z Krakova na sever vedie lokálna cesta č. 7 do dediny Michałowice, kde sa kedysi nachádzala **hranica medzi rakúskym a ruským záborom**. V roku 1936 tu bol postavený **obelisk [13]** s nápisom: *Na tomto mieste na rozkaz veliteľa Józefa Piłsudského, Prvá*

Kádrová kompania Poľských légii dňa 6. augusta idúc do boja o česť a slobodu vlasti zbúrala hraničné stĺpy bývalých okupantských štátov. Takto legionári symbolicky odvrhli stanovené pred vyše 100 rokmi rozdelenie Poľska medzi tri mocnosti. Toto gesto malo podčiarknuť, že cieľ ich bojov je nielen odstrániť okupantské orgány ale zlíčiť poľské územia a získať nezávislosť. Na tomto mieste sa každoročne začína Pochod Trasou I. Kádrovej kompanie.

Obelisk v Michałowiciach-Komorze, fot. J. Gorlach

ODKIAĽ POCHÁDZAL KŇ KAŠTANKA MARŠALA PIŁSUDSKÉHO?

Na juhovýchod od Miechova leží dedina Czaple Małe. Nachádza sa tu dvor (dnes škola) z prelomu 19. a 20. storočia, ktorého majiteľom v roku 1914 bol Eustachy Romer. 9. augusta 1914 r. daroval prechádzajúcemu cez Czaple Józefovi Piłsudskému s oddielom strelcov 4-ročnú kobyľu – neskôr slávnu Kaštanku.

Józef Piłsudski na Kasztanke, arch. NAC

MIECHÓW

Z Michałowic cez Słomniki cesta č. 7 vedie do Miechova, kde sa nachádzajú objekty Trasy východného frontu 1. svetovej vojny. Uprostred obce na námestí, stojí **pomník Bojovníkov za nezávislosť [14]**, ktorý bol odhalený v roku 1916, so súhlasom veliteľa mesta pplk F. Preveaux. Socha vzlietajúceho orla je umiestnená na vrchu vysokého kamenného obelisku. Na ňom je kríž vo vavrínovom venci a nápis po poľsky a nemecky: *Na pamiatku hrdinov všetkých národností, ktorí padli v miechovskom obvode v rokoch 1914–1915.*

Oddiely výzvednej služby I. Kádrovej kompanie vošli do Miechova už 7. augusta

1914. K I. kompanii sa 9. augusta pripojil ďalší oddiel, ktorý spolu s Józefom Piłsudským tri dni skôr opustil Krzeszowice. V Miechove z obidvoch streleckých skupín bol vytvorený prápor, v neskorších mesiacoch označený číslom III, ktorého veliteľom sa stal Edward Rydz-Śmigły. Ešte 9. augusta sa strelci stretli s oddielom ruského jazdectva, ktorý však rýchlo ustúpil na severovýchod.

Na južných okrajoch mesta, viac-menej 500 m od námestia sa rozprestiera veľký farský cintorín. Sú tu oddelenia, kde ležia padlí povstalci z januára 1863, ako aj vojaci zo septembra 1939. Pri južnej ohrade cintorína, na konci dlhej aleje je **vojenské oddelenie [15]** z obdobia

Bazilika hrobu Božieho v Miechove, fot. J. Górlach

KRAKOV A OKOLIE

1. svetovej vojny, respektíve jeho zvyšky – po 2. svetovej vojne väčšinu vojenských mohýl zajali pre civilné hroby. Boli tu pochovaní minimálne 520 ruskí a 124 rakúsko-uhorskí vojaci ale dodnes sa tu uchovali iba drevený kríž a pamiatková tabuľa.

KSIAŻ WIELKI

Z Miechova sa po stopách I. Kádrovej kompanie môžete vybrať do obce Książ Wielki. Strelci z I. kompanie sa sem dostali 7. augusta 1914. V neďalekom **paláci v Mirove [16]**, krásnej, renesančnej rezidencii rodín Myszkovských a Wielopolských tu boli ubytovaní 144 strelci z I. Kádrovej kompanie a 9. augusta 1914 sem zavítal aj Józef Piłsudski. Túto renesančnú stavbu postavenú v rokoch 1585–1595 navrhol slávny architekt

Santi Gucci, neogotická atika bola pridaná pri prestavbe v 19. storočí.

Ďalší objekt na trase v obci Książ Wielki je **vojenské oddelenie [17]** na farskom cintoríne. Cintorín sa nachádza niekoľko stoviek metrov od centrum obce, na pravo od cesty smerom na Kielce, za líniou zástavby. Vojenské hroby z obdobia 1. svetovej vojny sú umiestnené na ľavo od vchodu, pri západnom múre cintorína. Na mieste pôvodnej mohyly, pravdepodobne väčšej ako je dnešná, bol postavený náhrobok z granitu s pamiatkovou tabuľou. V hrobe boli pochovaní 16 vojaci: 9 z rakúsko-uhorských vojsk, 5 z ruských a 2 neznámeho príslušenstva.

KALISZ

Ďalej trasa vedie na polia, kde sa v novembri 1914 odohrali bitky. Ruská ofenzíva na

Palác v Mirove, fot. J. Górlach

Cintorín Ogonów v Kalisii, fot. J. Gorchach

STRATEGICKÝ TUNEL

Na juhozápad od obce Książ Wielki sa rozprestierajú vrchy Miechovskej vysočiny. Tadeo v ruskom zábore viedla železničná trať zo Zagłębia Dąbrowského do Dębłina (neskôr tiež trasa z Kielc do Krakova). Hoci vrchy by sa dali obísť inou trasou, cárske orgány sa rozhodli postaviť tunel dlhý 756 m, aby v prípade vojny mohol byť vyhodенý do vzduchu, blokujúc tak dôležitú železničnú trať. Počas obidvoch svetových vojen tunel bol vyhodенý do vzduchu dvakrát - ale prevádzku na trati sa podarilo obnoviť celkom rýchlo. Dnes tadeo jazdia vlaky o. z Krakova do Varšavy.

Krakov a Sliezske, spomínaný tzv. parný valec sa blížil k Jure Krakovsko-Čenstochovskej. Oddiely 9. Ruskej armády, ktorej velil gen. Platon Lečický na línii vápencových pohorí narazili na pripravené na obranu rakúsko-uhorské vojská 1. Armády gen. Victora Dankla. K protiútoku sa už pripravovala časť 4. Rakúsko-uhorskej armády, ktorej velil arcivojvoda Jozef Ferdinand.

Cestou z obce Książ Wielki smerom do Miechova a smerom do Olkuša cestou č. 783 sa rýchlo dostanete do **Wolbromia**. Toto malé mestečko sa v novembri 1914 našlo na pozadi frontu a zažilo 6 týždňov delostreleckého ostreľovania. V oblasti prebiehali ťažké boje: pozdĺž doliny Przemyszy smerom k Wolbromiu pochodovali útočiacie rakúske oddiely, na západ od mesta odopreli niekoľko ruských protiútokov. Na **vojenskom cintoríne Ogonów [18]** v Kalisii spočívajú 855 vojakov, ktorí padli v dňoch 18.–27. novembra 1914 alebo umreli neskôr vo vojenskej nemocnici vo Wolbromiu. Medzi 773 rakúsko-uhorskými vojakmi z 1. Armády gen. Victora Dankla tu ležia Česi, Rakúšanovia, Poliáci,

Hrad v Rudne, fot. B. Czerwiński

Maďari a Slováci. Bol tu pochovaný aj poľský legionár. Hneď vedľa sú hroby 81 ruských vojakov z 9. Armády gen. Platona Lečického. Cintorín je situovaný v nevelkom borovicovom lese niekoľko kilometrov za Wolbromom, smerom na Olkuš, na severnej strane železničnej trate prebiehajúcej pozdĺž cesty.

Oddelenie legionárov na farskom cintoríne v Bydline, fot. J. Gorchach

Chránenú krajinú **NAVŠTÍVTE TIEŽ**
oblasť Orlie hniez-

da s jurskou krajinou vápenčovej vysočiny s mnohými skalnatými vyvýšeninami a prírodne cennými lesmi s bohatým rastlinstvom.

Błędowska púšť – je to jediná oblasť v Strednej Európe s piesočnými dunami, ktoré pripomínajú naozajstnú piesočnatú púšť, teraz čiastočne zarastajúca.

DEJISKO BITKY PRI KRZYWOPŁOTOCH – BYDLIN

Pohľad z cesty z Wolbromia do Bydłina na západe znemožňuje zalesnená Hora Svätého kríža. V dňoch 16.–19. novembra 1914 tu došlo

Vojenský cintorín Jangrot - Cieplice, fot. J. Górlach

k bitke pri Krzywopłotach. Oproti sebe bojovali oddiely cárskej 9. Armády gen. Lečického a poľských legionárov. Veliteľom legionárov bol Józef Piłsudski, ktorý pri Krzywopłotach zanechal dva prápory z 1. Pešieho pluku a sám s ďalšími tromi prápormi a jazdeckom sa medzi ustupujúcimi Rakúšanmi a útočiacimi Rusmi rýchlo predral do Krakova. Medzitým pri Krzywopłotach

legionári útočili na mokrých lúkach, avšak Rusi ich útoky odopierali dva dni, a vďaka pasívnemu pozorovaniu rakúsko-uhorských vojakov Poliaci utrpeli veľké straty. Napokon 19. novembra, útok rakúsko-uhorských vojsk vedený na celej frontovej línii v okolí Krzywopłotow sa zakončil úspešne – bol dobytý blízky Domaniewicki les. Porazené ruské vojská museli ustúpiť na východ.

Na farskom cintoríne v Bydline, na východnej strane Hory Svätého kríža sa nachádza veľké **oddeľenie legionárov [19]** s okázalým kamenným krížom. Medzi 46 padlými vojakmi Poľských légii tu leží o. poručík Stanisław Paderewski, nevlastný brat slávneho klaviristu Ignáca Jána Paderewského. Na tomto cintoríne sa takisto nachádza vojenské oddelenie s tromi hromadnými hrobmi s 284 rakúsko-uhorskými a ruskými vojakmi. Trochu vyššie, na druhej strane cesty na zalesnenom vrchu sa týči zrúcanina nevelkého **hradu**, okolo ktorého sú vidieť **zvyšky zákopov**.

JANGROT – CIEPLICE

Ďalší objekt na trase je **vojenský cintorín Jangrot – Cieplice [20]**. Keď sa chcete naň dostať, treba sa z Bydliny vrátiť na cestu č. 783 a zabočiť smerom na Olkuš a neskôr bočnou cestou cez dediny Troks a Michałowka smerovať na Jangrot. Na konci Michałowki sa môže odbočiť vpravo smerom na Cieplice. Cesta strmo klesá do doliny rieky Biała Przemsza. Tu, na okraji lesa, hneď vedľa zákruty cesty stojí zachovaná

časť veľkého vojenského cintorína. Leží tu 2014 rakúsko-uhorských a 561 ruských vojakov. Na Jure Krakovsko-Čenstochovskej tento cintorín je z hľadiska počtu pochovaných v čase 1. svetovej vojny najväčší. Na východ a na sever od neho sa v lese zachovali **linie zákopov** a na západ – časti **rezervnej línie**.

CINTORÍNY V OKOLÍ

Mnohí padlí z obidvoch armád, ktoré bojovali na haličskom fronte, boli pochovaní na vojenskom cintoríne v Zadroskom lese južne od dediny s rovnakým názvom. Tento objekt, ktorý v severozápadnej časti lesa nie je ľahko nájsť, je jediným vojenským cintorínom na Jure, ktorý si zachoval svoj prvotný architektonický tvar. Bolo tu pochovaných minimálne 1054 vojakov, najmä z Rakúsko-Uhorska.

Vojenské oddelenie na farskom cintoríne v Skale, fot. J. Górlach

Okolie Ciepliac a Jangrotu boli v novembri 1914 arénoy ťažkých bojov medzi rakúsko-uhorskými a ruskými oddielmi. Opakované útoky a protiútoky spôsobili v obidvoch družinách veľké straty a dedina Jargot niekoľkokrát prechádzala z rúk do rúk – V. Korpus z 1. Rakúsko-uhorskej armády tu bojoval s elitnými ruskými gardovými divíziami. Rakúsky útok zo 17. novembra 1914 v lese severne od Ciepliac priniesol úspech a umožnil zajať ležiacu na severnej strane lesa dedinu Gołaczewy. Boje prebiehali tiež na rozsiahlej Sułoszovskej náhornej plošine medzi Sułoszovou, Jangrotom, Trzyciažom a Zadrožem.

SKAŁA

Z Ciepliac sa vraciame do Jangrotu a potom cez Trzyciaž cestou č. 794 pricestujeme do mestečka Skała. Je

Vojenský cintorín v Rzepline pri ceste do Krasienic, fot. J. Górlach

umiestnené na náhornej plošine nad dolinou rieky Prądnik. V novembri 1914 tu mal byť ďalší dôležitý obranný bod rakúsko-uhorskej armády, ale cársym vojakom sa ho podarilo zajať, skôr ako sa rakúsko-uhorská obrana stihla konsolidovať. Boje, ktoré sa tu nasledovne uskutočnili, patrili k najkrvavejším na Jure.

Pamiatkou týchto zápasov sú **vojenské oddelenia [21]** na farskom cintoríne v Skale. Nekropola je umiestnená v južnej časti mestečka, vedľa križovatky cesty smerujúcej na Krakov a poľnej cesty do Smardzovic. Na jednom z vojenských oddelení dnes stojí veľká drevená strieška, chrániaca drevený kríž, na druhom bol postavený kríž zo zvarených delostreleckých nábojníc. Sú tu pochovaní 63 rakúsko-uhorskí a 240 ruskí vojaci.

Na križovatke, pred vchodom na cintorín, bol po vojne postavený **pomník**

Obetí 1. svetovej vojny [22], na pamiatku obyvateľov Skaly, ktorí zomreli v boji za nezávislosť a zabitých v januárovom povstaní a obidvoch svetových vojnách. Zo Skaly pochádzali aspoň 4 legionári, ktorí padli v roku 1914 na jeseň a na zimu na východnom fronte Veľkej vojny, oi. pri Krzywopłotach – na pomníku je pripevnená im venovaná pamiatková tabuľa.

RZEPLIN

Rzeplin, ktorý sa nachádza 4 km juhovýchodne od Skaly, je veľká situovaná v plytkej doline poniže najvyššej časti Krakovsko-Čenstochovskej vysočiny dedina, medzi dolinou Prądnika na západe a dolinou Dłubni na východe. Vďaka tejto polohe okolie Rzeplina takisto bolo jednou z kľúčových pozícií rakúsko-uhorskej obrany. V dňoch

Pomník na vojenskom oddelení na cintoríne vo Wieliczke, fot. R. Korzeniowski

16.–18. novembra 1914 tu prebiehali boje s vybranými gardskými divíziami cárskej armády, dochádzalo k bojom na bajonety. V dedine sa bojovalo doslova o každé gazdovstvo, ktoré nezničil oheň alebo delostrelecké bombardovanie.

Pamiatkou po týchto urputných bojoch sú dnes **dva vojenské cintoríny [23]**. Prvý sa nachádza na západnej strane dediny pri ceste z Cianovic do Rzeplina. Je

to vlastne hromadný hrob vo tvare kurhanu zakončený malým betónovým krížom.

Druhý cintorín s pomníkom vo tvare kaplnky je položený na druhej strane dediny, pri ceste do Krasienic, medzi stromami na svahu nad cestou. Nie je známy presný počet zabitých pochovaných na týchto cintorínoch – známe je iba to, že spolu tu leží 583 rakúsko-uhorských a 461 ruských vojakov.

Kaplnka sv. Kingy v SoInej bani vo Wieliczke, fot. J. Górlach

Kráľovské soľné bane vo Wieliczke a Bochni spolu so

župným zámkom vo Wieliczke zapísané na Zoznam Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO – komplex exploatovaných od stredoveku bez prerušenia jedinečných soľných baní a zámku, ktorý bol sídlom kráľovskej správy wielicko-bochenských salín.

NAVŠTÍVTE TIEŽ

LEN ABY PRESTALI STRIELAŤ...

Boje pod Wieliczkou opisovala bývajúca tam Milena Róg: *Včera Moskali došli až k Rzeszotarom. [...] Je jedno, kde človek bol, stále bolo počuť hluk. Celý deň, bez prestania. [...] Niekedy sa mi zdá, že som už ohluchla. Nepočujem nič, iba ten hluk, je možné, že nepočujem nič iné okrem diel? Matka plakala, že nechce nič iné, len aby prestali strieľať, lebo sa zblázni. Ale ja viem, že musia. [...] Rakúšania vyhrali pri Kaima, neďaleko Wieliczki. Protiofenzíva sa podarila.*

WIELICZKA

Smerom na juhovýchod od Krakova sa cestou č. 966, oplati navštíviť Wieliczku, známu predovšetkým zo soľnej bane (UNESCO). Na veľkom komunálnom cintoríne (na rohu ulíc Piłsudskiego a Czarnochovskej) je **vojenské oddelenie č. 381 [24]** s okázalým pomníkom, ktorý je venovaný „Pro Patria Mortuis“, tzn. padlým za vlasť cez 1. svetovú vojnu. Je to jeden z vojenských cintorínov západnej Haliče – č. 381. Bolo tu pochovaných 71 rakúsko-uhorských vojakov z rôznych jednotiek, 7 nemeckých a 8 ruských vojakov. Cintorín navrhol Hans Mayr a medzi jeho diela patria projekty cintorínov v okolí Gorlic. Okolo oddelenia pod obklopujúcim ho múrom sú umiestnené charakteristické kovové kríže.

Vojenské oddelenie č. 381 na mestskom cintoríne vo Wieliczke, fot. J. Górlach

OKOLIE LIMANOVEJ A NOVÉHO SĄCZA

– cez bojiská do Dubu Slobody

Na jeseň 1914 ruský útok smerom na Sliezsko, ktorý obišiel Krakov, sa od severozápadu vďaka zúfalemu rakúsko-uhorskému protiútoku na Jure Krakovsko-Čenstochovskej prelomil. Bolo to možné iba vďaka presunu väčšiny jednotiek z frontu medzi Vislou a Beskydami. Rusi sa to rozhodli využiť a ich 3. Armáda generála Radko Dimitrijeva podnikla pochod na západ od línie Dunajca k Rabe, následne k juhovýchodným okrajom Krakova. Čoskoro ruské divízie došli k línii Wieliczka – Dobczyce. V decembri 1914 počas série bitiek na Pogórze Karpackim, nazývaných bitkou pri Łapanove a Limanovej, rakúsko-uhorskej armáde sa podarilo zadržať Rusov.

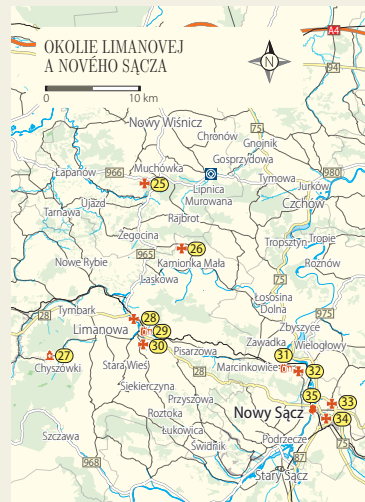
Z Krakova sa na bojiská medzi Łapanovom a Limanovou dá dostať cestou č. 966 cez Wieliczku a Gdów do Łapanowa. Iná možnosť je cestovať cez Bochnię – druhé po Wieliczke solné banské stredisko v Malopolsku. Treba zabočiť na juh na cestu č. 965, ktorá vedie cez Nowy Wiśnicz do Muchówki.

OKUPÁCIA BOCHNE

Počas 1. svetovej vojny ruské vojská z 3. Armády gen. Radko Dimitrijeva dobyli 24. novembra 1914 Bochnię. Už nasledujúci deň na bochenskom námestí Rusi oslavovali meniny cárovej. Avšak keď 4. decembra 1914 rakúsko-uhorské lietadlo začalo nad mestom rozhadzovať letáky, začali sa represie. V ďalších dňoch okupácie dochádzalo k šikanovaniu civilného obyvateľstva ako aj k ničeniu a rozkrádaniu obchodov a domov. Rusi obnovili prevádzku soľnej bane, pričom ju vykrádali. Našťastie okupácia sa rýchlo skončila, pretože už 15. decembra obyvateľstvo Bochne víťali s radosťou rakúsko-uhorské oddiely, ktoré vkročili do mesta bez žiadnych bojov.

MUCHÓWKA

Jedna z väčších vojenských nekropol v okolí Łapanowa, **vojenský cintorín č. 308 [25]** z IX. bochenského okruhu cintorínov

OKOLIE LIMANOVEJ A NOVÉHO SĄCZA

Náhrobok na vojenskom cintoríne č. 308 v Muchówke, fot. J. Górlach

sa nachádza 800 m južne od cesty č. 966 z Muchówki do Łapanowa, v lese Dębiny, na svahu pri lesnej ceste.

Cintorín projektoval Franz Stark. V západnej

časti cintorína stojí pomník zakončený ihlanom s križom, východnú časť tvoria obrovské hrobové polia.

Stojí tu tiež veľký betónový obelisk s križom a miestom

V osade **Lipnica Murowana** každoročne v Kvetnú nedeľu prebieha súťaž o najkrajšiu veľkonočnú palmu. Nachádza sa tu tiež drevený cintorínový **kostolík sv. Leonarda**, zapísaný na Zoznam Svetového Kultúrneho a Prírodného Dedičstva UNESCO.

Vo **Wiśnicko-Lipnickej** chránenej krajinnnej oblasti južne od Bochne je veľa malebných terénov Wiśnického pohoria vrátane zámku v meste Nowy Wiśnicz.

na inskripčnú tabuľu a veľký kamenný križ, vstavaný vo východný múr cintorína. Leží tu 291 nemeckých vojakov z 47. Pruskej pešej divízie, 96 rakúsko-uhorských a 606 ruských vojakov.

8. decembra 1914 sa v okolí Łątky, Muchówki a Leszczyny odohrali bitky medzi útočiacim smerom k Bochni rakúsko-uhorským korpusom gen. Rotha (s nemeckou 47. Pešou divíziou) a ruskými oddielmi 3. Armády gen. Radko Dimitrijeva. Tu, na osi Leszczyna – Rajbrot, boli rakúsko-uhorské a nemecké vojská zadržané. Boje boli veľmi krvavé, pretože Nemci, stiahnutí zo západného frontu si nevedeli poradiť s obranou bez poľných opevnení a Rusi stále útočili. Bitky prebiehali aj 10. decembra, keď armáda Dimitrijeva začala protiútok proti skupine Rotha.

Vojaci, ktorí zahynuli počas bitiek v dňoch 7.–10. decembra 1914, sú pochovaní

NAVŠTÍVTE TIEŽ

tiež na blízkyh vojenských cintorínoch č. 305, 306 i 307.

KAMIONKA MAŁA

Ďalším objektom na trase je **vojenský cintorín č. 357 [26]** na vrchu Jastrzębka (545 m n.m.), ktorý sa vyznačuje krásnou polohou. Na cintorín sa môžete dostať úzkou, veľmi strmou asfaltovou

cestou z priesmyku medzi Jastrzębką a chrbtom Łopuszy. Na vrchu sú pochovaní rakúsko-uhorskí, nemeckí a ruskí vojaci, ktorí padli najmä na neďalekej hore Kobyła nad Rajbrotom, kde v dňoch 8.–13. decembra 1914 došlo ku krvavým bojom. Štít tejto hory prechádzal niekoľkokrát z rúk do rúk a každý útok zanechával po sebe stovky zabitých a ranených. Súperom spojencov

c.-k. armády (najprv Nemcov z 47. Pruskej pešej divízie, neskôr tiež uhorských husárov) boli ruské jednotky z VIII Korpusu 8. Armády gen. Brusilova.

Obklopený dreveným plotom cintorín navrhol Gustav Ludwig. Sú tu jednotlivé ale aj hromadné hroby s betónovými stélami, kde boli zatopené tri druhy krížov, iný pre každú z troch bojujúcich armád. Tu sa tiež nachádza kamenný kopec s krížom a betónovými tabuľkami s priezviskami padlých. Na cintoríne stojí aj okázalá drevená kaplnka na kamennom podstavci – vzhľadom na umeleckú hodnotu bola umiestnená na Trase drevenej architektúry. Na cintoríne je pochovaných 92 rakúsko-uhorských, 11 nemeckých a 157 ruských vojakov.

CHYSZÓWKI – PRIESMYK RYDZA-ŚMIGŁEGO

Z Kamionki Małej smerom na Mszanu Dolną sa po ceste č. 28 a cez dedinu Słopnice dostanete do Chyszówek. Horná časť dediny sa rozprestiera na veľkom priesmyku medzi pyšnými zalesnenými štítmi Beskidu Wyspowego –

OKOLIE LIMANOVEJ A NOVÉHO ŚĄCZA

Pomník na Priesmyku Rydza-Śmigłego, fot. J. Gorlach

Łopieňom a Mogielicou. Je to **Priesmyk Edwarda Rydza-Śmigłego**.

V noci 23./24. novembra 1914 oddiel legionárov, ktorému velil Edward Rydza-Śmigły prepadol prevrapených kozákov z ruskej 10. Jazdeckej divízie. Kozáci zo zajatej Rusmi Limanovej sa mali nepozorovane predrať na pozadie rakúsko-uhorských vojsk a vyvolávať tam zmätok, dezorganizovať komunikáciu a ničť menšie oddiely nepriateľa. V tom čase do Dobrej prenikli štyri prápory I. Pluku poľských légii pod velením Józefa Piłsudského. Práve on poslal III. Prápor s Edwardom Rydzem-Śmigłym na čele na nočnú ubytovňu do Chyszówek. Keď legionári išli cez Jurków, dozvedeli sa, že v Chyszóvkach už stoja Rusi. Smelým útokom pobili prevrapených Kozákov, zajali 89 zajatcov a predovšetkým získali 86 koní. Pre légiiu to bola neobvyčajná korisť, pretože vďaka nim sa mohol rozšíriť doteraz symbolický oddiel

hulánov I. Pluku, ktorého veliteľom bol Władysław Belina-Prażmowski.

Na Priesmyku Rydza-Śmigłego pri ceste na zelenej pešej trase na Łopień, stojí kríž z roku 1928 a obelisk z roku 1938. V roku 1998 tu bol postavený pamätník venovaný vojakom Armii Krajowej. Spolu tieto tri objekty tvoria **pomník Stretnutia generácií [27]**, ktoré bojovali za nezávislé Poľsko. Z Chyszówek trasa vedie cez Słopnice do Limanovej.

LIMANOVA

Okresné mesto Limanowa leží v širokej kotline uprostred vyvýšením Beskidu Wyspowego. Prebieha cez ňu cesta z mesta Rabka-Zdrój cez Mszanu Dolną do Nového Śącza. Z Priesmyku Rydza-Śmigłego sa sem môžete rýchlo dostať cez dedinu Słopnice, potom bočnou cestou cez Słopnice Szlachecke – toto je priama cesta do centrum mesta.

Vojenský cintorín č. 368 v Limanovej – Jabłońcu, fot. J. Gorlach

V Limanovej a jej okolí na jeseň 1914 prebiehali zaťaté boje medzi rakúsko-uhorskými vojskami spolu s Poľskými légiami proti vojskám cárskeho Ruska. Práve tu sa rozhodli osudy ruskej ofenzívy na Krakov, ktorú zastavila armáda cisára Františka Jozefa. 20. novembra 1914 mesto vpadlo do rúk korpusu gen. Dragomirova z 3. Ruskej armády. Niekoľko dní neskôr po vyhnaní Kozákov z Chyszówek, do Limanovej na krátky čas vkročili poľskí legionári, potom sa opäť vrátili Rusi. V prvých dňoch decembra ich vytlačili husári z 11. Divízie Honvédu (uhorskej vlastibrany). Od 6. decembra 1914 tieto pomerne neveľké sily sa pred útokom obrovského počtu vojakov z nepriateľskej armády museli brániť s pomocou

časti poľských légii. Na pomoc 3. Ruskej armáde z Nového Sącza vyrazil VIII Korpus 8. Armády gen. Aleksieja Brusilova. K najdramatickejšej chvíli došlo 11. decembra 1914, keď Rusi neočakávane zajali zákopy obrancov na vrchu Jabłoniec (624 m n.m.), ktorý sa od východu týči nad Limanovou. Hrdinský útok Uhrov – husárov z 9. Pluku pod velením plukovníka Othmara Muhra – vytlačil vtedy Rusov z Jabłonca.

V Limanovej je niekoľko miest pripomínajúcich tieto boje. Blízko centra mesta sa na starom farskom cintoríne (ul. Szwedzka) nachádza vojenské oddelenie, čiže **vojenský cintorín č. 366 [28]** limanovského okruhu cintorínov. Leží tu 28 rakúsko-uhorských a 8 ruských vojakov. Cintorín navrhol Gustav

ČERVENÍ ČERTI POD JABLONCOM

Vzbudzujúcim hrôzostrašným menom Červení čerti boli nazývaní uhorskí husári, ktorých uniformy sa skladali o. i. z červených nohavíc a čiapok. Najlepšími z najlepších bol 9. Líniový husársky pluk, ktorý bol zároveň aj najstarším pravidelným husárskym plukom v rakúsko-uhorskej armáde - vznikol v roku 1688. Po ťažkých bojoch 9. decembra 1914 husári z 9. Pluku boli odoslaní z frontovej línie, nie však na dlho: už o polnoci 11. decembra obdržali rozkaz vystriedania vykrvavených bojovníkov domobrany na Jabłoncu. Maďari vyrazili do boja o jablonecký vrch, na ktorý útočili Rusi. Ferenc Molnár napísal: *Tito uhorskí chlapci v noc tmavú ako smola dostali rozkaz nechať kone v dedine, dostať sa do zákopov, ktoré sa tiahnu cez strmé pohoria až k chrbtu a vystriedať bojujúcich tam vojakov. Husári so svojimi dôstojníkmi na čele sa opatrne, na štyroch približovali k zákopom. Nepriateľ na vrchu mal presilu, preto, kým sa husári dostali k zákopom Moskali ho už dobyli a uprostred tej tmavej noci na našich chlapcov čakali nepriateľské guľomety. Keď sa začala ruská strelba dôstojníci ihneď pochopili situáciu a viedli husárov k útoku. Maďarskí šuhaji s pažbami pušiek išli na ruskú armádu vybavenú v bajonetoch a guľomety. Od polnoci až do jedenástej doobeda boli pod strelbou, bili sa s nepriateľskými bajonetmi a guľometmi. Pod Jabłoncom husári získali večnú slávu a zapísali sa do análov vojenskej histórie, ale utrpeli veľmi ťažké straty. Z 21 dôstojníkov až 13 z nich padlo - vrátane veliteľa, ktorý svojich vojakov viedol do boja s pištoľou v dlani. Pluky stratili až 40% svojich ľudí, ktorí boli zabití alebo ranení.*

Kaplnka na vojenskom cintoríne č. 368 v Limanovej-Jabłoncu, fot. J. Górlach

Ludwig a obraz Krista nakláňajúceho sa nad raneným namaľoval Franciszek Mraźek.

Na ulici Matki Boskiej Bolesnej (vtedy ul. Mordarskiej), ktorá smeruje na východ, stojí drevený prizemný dom s presklenou verandou. V roku 1914 jeho majiteľom bol okresný lekár Kazimierz Mieroszewski (otec Juliusza, známeho novinára, ktorý zomrel v roku 1976), ktorý v najťažších dňoch bojov o Limanov niesol pomoc raneným vojakom. Práve v **dome Mieroszewských [29]** 7. decembra 1914 po bitke pod Marcinkovicami, bol ubytovaný Józef Piłsudski so svojím šéfom štábu, Kazimierzom Sosnkovským. Budúci maršal toto pohodlné ubytovanie neskôr spomínal s dojatím – prvýkrát totiž po dlhšej dobe mohol zasadnúť pri stole s obrusom a spať v čistej posteli...

Asfaltová cesta, ktorá jemne odbočuje vpravo smerom na Nowy Sącz vedie hneď za

poslednými stavbami Limanovej strmo na **vrch Jabłoniec**. Tam medzi stromami je ukrytý **vojenský cintorín č. 368 [30]** – najväčšia reprezentačná nekropola X. limanovského cintorínového okruhu. Cesta deli cintorín na dve časti. Na pravej, južnej strane sa nachádza hlavná časť cintorína s kaplnkou-mauzóleum plukovníka Muhra, ktorý je v tvare

Tabuľa na dome Mieroszewských v Limanovej, fot. J. Górlach

Poľná kuchyňa Strelcov (1914), arch. NAC

Ignacy Krowiak, ktorý počas vojny slúžil v rakúsko-uhorskej armáde, spomínal pobyt v kasárňach pred odchodom na vojnu takto:

Po preverení počtu vojakov, tzn. po prerátaní nás a po podaní hlásenia veliteľovi roty sme chodili na trávnaté pláne. [...] O 11. sme končili cvičenia a išli spať do kasární. O 12. sa každý z nás musel umyť a očistiť si oblečenie z prachu a blata. Na obed sme dostávali liter polievky, kúsok mäsa a nejaký dezert. [...] K mäsu nám striedavo dávali suchú ryžu alebo krúpy, fazuľu, hrach, kukuričnú kašu alebo zemiaky. Po obede sme umývali šálky a čistili pušky.

AKO VYZERAL DEŇ V KASÁRŇACH?

V Krakove, severne od hlavnej stanice, sa na Rakovickej ulici nachádzal sklad rakúskej armády na zásobovanie potravinami.

Patrili sem: konzerváreň mäsa (s mrazničkou a chladničkou), pekáreň a ... továreň na výrobu marmelády. V skladoch sa uschovávali rezervy obilnia, kaše, ryže, zeleniny, zemiakov, cukru, korenín atď., ale aj palivo a vybavenie pre vojakov.

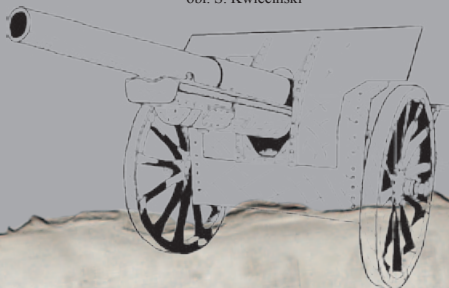
KONZERVÁRNE A SKLADY

Dochádzalo však k situáciám, že vojakom chýbali základné veci. Vtedy im pomáhali rôzne metódy a spôsoby, ktoré sa v súčasnosti môžu zdať nevšedné. „Dziennik Poznański“ z 24. septembra 1914 radil rodinám, ktoré chceli poslať baliky na frontu:

Všetkým, ktorí majú svojich blízkych na bojiskách a nemôžu im poslať teplé ponožky, dávame na vedomie, že ponožky môže nahradiť papier. Najprv sa chodilo v ponožke oviniť papierom (najlepšie novinami) a potom stačí obuť topánku. Tento spôsob využívali vojaci z francúzskej vojny v roku 1870/71 [...].

PAPIEROVÉ PONOŽKY A MRAVCE PROTI VŠIAM

Poľné delo wz. 1910 107 mm používané v ruskej armáde, obr. S. Kwiecieński

Keď vojakov trápili vši, mali im pomôcť... mravce. „Dziennik Poznański“ z 3. júna 1917 písal: [...] najrýchlejší a najlacnejší spôsob na odstránenie vši z uniformy je položiť ju na mravenisku. [...] Usilovné mravce vyhubia vši rýchlejšie a dôkladnejšie ako by to urobili iné prostriedky. Zbavená parazitov bielizeň sa môže vyprať studenou vodou s mydlom.

V roku 1914 tisíce vojakov trávilo Vianoce v zákopoch bez akejkolvek nádeje na stretnutie rodiny. Waclaw Pobóg-Pabudziński v svojich memoároch *Wśród krwi i pożarów* (Uprostred krvi a požiaru) zapísal: *Hľa, Štedrý večer! Prvá hviezda sa blysla na nebi, tak sa naši vojaci stretli v zákope. Našli sme biely závin, sleďa ba! Balík perníkov a orechy! Jój! Taká hostina, že ach! Náhle aj výstrely akosi utíchli, akoby aj nepriateľ pociťoval honosnosť a posvätnosť tejto chvíle [...]* Podelili sa závinom poľskí vojaci, chopili sa sleďa, zahryzli ho čiernym chlebom, potom rozdelili perníky a orechy, až potom Piotrek Sadzon [...] dojatý zanútil koledu: – Boh sa rodí... Aké prekvapenie! Po chvíľke sa z nepriateľských zákopov pripojil zbor silných hlasov a obidva zákopy spievali pieseň prastarú... – A slovo sa telom stalo a bývalo medzi nami!

K vojne neoddeliteľne patrí aj smrť. V krvavých bojoch na východnom fronte ľudia zomierali ako muchy... Lekár Červeného kríža, doktor Stefan Boguslawski, písal: *Náreky, kriky, nadávky, úryvky slov... Gulka, bajonet – blízka smrť – napätie pudu sebazáchovy praská ako bublina, zas doteraz neaktívna kinematografická pamäť začína rýchlo premietat' pred očami mozgu a ducha najskôršie spomienky človeka... A ten posledný obraz spomienky, pri ktorom odletel posledný dych a prišla studená smrť, deformuje tvár. Odzrkadľuje sa na nej prekvapenie, pokojný túžobný úsmev, hnev, žiaľ a ústa sa potichu ukladajú k vypovedaniu milovaných a milujúcich nás mien.*

Ruská pechota v zákopoch, druhý šík vojakov je bez zbrane... (1915), arch. MLP

Ruský leták (1915), arch. MLP

V NEMOCNICI

Po každej zrážke praskali poľné nemocnice vo švíkoch. Doktor Boguslawski opísal nemocnično-vojenskú realitu: *Dovážajú ranených — dvesto ľudí [...]. Všetci vojaci majú plno vši, sú špinaví, hladní, nadľudsky vyčerpaní, prikrýti zimníkmi, s ťažkými úrazmi hlavy, odmrznutými nohami, roztrieskanými kostami rúk alebo nôh v sadrových obväzoch, podobajúci sa viac ľudskému tieňu než samému človeku, omdlievajú z únavy a bolesti — a túžia po odpočinku v hrejivej, čistej posteli a teplej strave.*

Pred rakúskou nemocnicou (1915), arch. MLP

Na bojiskách Prvej svetovej bojovali obyčajní vojaci a veliteľia obvykle nižšieho stupňa. Ale o kľúčových pre vojnu ofenzívach, obkľúčeniach a pochodoch rozhodovali maršali a generáli – architekti veľkej vojny.

ARCHITEKTI VEĽKEJ VOJNY

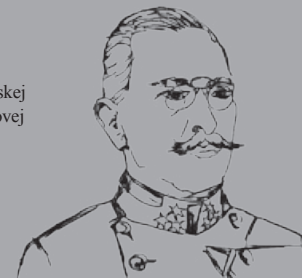

August von Mackensen (1849–1945) – nemecký poľný maršal. Bol veliteľom počas prelomenia ruského frontu pri Gorliciach v máji 1915. V auguste a septembri 1915 ruské vojská utrpeli pri Brzesciu a Pinsku porážku, vďaka čomu Rusi boli vyhnaní z územia Poľského kráľovstva. Nemeckým vojskám vtedy takisto velil Mackensen.

August von Mackensen, obr. P. Seweryn

Victor Dankl von Krašnik (1854–1941) – generálplukovník rakúsko-uhorskej armády. V auguste 1914 bol menovaný veliteľom 1. Armády a v Prvej svetovej vojne viedol boje v Haliči. Po vojne pôsobil ako predseda kapituly vyznamenania Márie Terézie.

Victor Dankl von Krašnik, obr. P. Seweryn

Hans von Seeckt (1866–1936) – nemecký dôstojník. V 1914 bol veliteľom III. „brandenburského“ armádneho zboru pechoty, ktorý viedol na Paríž, neskôr bol odvelený na východný front. Po skončení veľkej vojny a likvidácii cisárskeho vojska sa podieľal na tvorení nového apolitického vojska.

Hans von Seeckt, obr. P. Seweryn

Radko Ruskov Dimitrijevič (1859–1918) – generál ruskej armády, pôvodom Bulhar. Vo veľkej vojne bol veliteľom okrem iného 3. a 12. Ruskej armády. V septembri 1918 ho zajali oddiely Červenej gardy a rozstrieľali ho spolu s inými dôstojníkmi cárskej armády v Piatigorsku.

Radko Ruskow Dimitrijevič, obr. P. Seweryn

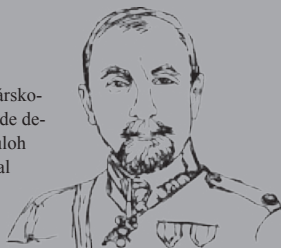

Aleksiej Aleksiejevič Brusilov (1853–1926) – ruský generál jazdectva. Od začiatku veľkej vojny bol veliteľom 8. Armády, ktorá bojovala v Haliči. V júli 1916 ako veliteľ frontu plánoval a viedol úspešnú ofenzívu na Volyni (tzv. ofenzíva Brusilova). Od roku 1919 slúžil v Červenej armáde.

Alexej Alexejevič Brusilov, obr. P. Seweryn

Tadeusz Jordan-Rozwadowski (1866–1928) – Feldmarschalleutnant cisársko-kráľovskej armády, generál Poľského vojska. V roku 1914 velil 12. Brigáde delostrelectva v 12. „krakovskej“ pešej divízii. Odohral jednu z kľúčových úloh v bitke pri Gorliciach v máji 1915. Ešte počas 1. svetovej vojny sa pokúšal utvoriť poľskú armádu. V roku 1918 r. bol menovaný šéfom Generálneho štábu Poľského vojska.

Tadeusz Jordan-Rozwadowski, obr. P. Seweryn

Veľká vojna spôsobila obrovské straty. V rokoch 1914–1918 zahynulo približne 500 tisíc poľských vojakov, ktorí bojovali v armádach anektujúcich Poľsko a cca. 900 tisíc bolo ranených.

Ludské straty v armádach, ktoré delili Poľsko v 1. svetovej vojne

Štát	Počet obyvateľov	Počet mobilizovaných	Zabití a zranení
Rakúsko-Uhorsko	58 600 000	9 000 000	1 100 000
Nemecko	67 800 000	13 200 000	2 037 000
Rusko	167 000 000	15 798 000	1 811 000

BILANCIA
VEĽKEJ
VOJNY

Malá vojenská encyklopédia, Varšava 1967

Križ podľa návrhu Dušana Jurkoviča,
fot. arch. Obec Sękova

V rokoch 1914–1915 cez Malopoľsko prešla Veľká vojna, pričom spôsobila obrovské straty na životoch rakúsko-uhorských a ruských vojakov. Vojaci, ktorí padli v boji a nemocniaciach, boli pochovávaní v mohylách na bojisku a provizórnych cintorínoch. Verejnosť sa však rýchlo začala domáhať zaistenia im dôstojného miesta odpočinku a zvečnenie ich pamäti. V tlačí a nezávislých publikáciách sa začalo diskutovať o postavení a výzdobe vojenských cintorínov. Platilo, že každý padlý by podľa možnosti mal byť zidentifikovaný a pochovaný s úctou náležitou hrdinovi, bez ohľadu na to, či bol príslušníkom vlastnej alebo nepriateľskej armády. Nekropoly mali vyjadrovať vďačnosť vojakom, ako aj byť pomníkmi na ich počesť. Krédo tohto podujatia: *Zobuj si z nôh obuv, lebo miesto, kde stojíš, je zem svätá* (Exodus, 3.5) svedčilo o tom, aké dôležité bolo tvorenie cintorínov.

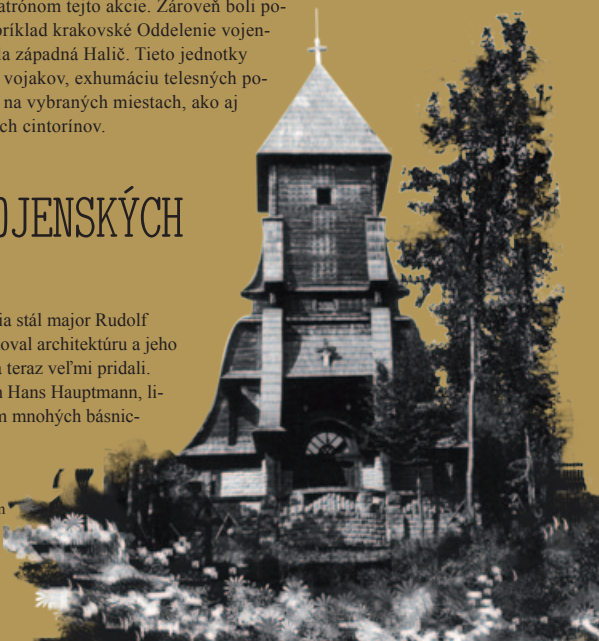
GENÉZA VZNIKU VOJENSKÝCH CINTORÍNŮV

V druhej polovici roku 1915 začali rakúsko-uhorské vojenské orgány dávať bojiská do poriadku a likvidovať provizórne mohyly. Priala tomu situácia na fronte – z Haliče bola vytlačená nepriateľská ruská armáda. 3. novembra 1915 vo viedenskom Ministerstve vojny vzniklo Oddelenie vojenských hrobov, ktoré bolo patrónom tejto akcie. Zároveň boli povolané terénne jednotky, ako napríklad krakovské Oddelenie vojenských hrobov, ktorému podliehala západná Halič. Tieto jednotky mali za úlohu evidenciu padlých vojakov, exhumáciu telesných pozostatkov a ich zhromažďovanie na vybraných miestach, ako aj navrhovanie a stavanie vojenských cintorínov.

ODDELENIE VOJENSKÝCH HROBOV

Na čele krakovského Oddelenia stál major Rudolf Broch, ktorý v mladosti študoval architektúru a jeho znalosti o umení a stavebníctve sa teraz veľmi pridali. Zástupcom veliteľa sa stal kapitán Hans Hauptmann, literát a básnik. Práve on je autorom mnohých básnických inskripcií na cintorínoch.

Kaplnka proj. D. Jurkoviča na vojenskom cintoríne č. 123 (zhorela v roku 1985),
arch. Múzeum PTTK v Gorliciach

KRAKOVSKÉ ODDELENIE VOJENSKÝCH HROBOV

Do práce v krakovskom Oddelení vojenských hrobov bolo pridelených vyše 3000 osôb, ako vojakov, tak aj civilov rôznej národnosti. Patrili k nim kamenári, stolári, záhradníci ale aj maliari, kresliari, fotografi. Major Broch uznal, že vojenské nekropoly majú byť významnými architektonickými dielami, preto umeleckými riaditeľmi cintorínových okruhov sa stali architekti alebo sochári. Medzi nimi boli: Johann Jäger, Dušan Jurkovič, Emil Ladewig, Gustav Ludwig, Hans Mayr, Franz Mazura, Robert Motka, Gustav Rosmann, Heinrich Scholz, Franz Stark, Jan Szczepkowski, Johann Watzal.

Poznačené vojnou územie západnej Haliče bolo rozdelené na 11 cintorínových okruhov: Nowy Żmigród (31 cintorínov), Jasło (31 cintorínov), Gorlice (54 cintorínov), Lužna (27 cintorínov), Pilzno (27 cintorínov), Tarnov (62 cmentarze), Dąbrowa Tarnowska (15 cintorínov), Brzesko (50 cintorínov), Bochnia (40 cintorínov), Limanowa (29 cintorínov), Krakov (22 cintorínov).

Počas troch rokov (1915–1918) svojho pôsobenia oddelenie založilo vyše 400 cintorínov na približne 10 tis. km². Spochinuli na nich pozostatky viac ako 60 tisíc vojakov (až 42 tis. tiel muselo byť exhumovaných a prenesených). Na náhrobkoch – s katolíckymi a pravoslávnyimi krížmi, s Dávidovými hviezdami a turbanmi – dodnes môžete vidieť priezviská predstaviteľov všetkých národov obývajúcej Strednú a Východnú Európu. Vedľa seba spia večným spánkom Nemci, Rakúšania, Poliaci, Turci, Chorváti, Maďari, Česi, Bulhari, Bosniaci, Slovnci, Rusi, Rusíni, Litovci, Tatári, Livónski Nemci, Kalmjci, Kozáci, Baškírovia, Fini, Arméni a Židia.

Cintoríny boli budované v blízkosti bojísk a frontových línií, čiže tam, kde sa bojovalo a kde umierali vojaci. Tvorcovia nekropol sa snažili aby, pokiaľ to bolo možné, boli tvorené v malebných, zďaleka viditeľných miest, napr. na vrcholoch kopcov a aby harmonizovali s okolím. Časť vojenských cintorínov vznikala pri, už existujúcich, farských alebo obecných cintorínoch.

Existovali špeciálne pokyny pre zakladané cintoríny. Museli mať veľkolepé brány, oplotenie vo forme múru (betónového alebo kamenného) alebo ohrady (z drevených alebo liatinových lát), ako aj hlavnú kompozičnú os z výrazne sústredenej schodní alebo hlavným stromoradiím. Ústredným elementom mal byť podstavec zakončený krížom, vysoký drevený kríž, obelisk alebo kaplnka.

Rotunda, vojenský cintorín č. 51, pohľadnica, arch. Múzeum PTTK v Gorliciach

ARCHITEKTÚRA A OZDOBOVANIE VOJENSKÝCH CINTORÍNŮV

Hroby mali byť v tvare kopcov alebo násypov zakončených drevenými buď liatinovými krížmi, náhrobky mohli byť tiež betónové alebo kamenné. Bez ohľadu na to, aká koncepcia bola vybraná, výstroj cintorínov mal byť jednoliaty a náhrobky skromné, postavené z miestnych surovín a nemohli rozlišovať padlých vzhľadom na ich príslušnosť k vlastnej alebo nepriateľskej armáde.

Na malopoľských vojenských cintorínoch je možné nájsť rozmanité pohrebné motívy z rôznych epoch a slohov.

Kamionka Mała, cintorín č. 357, fot. K. Bzowski

Toto rozlíšenie dokonale vystihovalo charakter rakúsko-uhorskej monarchie, štátu mnohých náboženstiev a kultúr. Z antiky sa použili okrem iného kolonády, pylóny, pyramídy alebo oltáre pod šírým nebom. Kríž-pomník nadväzuje nielen na ľudové tradície ale aj na zvyk stavania v nemecky hovoriacich krajinách obrovských krížov na bojiskách. Z miestnych tradícií sa požíčali kaplnky z dreva alebo poľného kameňa pokryté šindľom. Medzi populárne sochárske motívy patrili: prilby hoplitov, hlava draka a vojenská čiapka.

Vojenský cintorín v Bogoniowiciach, fot. J. Gorlach

Dôležitú úlohu mali aj nápisy, ktoré sa bežne vytesávali na kamenných tabuliach. Pripomínali o tom, že smrť znamená koniec bojov a nenávisť a padlí obetovali žijúcim hodnotný dar mieru. Nechýbajú ani strofy o Matke Zemi, ktorá objíma všetky svoje deti, o hviezdach hľadiacich na bojiská alebo o tieňoch mŕtvych, ktoré putujú do svojich domovov. Celok dopĺňajú nápisy štylizované na slová vojakov, napr. *Tvrdi ako hora sme odrážali nepriateľa; teraz ležíme vo vernom objatí zeme, ktorú sme obránili.*

Wieliczka, obecný cintorín, oddelenie z I. svetovej vojny, fot. K. Bzowski

Do tvorby haličských cintorínov sa zapojilo skoro 40 architektov a sochárov. Medzi nimi boli osobnosti, takého formátu, ako:

Dušan Jurkovič (1886–1947) – slovenský architekt, staviteľ, kultúrny a verejný činiteľ. Zaprojektovoval a zrealizoval približne 35 vojenských cintorínov, ktoré sú považované za najkrajšie v celej Haliči. Projektoval nielen nekropole, ale aj prvky, detaily vrátane rôznych verzii drevených náhrobných krížov. Inšpiroval sa regionálnym stavebníctvom, využíval nielen jeho formu ale aj materiál (rád používal drevo). K najzaujímavejším projektom patria cintoríny: č. 46 Beskidek v Koniečnej, č. 51 na vrchu Rotunda pri Regietove a č. 52 v Zdyniu.

TVORCOVIA CINTORÍNŮV

Projekt kaplnky na vojenskom cintoríne č. 80 v Šekovej (nezrealizovaný), arch. Obec Šekova

Gustav Ludwig (1876–1952) – mníchovský architekt pochádzajúci z Moravy, umelecký riaditeľ limanovského okruhu. Navrhol rozľahlý cintorín č. 368 na vrchu Jabloniec pri Limanovej a kaplnku štylizovanú na ľudovú na cintoríne č. 361 v Krasnych-Lasocicach. Bol známy tiež ako tvorca mnohých

druhov liatinových bohato zdobených krížov, ktoré sú na väčšine cintorínových okruhoch.

Hans Mayr (1877–?) – nemecký architekt a inžinier stavebníctva, umelecký riaditeľ gorlického okruhu. Navrhol o. i. vojenské cintoríny č. 89 a 90 v Gorliciach, č. 66 v Malastove, č. 70 v Owczaroch, č. 79 a 80 v Šekovej. Zaprojektoval tiež slávny vysoký ústredný kríž z trávom s poloblúkovým plechovým krytím.

Heinrich Karl Scholz (1880–1937) – všestranne talentovaný sochár, umelecký riaditeľ a hlavný projektant tarnovského okruhu. Je autorom väčšiny sôch a reliéfov v tomto okruhu, tvoril v dreve a kameni. Podľa jeho návrhov vznikli cintoríny č. 193 v Dąbrówke Szczepanowskiej, č. 185–187 v Lichwine, č. 191 v Lubczy.

Jan Szczepkowski (1878–1964) – poľský sochár, umelecký riaditeľ lužňanského okruhu. K jeho dielam patria náhrobné pomníky v kvádri uhorských vojakov na cintoríne č. 123 v Lužnej-Pustkach, a celý areál tohto cintorína. Szczepkowski navrhol aj cintorín č. 138 v Bogonioviaciach s charakteristickými symbolickými baštami.

Gorlice, cintorín č. 91 na Cintorínovej hore, fot. K. Bzowski

Haličské vojenské cintoríny sú histórickým fenoménom. Zo zachovaných dokumentov vyplýva, že takéto podujatia tvorby cintorínov sa mali konať aj na iných územiach kde sa bojovalo, ale ciele neboli zrealizované z rôznych príčin. Po rozpade Rakúsko-Uhorska na jeho územiach takéto jednotky ako oddelenia vojenských hrobov zvyčajne prestali existovať.

V dnešnej dobe si stále viac osôb začína ceniť výnimočnosť cintorínov z obdobia Veľkej vojny. Sú katalogizované a podľa potreby a možnosti reštaurované. Pripomína sa o nich s tým, že nie sú to len pamiatky strašnej vojny ale aj neobvyklé architektonické pamätihodnosti.

JEDINÉ SVOJHO DRUHU

Staszkówka, cintorín č. 118, fot. K. Bzowski

FERENC MOLNÁR V LIMANOVEJ

V Limanovej neďaleko mesta Nowy Sącz (ul. Kościuszki) stojí bývalý hostinec, kde počas bitky pri Limanovej býval známy maďarský spisovateľ Ferenc Molnár (1878–1952), autor románu *Chlapci z Pa-velské ulice*. V tamojšej dobe plnil úlohu vojenského korešpondenta. Molnárove príbehy boli vydané aj v poľskom jazyku a sú cenným zdrojom informácií o živote Haliči v časoch Veľkej Vojny.

delostreleckého náboja. Hrobka v kaplnke je v súčasnosti prázdna – ešte pred 2. svetovou vojnou rodina zobrala telesné pozostatky hrdinu do vlasti. Nižšie, medzi vojenskými hrobmi stojí pamätník s betónovou guľou, postavený na miesto smrti plukovníka. V jednotlivých

Dvor v Marcinkoviciach, fot. M. Piotrowski, arch. súťaž „Skarby Małopolski” – Poklady Malopoľska

a hromadných hrobch tu spočívajú 161 rakúsko-uhorských, 1 nemecký a 247 ruských vojakov. Na okružnej kamennej terase na druhej strane cesty stojí obelisk s križom. Kedysi sa odtiaľto rozprestieral výhľad na mesto a po 2. svetovej vojne tu bol postavený cintorín vojakov Červenej armády. Trochu nižšie pod hlavnou časťou cintorína, na poliach od strany mesta stojí ešte jeden pamätník – stĺhly kamenný obelisk venovaný pamäti rotmajstra grófa Leonarda Thun-Hohensteina. Pomník venovala rodina na mieste, kde pravdepodobne zahynul.

MARCINKOWICE

Z Limanovej vedie bočná cesta cez dolinu potoku Smolnik cez Mordarku, Pisarszowu a Męciniu. V prvých dňoch decembra 1914 tu

Nowy Sącz (ok. 1900), pohľadnica. Nákladom knižovne S. Landaua v Novom Sączu, zbierka – Múzeum Okręgowe v Tarnove

prebiehali boje, kde sa vyznamenali poľskí legionári, ktorých veliteľom bol Józef Piłsudski. Na tomto mieste zadržali na niekoľko hodín nepriateľskú presilu, čo obrancom Limanovej umožnilo prípravu stanovisk. Ďalšie dva objekty na trase sú spojené práve s bojmi poľských légii v Marcinkoviciach.

Počas odvážneho pochodu za ustupujúcimi Rusmi Józef Piłsudski na čele niekoľkých práporov I. Brigády légii, 5. decembra 1914 predstihol o niekoľko kilometrov zvyšné rakúsko-uhorské sily, a došiel až k Marcinkoviciam. Józef Piłsudski spolu so štáбом bol ubytovaný v **dvore [31]** Alfreda Faucka (po vojne patrilo rodine Moravských). Dnes sa tu nachádza škola a nevelké historické múzeum „Legionári v Marcinkoviciach”.

Nasledujúce ráno legionárov napadol VIII. Korpus 8. Armády gen. Brusilova, ktoré v porovnaní s nimi malo obrovskú presilu.

Vďaka ústupu k Limanovej sa Poliakom podarilo uniknúť obklúčeniu a úplnej porážke. Zahynulo však vtedy 12 legionárov a veľa bolo ranených. Deväť z nich sú pochovaní na **vojenskom cintoríne č. 352 [32]** ktorý sa nachádza nad dedinou, hneď pri farskom cintoríne. Vedľa pomníka venovanému legionárom, ktorý v roku 1915 postavili obyvatelia Marcinkovic sú tu hroby 25 iných rakúsko-uhorských a 5 ruských vojakov. Za všimnutie stoja delostrelecké náboje vmurované v podstavec legionárskeho obelisku – legionári vraj zahynuli od ruskej delostreleckej streľby.

NOVY SĄCZ

Nowy Sącz je najdôležitejšie mesto juhovýchodného Malopoľska.

Staré mesto Nového Sącza, ktoré je položené na sútoku riek Dunajec a Kamienica

Socha rytiera na vojenskom cintoríne č. 350 v Novom Sączy, fot. R. Korzeniowski

Nawojowska malo obrovský význam pre obidve armády, ktoré v roku 1914 bojovali v západnej Haliči, ako významný železničný a cestovný uzol. Práve sem sa 12. septembra 1914 z ohrozeného Rusmi Przemysla premiestnil hlavný veliteľ celej rakúskej armády: gen. Conrad von Hötzendorf so svojim štábom. Voči presúvaniu sa frontu, treba sa bolo premiestňovať ďalej na západ – do Tešina. Rusí vojaci obsadili Novy Sącz 18. novembra 1914. V meste prebývali necelý mesiac. Už nasledujúci deň po urputnom boji pri Limanovej a dramatickom boji na Jabloncei 11. decembra 1914, ruská armáda musela Novy Sącz opustiť, pretože zo strany Limanovej za ňou postupovali rakúsko-uhorské oddiely: uhorskí husári a Poľské légie, z juhu cez doliny Popradu a Kamienice Nawojovskej sa približovala skupina gen. Szurmaya, vydelená z 3. Rakúskej armády gen. Boroevica. Jeho divízie útočili na Rusov neďaleko Żmigrodu a Dukly a útok smerom na Novy Sącz mal prinútiť k ústupu VIII. Ruský korpus, ktorý útočil na Limanovu. Hrozilo to ich odrezaním od zvyšku armády gen. Brusilova, ktorá ďalej bojovala na východe.

Hneď za husármi už 13. decembra 1914 vkročili do mesta poľskí legionári s Józefom Piłsudským na čele. Vtedy tiež prišla správa o rozkaze, ktorý z 1. Pluku légii formoval I. Brigádu pod velením Józefa Piłsudského. Nanešťastie nová ruská ofenzíva už po týždni prinútila Poliakov opäť vyraziť do boja – čakala ich ťažká bitka pri Łowczówku. V ďalších mesiacoch sa mesto stalo zázemím pre stále blízky front. V apríli 1914 pred bitkou pri Gorliciach, v Novom Sączy krátko prebýval štáb gen. Augusta von Mackensena, cez celú vojnu sa tu nachádzalo dôležité vojenské letisko.

Na Trase východného frontu I. svetovej vojny sa oplatí navštíviť tri objekty. V juhozápadnej časti komunálneho cintorína na ul. Rejtana je veľké vojenské oddelenie, čiže **vojenský cintorín č. 350 [33]** X. Limanovského okruhu, ktorý navrhol Gustav Ludwig. Pôvodne bol oveľa väčší, ale po určitom čase sa tu čiastočne postavili nové súkromné hroby. Najcharakteristickejší element cintorína, ktorý môže byť vidieť z veľkej diaľky je polokruhové stĺporadie obklopujúce vysoký ústredný obelisk so sochou rytiera opretého o mohutný meč. Spochiva tu 905 rakúsko-uhorských, 119 nemeckých a 252 ruských vojakov, ktorí boli zabití v novembri a decembri 1914, počas ťažkých bojov a ktorí zomreli v nemocnici v Novom Sączy v nasledujúcich mesiacoch.

Trocha ďalej môžete vidieť **vojenské oddelenie [34]**. Uprostred dlhého múru sa tu vyníma socha vojaka v uniforme legionára v čiapke maciejovke na hlave, a nápis: „Pre Teba Poľsko – a pre Tvoju slávu 1914–1918“. Nachádzajú sa tu hroby 19 legionárov padlých počas vojny ako aj pochádzajúcich z Nového Sącza, a padlých v neskorších rokoch. Venoval ju Zväz legionárov v roku 1927.

Námestie v Novom Sączy, fot. J. Górlach

Staré mesto v Novom Sączy s návštvou TIEŽ mestím s mnohými pamiatkovými meštianskymi domami a radnicou, gotickou bazilikou sv. Margaréty, bývalou synagógou, Okresným múzeom v gotickom Dóme a zvyškami mestských hradieb a kráľovským hradom stojí za povšimnutie. Na okrajoch mesta je **Sądecki Park Etnograficzny**, najväčší skanzen v Poľsku, kde sú stovky objektov dreveného stavebníctva z regiónu, ktoré reprezentujú architektúru štyroch etnografických skupín: sadeckých Lachov, západných Pogórzan, sadeckých Horalov a nadpopradských Lemkov; k skanzenu patrí aj Haličské mestečko, kde bola rekonštruovaná tradičná malomestská haličská zástavba.

NAVŠTÍVTE TIEŽ

Popradzki Park Krajobrazowy

s dvoma vysokými pásmami Ľubovianskej vrchoviny, predelené malebným kaňonom Popradu.

Ďalší objekt na trase sa nachádza blízko centra v krásnom parku nazývanom Mestské Planty. V ich severozápadnej časti rastie mohutný samotný strom. Je to **Dub Slobody [35]**, ktorý je symbolom znovuzískania nezávislosti Poľska po vyše storočnom zajatí. 11. novembra 1918 ho spontánne posadili sadeckí vlastenci. Strom vytrval roky hitlerovskej okupácie aj komunistické časy a v roku 1988 vedľa neho bol položený pamiatkový kameň s nápisom „Dub Slobody – 1918“.

Z Nového Sącza ideme do Gorlic na ďalšie miesta na Trase východného frontu I. svetovej vojny.

Vojenský cintorín č. 350 v Novom Sączu,
fot. J. Górlach

GORLICE A OKOLIE

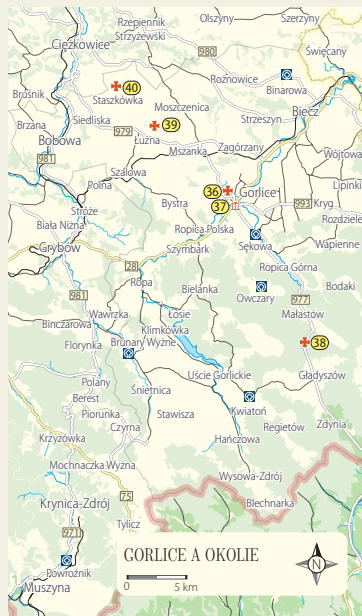
– petrolejová lampa a bitka,
ktorá zmenila dejiny

Nedaleko Gorlic – nevelkého mesta položeného na úpätí Laboreckej vrchoviny – sa v roku 1915 odohrala jedna z najdôležitejších bitiek 1. svetovej vojny. Spôsobila prelomenie frontu a napokon aj vytláčenie cárskych armád z Haliče. Okolie Gorlic bolo scénou ťažkých bojov už skôr – front sa na niekoľko zimných mesiacov 1914/1915 zastavil na sever od mesta v doline Bielej Tarnovskej a na juhu dochádzalo k bitkám v Nizkých Beskydách. Svedectvom týchto urputných bojov sú mnohé cintoríny v okolí. Pamiatky Veľkej vojny, spojené najmä s bitkou pri Gorliciaci, sa nachádzajú v celom meste.

Ak chcete navštíviť vojenské cintoríny na bojiskách v Nizkých Beskydách stačí ísť smerom na juh od Gorlic. Kľúčové boje, ktoré mali vplyv na gorlickú operáciu prebiehali severne od mesta, o. pri a na vrchu Pustki v Łuźnej.

KULTÚRNA RÔZNORODOSŤ MALOPOLSKA

Celé stáročia Malopoľsko znamenalo domov nielen pre Poliakov, ale aj pre iné etnické skupiny. V mnohých haličských mestách a mestech žilo veľké percento Židov. Zostalo po nich veľa pamiatok – synagógy, cintoríny, mestské stavby. Na juhu regiónu v nevysokých kopcoch Nizkých Beskyd žijú Lemkovia pravoslávneho alebo gréckokatolíckeho vierovyznania. Najznámejším svedectvom niekoľkostoročného pobytu Lemkov v Malopoľsku sú prekrásne drevené pravoslávne kostoly. Štyri z nich (v Brunaroch Wyźnych, Kwiatoniu, Owczaroch a Powroźniku) boli zapísané na Zoznam Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

GORLICE A OKOLIE

Výzor Gorlic (ok. 1909), pohľadnica. Nákladom A Leckera v Gorliciaci, arch. Muzeum PTTK v Gorliciaci

GORLICE

Mesto vzniklo na vysokom svahu nad riekou Ropa v roku 1354. Celé stáročia tade to vedli významné obchodné cesty, na úpätí Beskyd na línii východ – západ ako aj cesty na juh cez hory na Slovensku a Maďarsko. Toto okolie bolo od polovice 19. storočia strediskom naftového priemyslu.

Gorlice v rokoch 1914 a 1915 prežili ťažké chvíle. Rusi obsadili mesto 15. novembra 1914. Na začiatku decembra sa rakúskej protiofenzíve podarilo na krátky čas odbiť Gorlice (12. decembra), ale už 28. decembra

oddiely cárskej armády opäť dobyli mesto. Počas ťažkých bojov v Nizkých Beskydách a Bieščadách sa v zime 1915 rakúsko-uhorským vojskám nepodarilo dobyť Gorlice. Nepodarilo sa to ani počas ofenzívy v marci 1915. Čoskoro s pomocou nemeckých vojsk sa rozhodlo o opätovnej ofenzíve proti 3. Ruskej armáde gen. Radko Dimitrijeva. Bitka sa začala v noci z 1. na 2. mája 1915 od deostreleckej prípravy. Ráno na Gorlice spadol železný

Rakúske mažiare útočia ohňom pod Gorlicami (1915), arch. MLP

NAVŠTÍVTE TIEŽ

Zrekonštruovanú prvú na svete **petrolejovú lampu**, ktorá osvetľuje križovatku ulíc v Gorliciach. Jej vynálezcom bol Ignacy Łukasiewicz.

Dvor Karwacjanov, čiže zrekonštruovaný renesančný kaštieľ bývalých majiteľov Gorlic, zničený počas bombardovania mesta v roku 1915. Dnes sa tu nachádza galéria umenia.

Szymbark so zaujímavým skanzonom a jedinečným renesančným kaštieľom, kde v apríli a máji 1915 bol ubytovaný štáb 11. Nemeckej armády gen. Mackensena.

Kaštieľ v Szymbarku, fot. P. Fabijański

dážď – takýto hurikánový oheň na bolo na východnom fronte vidieť počas 1. svetovej vojny prvýkrát. Okrem diel a ťažkých mažiarov sa tohto útoku zúčastnili aj lietadlá, ktoré bombardovali oi. rafinériu v Glinniku (dnes štvrť Gorlic). Nakoniec sa k útoku pripojili aj pešiaci – od severu mesto obchádzali pluky 82. Pešej divízie z XLI. Rezervného korpusu gen. Hermanna von Françoisa. Hoci veľa pešakov, vrátane mnohých Poliakov z Veľkopolského regiónu padlo, rýchlo sa im podarilo dobyť týčiacu sa na severe nad mestom Cintorínovú horu – Cmentarna Góra (357 m n.m.). To umožnilo obklúčenie brániacich sa v centre mesta Rusov a ostrelovanie vytiahnutými na štít delami mestskej zástavby a prístupových ciest do Gorlic z východu. Tieto akcie znemožnili zorganizovať ruský protiútok, ktorý mal obrancom priniesť pomoc. Napriek tomu mesto bolo po mnohohodinových krvavých uličných bojoch napokon dobyté.

Rusi sa na teréne židovského cintorína na úpätí Cintorínovej hory dlho bránili.

Dnes na jej štíte sa nachádza veľký **vojenský cintorín č. 91 [36]**, reprezentačný objekt III. gorlického cintorínového okruhu. Mohutná brána s tromi arkádovými prechodmi vedie na plochý terén, ktorý je rozdelený na štyri veľké hrobové polia. Uprostred stojí obrovský kamenný kríž, na

Náhrobok na cintoríne č. 91 v Gorliciach, fot. J. Gorchach

Brána vojenského cintorína č. 91 v Gorliciach, fot. K. Bzowski

ktorý boli v roku 1928 pripevnené pamiatkové tabule venované padlým poľskej národnosti. Pôvodne tu spočívalo 427 rakúsko-uhorských, 139 nemeckých a 287 ruských vojakov, neskôr – v dôsledku prenášania sem pozostatkov z likvidovaných menších cintorínov a provizórnych hrobov – celkový počet pochovaných sa zväčšil do 1441.

Regionálne múzeum PTTK [37] zhromažďilo vo svojich zbierkach veľa predmetov spojených s gorlickou bitkou. Budova je

charakteristická svojim graffiti na fasáde. Grafiti predstavuje vojakov z obdobia 1. svetovej vojny. V múzeu môžete uvidieť oi. maketu bitky so zaznačenými pozíciami bojujúcich armád alebo prvky uniformier, vojenskej výbavy a zbraní (pušky, bajonety, puzdrá na náboje, gombíky, pracky na opasky, ešusy atď.). Medzi zaujímavosti patria aj pamiatkové výrobky vykonané po bitke z fragmentov vojenskej výbavy, ako napríklad monštrancia z nábojov k puškám typu mauzer a z delostreleckých nábojnic.

Biecz, fot. P. Fabijański

Biecz, stredoveké mesto, ktoré sa v roku 1915

zachránilo, s krásnou gotickou farou a renesančnou mestskou vežou, kostolom a františkánskym kláštorom, kde bol pochovaný Wacław Potocki, najvýznamnejší básnik poľského baroka. V Bieči sa nachádzajú aj vojenské cintoríny z čias 1. svetovej vojny (č. 106, 108 a 109).

NAVŠTÍVTE TIEŽ

VOJNA V GORLICIACH

Kňaz Bronisław Świeykowski z Gorlic spomínal jeseň 1914: *Vo všeobecnej, v tých časoch vojenskej nemocnici, pri naozajstnej hrdinskej obetavosti vincentiek, avšak predovšetkým predstavenej sestry Amelii Bukovskej vládne vzorný poriadok - cholera zabíja menej vojakov, nemocnica je však preplnená chorými na dyzentériu a týfus - počet chorých sa kolíše od 100 do 120, len toľko sa totiž zmestí v budove. Pre ranených vznikla druhá nemocnica v lýceu, počet opatrovaných denne, priemerne 80...*

V pivnici je vystavená expozícia približujúca napríklad uniformy vojak, ktoré bojovali v Haľici v 1. svetovej vojne. Medzi voskovými figurínami môžete vidieť napríklad cisára Františka Jozefa I. a generála Mackensena.

MALASTÓW

Pri výjazde z Gorlic cestou č. 977 na juh, smerom k hranici so Slovenskom, sa cez

Sękova a Malastów môžete dostať pod Maguru Malastóvkú, pásmo Nízkych Beskýd. Cesta ide hore na priesmyk Przelęcz Malastowska (604 m n.m.), kde sa nachádza jeden z najkrajších cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny.

Tak ako všetky objekty v I. (žmigrodzkom) cintorinovom okruhu, aj **vojenský cintorín č. 60 [38]** na Przelęczy Malastowskiej navrhol Dušan Jurkovič. Nekropola obklopená dreveným plotom

Vojenský cintorín č. 60 v Malastove, fot. J. Gorlach

bola starostlivo rekonštruovaná. Sú tu pochovaní padlí vojaci z rakúsko-uhorskej armády – 174, medzi ktorými je aj mnoho Poliakov. Na cintoríne môžete vidieť charakteristické pre Jurkoviča drevené náhrobné kríže a originálnu drevenú „macevu“ na hrobe Mendela Broda, rakúsko-uhorského vojaka židovskej národnosti. Na cintoríne tiež stojí štíhla budova so šindľovými strieškami a krížovou kompozíciou, ktorá na prvý pohľad vyzerá ako kaplnka.

Na tomto území prebiehali boje nielen pri Gorliciaci, bojovalo sa už

Expozícia voskových figurín v Múzeu PTTK v Gorliciaci, fot. arch. Múzeum PTTK v Gorliciaci

v skorších zimných mesiacoch, keď 8. Armáda gen. Brusilova opätovne útočila na línii Karpát, s cieľom predať sa cez horské priesmyky do Dunajskej kotliny. Počas gorlickej bitky pri Malastove a v priesmyku, na ruské pozície napádali oddiely X. rakúsko-uhorského korpusu z 3. Armády gen. Svetozara Borojevica, ktoré napomáhali útoku nemeckého korpusu gen. Kneussla. Ten viedol vojenské operácie južne od Gorlic.

VOJENSKÉ CINTORÍNY V OKOLÍ GORLIC

V meste Gorlice ako aj v jeho susedstve a na terénoch Nízkych Beskýd sa nachádza veľký počet vojenských hrobov z 1. svetovej vojny - v gorlickom okrese je ich takmer 100. Patria k niekoľkým cintorínovým okruhom. V meste a jeho okolí môžete vidieť hrobky III. okruhu (gorlického), ktorého hlavným projektantom bol por. Hans Mayr. Jeho diela sa vyznačujú veľkolepostou a mohutnosťou pričom zachovávali jednoduchú formu. Mémoriadnu pozornosť si zaslúži situovaný na chrbte Zagórza, hneď nad dedinou Sękova, vojenský cintorín č. 80. Podľa pôvodných plánov mal byť reprezentačným objektom celého gorlického okruhu. Na vrchoch nad dedinou vznikli ešte dve iné nekropoly (č. 78 a 79). Za návštevu stojí aj vojenský cintorín č. 90, ktorý sa nachádza na teréne židovského cintorína na úpätí Cintorínovej hory a č. 98 v štvrti Gorlic - Glinniku. Severne od mesta, v Strózówke je ďalších 6 vojenských cintorínov (č. 92-97), ktoré ležia priamo na bývalej línii frontu.

Ďalšia zaujímavá vojenská nekropola - č. 125 v Zagórzanoch - patrí do IV okruhu (ľužniaňského). V tomto okruhu cintoríny projektoval najmä poľský sochár Jan Szczepkowski, ale nechýbajú tu úpravy, ktoré vznikli na základe zámeru Hansa Mayra, Antona Müllera, prof. Hermanna Kurta Hosaeusa a Dušana Jurkoviča.

Rakúsko-uhorským vojakom, ktorí bojovali na namáhavom horskom teréne, sa 2. mája na štítoch východnej strany Maľastova podarilo dobyť ruské opevnenia.

ŁUŻNA – VRCH PUSTKI

Pri ceste č. 977 z Gorlic do Ciężkowic, nad veľkou dedinou Łuźna sa nachádza zalesnený vrch Pustki (446 m n.m.). Na jeho južnom svahu stoja dva vojenské cintoríny z obdobia 1. svetovej vojny. Z cesty č. 977 treba, podľa dopravných tabúľ informujúcich o vojenských cintorínoch, zabočiť doprava. Cesta ide na druhú stranu doliny potoka Łuźnianka, napokon úzka nitka asfaltu vedie strmo až k cintorínom na okraji lesa.

Na jar 1915 počas gorlickej bitky vrch Pustki bol jednou z kľúčových pozícií prvej, najsilnejšej línie ruských opevnení. Jeho dobytie by mohlo pomôcť pri prelomení frontu. Boje sa

Vojenský cintorín č. 122 v Łuźnej, fot. K. Bzowski

začali 30. apríla, keď útočiaca rakúsko-uhorská 12. Krakovská divízia sa musela najprv priblížiť k ruským zákopom tak, aby umožnila úder pešiakov. Divízia zo VI. rakúsko-uhorského korpusu gen. Arza, sa skladala skoro výhradne z Poliakov. Medzi obrancami vrchu z ruskej armády tiež boli Poliáci. V tejto bratrovražednej bitke – napriek prvým úspechom útočníkov – sa prelialo veľa krvi. Delostrelecký oheň nedokázal narušiť ruské opevnenia na strmom svahu hory nad prvými zákopmi. Bolo tu plno schovaných stanovišť pre guľometníkov a ostrostrielcov. Napriek tomu, haličské pluky z Wadovic a Tešina dobyvali horu a v priebehu hodiny a pol sa im podarilo na štíte zastoknúť čierno-žltú zástavu.

Na okraji lesa, vedľa konca asfaltovej cesty sa pod vrchom nachádza nevelký, obklopený múrom **vojenský cintorín č. 122 [39a]**. Boli tu pochovaní 154 ruskí vojaci, ktorí padli 2. mája 1915. Vyššie, v bukovom lese na strmom svahu bol postavený najväčší vojenský cintorín z obdobia 1. svetovej vojny v západnej Haliči – **vojenský cintorín č. 123 [39b]**. Je to reprezentačný objekt IV. ľuźnianského cintorínového

Vojenský cintorín č. 60 v Maľastove, fot. Obec Sękova

CINTORÍNY DUŠANA JURKOVIČA

Pri prechádzkach cez Nízke Beskydy môžete natrafiť na mnoho nezvyčajných vojenských cintorínov, ktoré často sú ukryté v horských lesoch, upadajú do zabudnutia a nezriedka v bujnej zeleni chátrajú. Stále častejšie sú však rekonštruované a odhaľované. Nezvyčajné drevené veže, kaplnky, krásne kríže a malebná poloha charakterizujú cintoríny, ktoré vznikli na základe ideí najvýnimočnejšieho umelca spomedzi projektantov haličských vojenských cintorínov – Slováka Dušana Jurkoviča (1886–1947). V roku 1915 dostal miesto umeleckého riaditeľa a projektanta I. cintorínového okruhu Źmigród, kde navrhol vyše 35 cintorínov. Využíval najmä drevo, sporadicky kameň. Inšpirácie čerpal z regionálneho stavebníctva, dbal, aby sa cintoríny vkomponovali do beskydského štýlu. Na potulkách po Nízkych Beskydoch sa oplatí všimnúť si cintoríny, ktoré navrhol. Niektoré z nich ležia vysoko na horských chrbtoch a dá sa tam dostať iba peši – napr. vojenský cintorín č. 46 Beskidek v Koniecznej, situovaný na chrbte Beskidka na hranici so Slovenskom, alebo jeden z najzaujímavejších – vojenský cintorín č. 51 na vrchu Rótunda (771 m n.m.) nad Regietovom Wyznym. Iné nekropoly sú ľahko dostupné, ležia pri cestách alebo v ich susedstve – napr. vojenský cintorín č. 52 v Zdyni alebo vojenský cintorín č. 55 v Gładyszowe.

Kostol v Sękovej, fot. P. Witosławski

okruhu, ktorý vznikol podľa návrhu Jana Szczepkowského. Je neobvyklý nielen vzhľadom na rozmery ale aj kvôli rozmiestneniu na strmom svahu. Jednotlivé oddelenia sú rozmiestnené asymetricky v bukovom lese, pričom ich spájajú vjúce sa na svahu cestičky a kamenné schody. V niekoľkých miestach tu stoja aj kamenné pomníky a drevené kríže. Na cintoríne bolo pochovaných vyše 909

rakúsko-uhorských, 65 nemeckých a 226 ruských vojakov, ktorí zahynuli nielen počas gorlickej bitky ale aj v pozíčných bojoch počas prvých štyroch mesiacov roku 1915.

STASZKÓWKA

Na kopcoch severozápadne od Łužnej, leží dedina Staszkówka. Dostanete sa tam keď

KOSTOLÍK V SĚKOVEJ

V Sękovej stojí zapísaný na Zoznam Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO drevený kostol sv. Filipa a sv. Jakuba. Chrám akoby zázrakom pretrval roky 1. svetovej vojny - v roku 1915 totiž frontové české pluky z rakúsko-uhorskej armády si v kostole zriadili stajňu. Veľkú časť stien, strešnú krytinu, nízke arkády a väčšiu časť veže (okrem konštrukčných prvkov) vojaci spálili alebo využili pri stavbe drevených opevnení v zákopoch alebo zemľanákach. Rozkradli barokové oltáre, zničili hodnotnú polychrómiu. Kto vie, či kostol by sa vôbec zachoval, keby sa gorlická operácia začala pár dní neskôr. V medzivojnovom období bol chrám rekonštruovaný, aj keď sa nepodarilo obnoviť cenné prvky interiéru.

Medďaleko je ešte jeden chrám - neogotický kostol sv. Jozefa. V jeho múroch odnes trčia náboje z obdobia bitky pri Gorliciach.

NAVŠTÍVTE TIEŽ

Trasu drevenej architektúry s vyše 250 rôznymi objektmi dreveného stavebníctva v celom Malopolsku: pravoslávne kostoly, kostoly, skanzeny, staré dedinské domy a mestské stavby.

Drevený kostol sv. Archanjela Michala v Binarovej (jeden z piatich objektov UNESCO v gorlickom okrese), vzdialený o cca. 20 km na východ od Łužnej, s krásnou polychrómiou. Bobowu, kedysi slávne chasidské centrum so zachovanou synagógou a židovským cintorínom s hrobkou cadika Halberstama. Mesto je dnes známe vďaka neobvyklým čipkám.

Zapísané do Zoznamu Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO drevené pravoslávne lemkovské kostoly v Owczaroch, Brunaroch Wyżnych a Kwiatoni, v horských dolinách Nízkych Beskýd v okolí Gorlic a Przelęczy Małastovskej.

Magurski Park Narodowy s najdivokejšou časťou Nízkych Beskýd, oi. vysokým pásmom Magury Wątkovskej so zaujímavými pieskocovými skalkami v prírodnej rezervácii Kornuty.

v Łužnej zabočíte na bočnú cestu, ktorá vedie do Ciężkowic. Necelý kilometer pred Staszkówkou na plochom chrbte Patrii (432 m n.m.) stojí vojenský cintorín č. 118 [40].

2. mája 1915 na ruské opevnenia obkolesené zásekmi z ostnatého drôtu a minovými poľami napadli nemecké oddiely pechoty z 2. Divízie prúskej gardy. Niekoľko hodín ostreľovania však omylom obišlo túto časť ruských línií a počas prechodu cez minové poľa sa 1. Pluk prúskej granátnikov dostal pod paľbu guľometov nepriateľa. Vďaka postupu divízie na zvyšných úsekoch sa im podarilo získať aj tento vrch, ale pluk bol zdedimovaný, pretože ranených

Vojenský cintorín č. 122 v Łužnej, fot. J. Gorlach

alebo mŕtvych bolo viac ako 600 vojakov. Na cintorine č. 118 so štyrmi mohutnými kamennými pylónmi – dva z nich boli zakončené smerujúcimi k nebu železnými mečmi – bolo pochovaných veľa z nich. Celkove tu leží 439 nemeckých, rakúsko-uhorských a 43 ruských vojakov.

KDESI V HALIČI...

*Kdesi v Haliči, na kopci
tichý cintorín leží,
V ňom, v hrobe na veky,
dvanásť vojakov spi...
Neplač matka,
že dieťa v cudzej zemi hnije,
Pravda matka,
tvoj syn padol, ale vlasť žije.
Slová uhorskej vojenskej piesne.*

Vojenský cintorín č. 118 v Staszówke,
fot. J. Górlach

TARNOV A OKOLIE

– perla renesancie a najkrajšie cintoríny

Druhé po Krakove mestské stredisko Malopolska je známe vďaka krásnemu starému mestu, ktoré je nazývané „perla renesancie“. V časoch 1. svetovej vojny Tarnov, ako dôležitý železničný uzol bol sídlom rakúsko-uhorskej posádky, neskôr sa stal základňou pre ruskú armádu, ktorá viedla útoky na západnú Halič. Ruské vojská okupovali mesto niekoľko mesiacov: od jesene 1914 až do gorlickej bitky v máji 1915. Od decembra 1914 front viedol hneď popri Tarnove. Na konci decembra 1914 neďaleko Tarnova sa uskutočnila tzv. „vianočná bitka“. Vojaci 1. Brigády poľských légii vtedy bojovali aj pri Łowczówku.

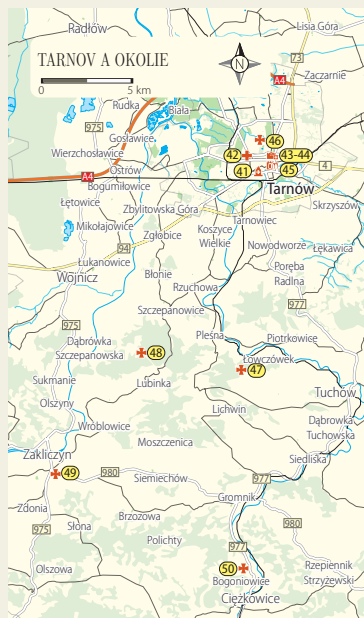
V Tarnove je veľa vojenských cintorínov a iných objektov spojených s udalosťami odohrávajúcimi sa počas 1. svetovej vojny a v okolí mesta sú ďalšie vojenské cintoríny o. v spomínanom Łowczówku.

TARNOV

Na jeseň roku 1914 zo západu cez Halič pochodovala ruská armáda. V novembri cárski vojaci sa dostali až k Tarnovu – z mesta v panike utekali úradníci, ničilo sa rôzne dokumenty a evakuovala sa posádka. 10. novembra 1914 do Tarnova vkročili prvé ruské jednotky – čerkeské jazdectvo. Hoci na mestské orgány nebola naložená kontribúcia, okupanti im prideli množstvo povinností – udržiavanie kasární a vojenských nemocníc, bezplatnú dodávku svetla, vody a kuriva pre vojsko – ktoré zruinovali mestský rozpočet. Obyvateľov zasiahli rozličné represie v dôsledku údajných alebo

naozajstných dôkazov o kontakte s rakúsko-uhorskými vojskami. Rusi niekoľkokrát zadržovali rukojemníkov, čo ich malo ochrániť pred eventuálnou diverziou. Z Tarnova neuteklo hrdinský starosta mesta Tadeusz Terpil, ktorý aj napriek hrozbe zatknutia cárskou Ochranou sa staral o mesto a jeho obyvateľov, pričom neraz musel intervenovať u ruských vojenských orgánov.

Po bitke pri Łapanove a Limanovej sa Tarnov zmenil na prifrontové mesto –

TARNOV A OKOLIE

Námestie – plac Sobieskiego v Tarnove (ok. 1900), pohľadnica, Nákladom Kamila Bauma v Tarnove, zbierka Múzeum Okręgowe v Tarnove

rakúsko-uhorským vojskám sa podarilo vytlačiť 3. Armádu gen. Radko Dimitrijeva na východ od Dunajca. Po urputnej vianočnej bitke, ktorá sa odohrala v posledných decembrových dňoch roku 1914, sa front zastavil na štyri mesiace iba niekoľko kilometrov západne od mesta. Ďalšiu hrozbu pre Tarnov znamenala aj delostrelecká strelba. Bateria rakúsko-uhorských diel čochvíľa pustošila mesto, v januári 1915 napríklad strelba

z ťažkých mažiarov kalibru 30,5 a 42 cm zdevastovala železničnú stanicu. Veľmi ničivá sa ukázala najmä intenzívna paľba, ktorá predchádzala gorlickú ofenzívu z mája 1915. Ohlasovala oslobodenie mesta od úmerného okupanta, pretože už ráno 6. mája tohto roku do Tarnova, ktoré opustili posledné kozácke oddiely, vkročili rakúsko-uhorské jednotky. Bohužiaľ, oslobodenie neznamenalo koniec represii, ktoré sa teraz vzťahovali

Námestie v Tarnove s radnicou a meštianskymi domami, ktoré patrí k najkrajšiemu renesančnému komplexu domov v Poľsku.

NAVŠTÍVTE TIEŽ

Vysoká **gotická katedrála** sa charakterizuje renesančnými a manieristickými náhrobkami o. slávneho hajtmána Jana Tarnovského.

Tarnovské diecézne múzeum – najstaršie tohto typu v Poľsku – sa nachádza pri katedrále v renesančných meštianskych domoch zo 16. storočia.

Okrúžne múzeum so zaujímavou expozíciou v starých domoch na námestí, renesančnej tarnovskej radnici a s nezvyčajnými zbierkami venovanými rómskej kultúre v etnografickom oddelení múzea.

Medzi pamiatky po početnej židovskej komunite v Tarnove patrí o. rozľahlý **židovský cintorín**.

Mauzóleum gen. Józefa Bema, hrdinu poľského a maďarského národa.

Mádvorie Vyššej odbornej školy v Tarnove, bývalé rakúske kasárne, arch. NVOS v Tarnove

na občanov obhovorovaných o spoluprácu s Rusmi. Obvinený bol dokonca ja starosta Tertil a spolupracujúci s ním v prvých dňoch okupácie Wincenty Witos.

Na ozajstné oslobodenie treba bolo čakať až do jesene roku 1918. Tarnov sa stal opäť slobodným v noci z 30. na 31. októbra toho roku a bol prvým slobodným mestom na poľských územiach. Rakúski vojaci boli odzbrojení a civilné úrady začali preberať moc do svojich rúk. Až po týchto udalostiach v Tarnove sa 31. októbra začalo odzbrojovanie Rakúšanov v Krakove.

Prvý z tarnovských objektov na trase je **pomník Neznámeho vojaka [41]** z roku 1931. Stojí takmer v srdci mesta, na námestí kde sa križujú ulice Kopernika a Piłsudského. Na uložnom z kameňov kopci bol umiestnený pieskovcový pomník s nápisom: „Neznámemu poľskému vojakovi, ktorý padol za Vlast’ 1914–1920“. Pomník je zakončený urnou so spopolnenými pozostatkami neznámeho vojaka.

Od pomníka sa dá ísť na ulicu Piłsudskiego s veľkými stavbami gymnázia a duchovného semináru. Tam, kde sa križuje s ulicou

Słowackiego, stojí prízemný pavilón s číslom 24 a na teréne veľkej záhrady je vidno budovu **bývalej vojenskej nemocnice [42]**. Mohutná neorománska stavba bola postavená v roku 1855 r. špeciálne pre vojenské zdravotníctvo. Predtým sa posádková nemocnica nachádzala na ulici Mickiewicza (neskôr tam boli umiestnené kasárne). Cez vojnu sa v Tarnove – ako priľahlom meste – nachádzali mnohé vojenské nemocnice a najvýznamnejšia mala svoje miesto práve tu. Dnes je v tejto budove Palác mládeže.

Keď sa vrátite na ulicu Mickiewicza, uvidíte **kasárne rakúsko-uhorskej armády [43]**. Pôvodne (od roku 1833) sa tu nachádzala

Palác Sanguszkovcov v Tarnove, fot. J. Górlach

hlavná vojenská nemocnica, v druhej polovici 19. storočia sa však začala využívať ako kasárne. Je to najväčší, ale nie jediný tohto typu objekt v Tarnove, pretože v meste ešte pred vojnou tu boli ubytované oi. časť 57. Pluku pechoty a 2. Haličský pluk hulánov. V budove malo sídlo aj **veliteľstvo rakúskej posádky [44]**. Dnes je budova oveľa väčšia ako v časech c.-k. monarchie – v medzivojnovom období bolo dostavané jedno poschodie a bola zmenená fasáda v klasicistickom slohu. Po dobytí Tarnova kasárne zajali ruské okupačné oddiely. Dnes a tu nachádza hlavná budova Štátnej vysokej odbornej školy.

Z centrum sa môžete vydať na východné predmestie, utvorené z dávnej dediny Gumniska. Tu, na ulici Braci Saków (predĺženie ul. Gumniska) sa na východnej časti železnickej trate rozprestiera rozľahlý park. Na kopci v parku sa nachádza klasicistický **palác**

Sanguszko [45] z konca 18. storočia, ktorý bol cca v roku 1834 a v medzivojnovom období rekonštruovaný. V paláci, ktorý sa po novembrovom povstaní stal hlavným sídlom Władysława Sanguszki, bol na jeseň v roku 1914 ubytovaný gen. Chetmicki, veliteľ kozáckeho jazdeckva z X Korpusu 3. Armády gen. Radko Dimitrijeva, neskôr aj iní velitelia ruskej posádky.

K tarnovským pamiatkam z 1. svetovej vojny patria tiež vojenské cintoríny VI. tarnovského cintorínového okruhu. Aby ste sa dostali k prvému z nich, treba sa vrátiť z Gumnisk do centra mesta ulicami Gumniska i Konarskiego. Pri križovatke ulíc Konarskiego s ulicou Tuchowska, čiže výpadovou trasou na juh je cintorín, nazývaný starý. V jeho južnej časti, pár metrov za okázalou hrobovou kaplnkou rodiny Sanguszko, sa nachádza oddelenie poľských legionárov z Krakova, ktorí

Vojenský cintorín č. 202 v Tarnove, fot. J. Górlach

padli počas 1. svetovej vojny a tých, ktorí zomreli hneď po vojne. Uprostred nej stojí vysoký drevený kríž. To je **vojenský cintorín č. 202a** [46a], obklopený reťazou na kamenných stĺpoch. Kamenný kopec a kríž pripomínajú hrdinov januárového povstania z roku 1863. Nachádzajú sa tu aj hroby vojakov z odboja z obdobia 2. svetovej vojny.

V severnej časti mesta medzi ulicami Szpitalna, Słoneczna a Starodąbrowska sa rozprestiera veľký **židovský cintorín**. V južnej časti, hneď pri hlavnej bráne (na ul. Szpitalna) a pomníku Obetí Holokaustu sú hroby rakúsko-uhorských vojakov židovského pôvodu, ktorí padli na fronte alebo zomreli v dôsledku zranení. Sú pochovaní v 43 mohylách označených betónovými náhrobnými doskami vo tvare macevy a s hebrejským nápisom. Tvoria **vojenský cintorín č. 201** [46b].

Kilometer ďalej na sever, sa pri križovatke ulice Szpitalna s alejou Panny Márie Fatimskej nachádza nevelké námestie obklopené

nízkymi stĺpkami, ktoré sú spojené železnými prúťmi. Na ňom stojí veľký pieskovcový pomník. Ohradenie a pomník sú jedinými stopami po **vojenskom cintoríne č. 202** [46c]. Pozostatky pochovaných vojakov boli v medzivojnovom období prenesené na cintorín č. 200.

Ďalej, na ulici Krzyska sa nachádza nekropola, známa pod názvom – nový cintorín. V severovýchodnej časti sa tu kedysi nachádzal **vojenský cintorín č. 203** [46d]. Prípomína ho iba vysoký betónový kríž s dvoma priečkami. Na sokle kríža je umiestnená pamätná tabuľa pripomínajúca gen. Mikolu Junakiva, ministra vo vláde Ukrajinskej

ľudovej republiky, ktorý zomrel v Tarnove v roku 1931 a bol tu pochovaný.

Posledný z tarnovských vojenských cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny sa nachádza na západnom predmestí Chyszów. Je najväčšou **vojenskou nekropolou** Tarnova, s **čísлом 200** [46e]. Na konci lipového stromoradia, ktoré tvorí os plánu cintorína je postavený veľký betónový kríž, pozdĺž neho sa nachádzajú hrobové polia s hromadnými mohylami a dosť veľké množstvo samostatných hrobov. Ruské hroby zdobia kríže s dvoma priečkami, na rakúskych stoja maltézske kríže s vavrínovým vencom, na nemeckých

s dubovými listmi. V období II. Poľskej republiky boli na teréne tohto cintorína pochovaní mnohí vojaci, ktorí boli exhumovaní z vojenských cintorínov v Tarnove a okolí – spolu tu leží 1619 vojakov z rakúsko-uhorskej, ruskej, srbskej, talianskej, ukrajinskej a poľskej armády.

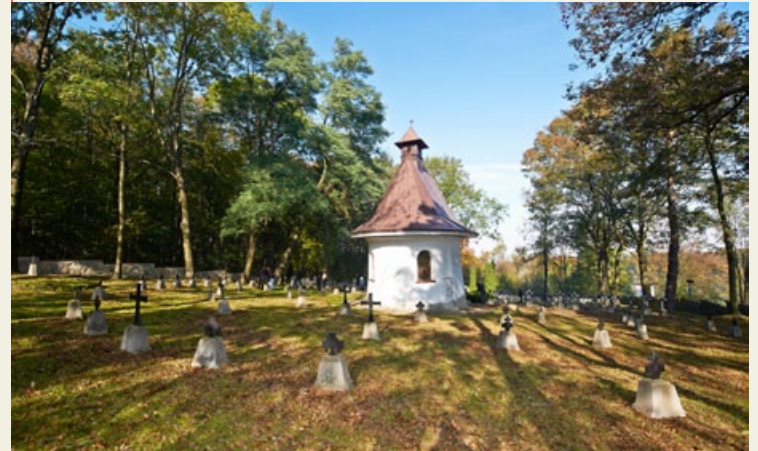
ŁOWCZÓWEK

Z Tarnova sa môžete dostať na bojisko pri Łowczówku, kde prebiehali boje od 22. do 25. decembra 1914. V boji sa vyznamenala I. Brigáda poľských légii pod velením podplukovníka Kazimiera Sosnkovského. Smerom na juh cestou č. 977 do mesta

Kopec na vojenskom cintoríne č. 202a v Tarnove, fot. J. Górlach

Vojenský cintorín č. 171 v Łowczówku, arch. Okresné starostvo v Tarnove

CINTORÍNY TARNOVSKEJ ZEME

Na území tarnovského okresu je viac ako 110 vojenských cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny. Vyše polovica patrí do VI. tarnovského okruhu cintorínov. Umeleckým riaditeľom a hlavným projektantom cintorínov v tomto okruhu bol Heinrich Scholz. Jeho projekty sa vyznačovali rôznorodosťou a zaujímavou lokalizáciou: veľa cintorínov bolo postavených na štítoch a chrbtoch hôr, aby z jedného sa dalo uvidieť iné. Niektoré cintoríny v okruhu navrhoval aj jeho veliteľ por. Siegfried Haller a veľkú kaplnku na cintoríne č. 192 projektoval Gustav Rossman. Zvyšné vojenské cintoríny patria do okruhu VII. Dąbrowa Tarnowska - tu bol hlavným navrhovateľom Hans Watzal a do okruhu VIII. Brzesko, kde za podaktoré projekty bol zodpovedný takisto Watzal a iné plány cintorínov, vrátane veľmi zaujímavého židovského cintorína č. 293 v Zakliczyne sú dielom Roberta Motki. Niekoľko cintorínov situovaných v susedstve Tarnova tiež patrilo do okruhu II jasielského - navrhol ich Johann Jäger.

Okrem cintorínov, ktoré sa nachádzajú v Tarnove, Łowczówku, Łubinke, Dąbrówke Szczepanowskej a Zakliczyne, za pozornosť stojí najmä obrovský cintorín č. 185 na vrchu Gródek, a cintoríny: č. 167 v Rygliciach na kopcoch pásma Brzanki, č. 175 v Porębe Radlnej, č. 150 v Chojniku, č. 184 v Brzozovej. V okolí Łowczówka môžete navštíviť cintoríny č. 158 a 159, kde boli pochovaní aj vojaci Poľských légií, ktorí padli v bitke pri Łowczówku.

Tuchów, treba zdolat' vysoký chrbát Slanej hory - Slonej Góry, za ktorou v Zabłędzy treba zabočiť' na bočnú cestu do Plešnej, ktorá vedie cez dolinu Biała Tarnowska. Z Plešnej sa strmým podjazdom cez Rychwald môžete dostať' na chrbát Rychvaldského valu (Wału Rychwaldzkiego) tam treba zabočiť' doľava v bočnú asfaltovú cestičku, ktorá vedie do osady Kopaliny, ktorá je hornou časťou dediny Łowczówek. Tam sa pod štítom vrchu Kopaliny (394 m n.m., dojazd zemnou cestou), nachádza **vojenský cintorín č. 171 [47]**, kde boli pochovaní 113 zo 128 padlých legionárov z 1. a 5. Pluku pechoty I Brigády. V strede cintorína, kde leží aj 159 iných rakúsko-uhorských a 239 ruských vojakov (hlavne Poliakov z ruského záboru), sa týči murovaná kaplnka Panny Márie Kráľovej Poľska. Vpravo od nej stojí ďalší zaujímavý prvok tohto cintorína - náhrobný pomník gen. Gustava Dobieslava Gryf-Łowczovského, veterána Andersovej armády, ktorý sa takisto zúčastnil, v 5. Pluku pechoty, boja pri Łowczówku a ktorý si prial, aby po smrti (zomrel v roku v 1984) bol pochovaný medzi svojimi druhmi.

LUBINKA A DĄBRÓWKA SZCZEPANOWSKA

Na vysokých chrbtoch medzi dolinou Biała a Dunajcom sa front zastavil na niekoľko mesiacov - od decembra 1914 až do mája 1915. Bolo to miesto bojov počas ruskej protiofenzívy, ktorá sa začala 20. decembra 1914 a trvala takmer do konca roku 1914. V dňoch od 18. až 20. februára 1915 r. do útoku prešli jednotky rakúsko-uhorskej 4. Armády arcivojvodu Jozefa Ferdinanda - ich útok na ruské pozície pri Dąbrówke a Lubczy Szczepanowskej bol brutálne odrazený. Od 2. do 3. mája 1915 počas gorlickej

Wojenský cintorín č. 193 v Dąbrówke Szczepanowskej, arch. Okresné starostvo v Tarnove

ofenzívy, rakúsko-uhorskí vojaci vytrvalo útočili na nepriateľské pozície od Dąbrówki Szczepanowskej k štítu Wału (523 m n.m.) nad Lubinkou, pri obrovských stratách na životoch. Hoci ruské pozície boli veľmi dobre pripravené, Rusi ich museli 4. mája opustiť, pretože následkom prerušenia frontu pri Tuchove im hrozilo obklúčenie.

Z cintorína v Łowczówku sa nutne treba vrátiť' cez chrbát k priemysku, aby sa dalo prejsť' k vrchu Lubinka (nazývaný aj Podkova, 412 m n.m.). Na Lubinke sa na okraji lesa nachádza **vojenský cintorín č. 191 [48a]** kde na charakteristickom vysokom kamennom obelisku je reliéf predstavujúci, v dolnej časti

antickú grécku prilbu a v hornej veniec z vavrínových listov. Cintorín navrhol Heinrich Scholz. Tu spočíva 93 rakúsko-uhorských a 111 ruských vojakov.

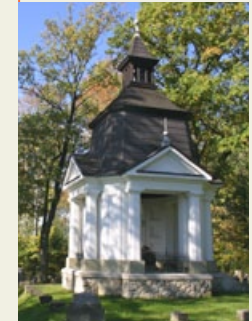
Neďaleko od zatačky na bočnej ceste ktorá vedie na Dąbrówku Szczepanowską sa nachádza **vojenský cintorín č. 192 [48b]**, ktorý takisto navrhol Heinrich Scholz.

Veľký cintorín na plochom chrbte sa charakterizuje predovšetkým ústrednou neorenesančnou kaplnkou, ktorej autorom bol Gustav Rossman. Postavená na kamenom podstavci medzi tromi mohutnými dubmi je zakončená vysokou šindľovou prilbou s lampášom. Po oboch stranách kaplnky bolo

pochovaných 358 padlých vojakov z rakúsko-uhorskej a 217 z ruskej armády.

Približne 2 km ďalej severozápadne leží Dąbrówka Szczepanowska. Táto malá obec sa rozprestiera na chrbte vysokého vrchu, ktorý

Kaplnka na vojenskom cintoríne č. 192 na Lubinke, arch. Okresné starostvo v Tarnove

Vojenský cintorín č. 293 v Zakliczyne, fot. J. Goriach

dominuje nad dolinou Dunajca. Odkrytý chrbát tohto vrchu mal strategický význam, počas 1. svetovej vojny tu došlo ku krvavým bojom. Na samom vrchu chrbta – na výške 419 m n.m. – sa nachádza **vojenský cintorín č. 193 [48c]**. Aj tento zaujímavý objekt je dielom H. Scholza. Skladá sa z dvoch oddelení vzdialených od seba 100 m, ktoré boli plánované priamo na

bojisku, medzi líniou zákopov a kráterov, ktoré vznikli po výbuchoch delostreleckých nábojov. Pri štíte vrchu, kde stojí mohutný centrálny pamätník s pamiatkovým nápisom, sa na okraji lesa nachádza oddelenie s 358 rakúsko-uhorskými vojakmi. Hneď za ním je zachovaný fragment zákopov a bunkra v zemi. Východne od štítu sa v lese skrýva oddelenie s 235 ruskými vojakmi.

ZAKLICZYN

Juhozápadne od bojisk v Lubinke a Dąbrówke Szczepanovskej, v širokej na tomto mieste doline Dunajca leží mestečko Zakliczyn. Po tom, ako ruské vojská po bitke pri Łapanove a Limanovej v decembri 1914 museli ustúpiť, sa mestečko našlo v priamom susedstve frontu, ktorý prebiehal cez Pogórze Rożnovského severovýchodne od Zakliczyna.

Na okraji mestečka, niekoľko desiatok metrov na juh od cesty č. 980 (cestujúc od križovatky s cestou č. 975 smerom na Gromnik, treba zabočiť doprava hneď za školou) sa nachádza nezvyčajný **vojenský cintorín č. 293 [49]**, ktorý patrí do VIII. brzeského okruhu cintorínov. Projektantom je Robert Motka a je to jediný cintorín v celom súbore vojenských cintorínov v západnej Haliči, ktorý bol od základov postavený iba pre vojakov

CINTORÍN NA „CUKROVEJ HLAVE“

V mestečku Lichwin, len niekoľko kilometrov južne od Lubinky, stojí vrch Gródek, nazývaný aj Cukrová hlava. Na jeho štíte stojí obrovský pomník – pylón, ozdobený vencami z vavrínových listov. Je centrálnym prvkom veľkého vojenského cintorína č. 185, ktorý navrhoval Heinrich Scholz. Vrch okupovali silne opevnené ruské pozície, o ktoré sa od 2. do 4. mája viedlo krvavé boje: zákopy raz za razom prechádzali z rúk do rúk. Na cintoríne spočívajú 273 rakúsko-uhorských a 341 ruských vojakov.

KAŠNA DOLNA – DVOR IGNACA JANA PADEREWSKÉHO

Nedaleko prírodnej rezervácie Kamenné mesto – Skamieniałe Miasto, v malom parku stojí krásny dvor v dedine Kašna Dolna. V rokoch 1897–1903 jeho majiteľom bol Ignacy Jan Paderewski. V súčasnosti sa vo dvore, jedinej zachovanej pamiatke po tomto výnimočnom klaviristovi nachádza múzeum venované jeho tvorbe – Paderewski bol nielen hudobník, ale aj zaslužený bojovník za nezávislosť Poľska. Počas 1. svetovej vojny využil na západe svoju popularitu a viedol diplomatické rozhovory propagujúc ideu odrodzenia Poľska – osobne ju predstavil aj prezidentovi Spojených štátov Thomasovi Woodrowovi Wilsonovi. Medzitým Paderewski zbieral finančné prostriedky pre obete vojny. V roku 1919 r. bol menovaný predsedom vlády teraz už nezávislého Poľska a ministrom zahraničných vecí, zastupoval II. Poľskú republiku na mierovej konferencii, ktorá sa skončila podpísaním Versaillskej zmluvy

Vojenský cintorín č. 138 v Bogoniowicach, fot. J. Goriach

židovského pôvodu (iné židovské oddelenia boli tvorené na už existujúcich židovských cintorínoch). Náhrobky z liateho betónu majú tvar macev s Dávidovou hviezdou a celok uzatvára kamenná stena s pamiatkovým nápisom v nemeckom jazyku. Spočívajú tu 11 rakúsko-uhorských vojakov a 1 ruský.

BOGONIOWICE

V doline Białej medzi Gromnikom a Ciężkowicami leží nevelká dedina Bogoniowice. Cesta sem vedie zo Zakliczyna, po ceste č. 980 do Gromnika a odtiaľto cestou č. 977 priamo do dediny. Hneď pri ceste môžete navštíviť veľmi

Ciężkowicko-Rożnowski Park Kra-

NAVŠTÍVTE TIEŽ
jobrazowy a Park Krajobrazowy Pas-
ma Brzanki, s najkrajšími miestami
 Pogórze Rożnovského a Ciężkowické-
 ho, známe vďaka originálnym pieskov-
 covým skalkám. Najväčšie zoskupenie
 je neďaleko Ciężkowic v **prírodnej re-**
zervácii Kamenné mesto.

pozoruhodný **vojenský cintorín č. 138 [50]**, projektu Jana Szczepkowského. Na pôdoryse lichobežníka na strmom svahu a hrobmi na niekoľkých terasách vytesaných v svahu je z troch strán obklopený múrom, zozadu zariadeným (zhora) vyššou stenou o profile kaplnky. V dolných rohoch pri ceste stoja územčisté, cylindrické pseudobašty, prikrýté kužeľovými šindľovými strieškami. Cintorín je miestom posledného odpočinku 87 padlých vojakov z rakúsko-uhorskej a nemeckej armády.

Na jar v roku 1915 front išiel neďaleko dediny Bogoniowice na línii vrchu po východnej strane Bialej doliny, nad dedinou Tursko. 2. mája 1915, čiže prvého dňa gorlickej bitky tam ruské pozície zaútočili na oddiely Korpusu pruskej gardy z 11. Armády gen. Mackensena.

1. Divízia pechoty gardy, ktorá bojovala nad Turskom vďaka skvelej delostreleckej príprave dokázala behom 15 minút zajať ruské línie na vrchu 358. Južne, o niečo ďalej trvali urputné boje o ďalšie vrchy: 382 a 405 – tam zahynulo veľa nemeckých vojakov, ktorí neskôr boli pochovaní v Bogoniowiciach. Na ľavom krídle 1. Divízie gardy útočili na jednotky z IX. Korpusu rakúsko-uhorskej 4. Armády arcivojvodu Jozefa Ferdinanda, ktorých cieľom bolo získať ruské pozície severne od vrchu 358 nad Rzepiennikom Marciszewským.

Trasa Východného frontu 1. svetovej vojny pokračuje v podkarpatskom vojvodstve. Cestu môžete začať od Woli Cieklińskiej – dedinky, ktorá leží na hranici s Malopoľským vojvodstvom. Podkarpatský úsek trasy sa tiahne z Ożennej pri hranici so Slovenskom k dedinke Nowiny Horynieckich, ktoré hraničia s Ukrajinou a na trase nájdeme rôzne vojenské cintoríny, múzeá, pomníky, budovy bývalých kasární a nezvyčajné fortifikácie pevnosti Przemyśl.

Vojenský cintorín č. 171 v Łowczówku,
arch. Okresné starostvo v Tarnove

4

UŽITOČNÉ INFORMÁCIE

UŽITOČNÉ INFORMÁCIE

– dojazd, mena, konzuláty

LIETADLOM

Letisko Krakov-Balice sa nachádza 11 km západne od centrum Krakova. Medzi mestom a letiskom je vybudovaná sieť komunikácií, premávajú tu mestské autobusy (denné č. 208 a 292 ako aj nočná linka č. 902), a zo stanice Kraków Główny jazdia špeciálne vlaky. Na letisko vedú mestské cesty, pri letisku je aj bočný zjazd z diaľnice A4.

Viac informácií nájdete na: **Medzinárodné letisko Jána Pavla II, Krakov-Balice**, tel.: +48 12 2955800, www.krakowairport.pl.

VLAKOM

Malopoľsko má priame železničné spojenia so všetkými väčšími mestami v Poľsku; do Krakova prichádzajú aj medzinárodné vlaky okrem iného z Budapešti, Prahy, Viedne a Lvova.

Do väčšiny veľkých miest v tohto regiónu sa dá cestovať vlakom – najdôležitejšie vlakové spoje vedú z Krakova cez Miechów ku Kielcam a Varšave, z Krakova cez Trzebieńiu smerom do Katovic a Vroclavi, z Krakova do Zakopaného a z Krakova cez Tarnov smerom na Rzeszów a Przemysl. Vďaka spoju z Tarnov cez Grybów sa vlakom tiež dostanete do Nowego Sączu a Kryniczi-Zdroju.

Cestovný poriadok, informácie o stanicach a spojoch nájdete na webovej stránke: www.pkp.pl.

MENA A PENIAZE

Platná mena v Poľsku je poľský zlotý (PLN), avšak v niektorých obchodoch (najmä vo veľkých supermarketoch) a na niektorých čerpacích stanicach môžete platiť v eurách. Hotovosť môžete vymeniť v mnohých zmenárňach, ktoré sa nachádzajú v centrách väčšiny poľských miest. Zmenárne neúčtujú províziu.

V Malopoľsku nie je problém s prístupom k bankomatom – sú nielen v centrách miest, ale aj na ich okrajoch a vo väčších obciach. Bezhotovostné platby sú rozšírené. Pri platbách sa najčastejšie využívajú karty systému Visa a MasterCard.

AUTOM

Malopoľské vojvodstvo má dobre rozvinutú sieť štátnych a miestnych ciest. Najdôležitejšia cesta je diaľnica A4, ktorá vedie od štátnej hranice s Nemeckom cez Vroclav, Katovice a Chrzanów do Krakova (platená) a ďalej až do Tarnova (bezplatná), potom ako štátna cesta č. 4 cez Rzeszów k hranici s Ukrajinou. Iná dôležitá cesta vo vojvodstve je štátna cesta č. 7, od hranice so Slovenskom v Chyžnom do Krakova a ďalej cez Miechów smerom ku Kielcom, Varšave a Gdaňsku.

Najdôležitejšie hraničné prechody so Slovenskom: Chyžné, Jurgów, Konieczna, Łysa Polana, Muszynka, Piwniczna.

AUTOBUSOM

Do Krakova a iných miest Malopoľska sa dostanete autobusmi a mikrobusedmi z mnohých poľských miest, okrem iného z Katovic, Vroclavia a Varšavy, ale aj mnohých európskych štátov.

Sieť lokálnych spojov je veľmi hustá. Na cestách jazdia autobusy a mikrobusedy spoločnosti PKS a iných firiem. Autobusové stanice sa vo väčšine prípadov nachádzajú v centrách miest, napríklad v Krakove hneď vedľa železničnej stanice. Informácie o spojoch z krakovskej autobusovej stanice nájdete na webovej stránke: www.mda.malopolska.pl; cestovný poriadok autobusov a mikrobusedov nájdete na: www.e-podroznik.pl.

GENERÁLNE KONZULÁT Y

francúzsky: ul. Stolarska 15, 31-043 Kraków, tel.: +48 12 4245300, www.cracovie.org.pl

Nemecky: ul. Stolarska 7, 31-043 Kraków, tel.: +48 12 4243000, www.krakau.diplome

Ruska: ul. Biskupia 7, 31-144 Kraków, tel.: +48 12 4222647, www.krakow.rusembpl

Slovenska: ul. św. Tomasz 34, 31-027 Kraków, tel.: +48 12 4254970, www.cgcracow.mfa.sk

Ukrajiny: ul. Beliny-Prązmowskiego 4, 31-514 Kraków, tel.: +48 12 4296066, www.plk.internetdls.pl

Spojených štátov: ul. Stolarska 9, 31-043 Kraków, tel.: +48 12 4245100, http://krakowusconsulate.gov

INDEX OBJEKTŮ

B

Bývalá vojenská nemocnica v Tarnove – Palác mládeže, ul. Piłsudskiego 24 **70**
GPS N 50° 01' 01.7", E 20° 59' 07.6"

Bývalé rakúske kasárne a bývalé sídlo veliteľstva rakúskej posádky v Tarnove – Štátna vysoká odborná škola, ul. Mickiewicza 8 **71**
GPS N 50° 00' 57.1", E 20° 59' 25.7"

D

Dom Mieroszevských v Limanovej – miesto pobytu Józefa Piłsudského, ul. Matki Boskiej Bolesnej 35 **49**
GPS N 49° 42' 16.1", E 20° 25' 46.4"

Dub Slobody v Novom Sączu – Planty Miejskie, ul. Długosza/Jagiellońska **54**
GPS N 49° 37' 12.8", E 20° 41' 38.4"

Dvor Moravských v Marcinkoviciach – Školské historické múzeum pri školnom komplexe W. Orkana, Marcinkowice 1, tel.: +48 18 4433185; múzeum dočasne nedostupné z dôvodu prestavby **51**
GPS N 49° 40' 04.6", E 20° 38' 48.4"

M

Múzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorfa-Nila – Ústav kultúry malopoľského vojvodstva, ul. Wita Stwosza 12, Krakov, tel.: +48 12 4100770, http://www.muzeum-ak.pl; otváracie hodiny: út.–nd. 11.00–18.00 **32**

Múzeum Poľského letectva – Ústav kultúry malopoľského vojvodstva, al. Jana Pawła II 39, tel.: +48 12 6409960, info@muzeumlotnictwa.pl, http://www.muzeumlotnictwa.pl; otváracie hodiny: út.–nd. 9.00–19.00; vstup: 14 zł, zľavn.: 7 zł, út. vstup bezplatný **30**
GPS N 50° 04' 35.3", E 19° 59' 26.0"

O

Obelisk na hranici rakúskeho a ruského zboru, Michałowice-Komora **33**
GPS N 50° 08' 21.3", E 19° 58' 09.9"

Obelisk na vrchu Kaim, ul. Pronia, Krakov **26**
GPS N 50° 00' 07.0", E 20° 02' 08.0"

Oddelenie legionárov na farskom cintoríne v Bydlińcu **38**
GPS N 50° 23' 16.3", E 19° 38' 46.5"

Oddelenie legionárov na mestskom cintoríne v Novom Sączu, ul. Rejtana **53**
GPS N 49° 37' 01.1", E 20° 42' 16.9"

Oleandry – miesto odpochoďovania I.Kádrovej spoločnosti, Dom Józefa Piłsudského – Múzeum boja za nezávislosť, al. 3 Maja 7, Krakov, tel.: +48 12 6334715; návšteva možná iba po telefonickej dohode **33**
GPS N 50° 03' 36.6", E 19° 55' 14.1"

P

Palác Sanguszkovcov v Tarnove – bývalý štáb ruských vojsk, teraz Skupina ekonomicko-záhradníckych škôl, ul. Sanguszków 28 **71-72**
GPS N 50° 00' 18.4", E 21° 00' 28.1"

Palác v Mirove – Komplex škôl W. Witosa v Książu Wielkim, ul. Witosa 10, tel.: +48 41 3838010, http://zspkksiaz.republika.pl **35**

Pevnosť Grębałów – TKKF „Przyjacieli Konika”, ul. Geodetów (vjazd z ul. Kocmyrzowska), Krakov, tel.: +48 12 6456616, http://www.przyjacielikonika.republika.pl; návštevy sú možné počas otváracie doby v žrebcinci **31**
GPS N 50° 05' 41.6", E 20° 04' 04.6"

Pevnosť Kosocice, ul. Hallera 25, Krakov **30**
GPS N 49° 59' 41.8", E 19° 59' 29.9"

Pevnosť Krzesławice – Mládežnícky dom kultúry pevnosť 49 „Krzesławice”, os. Na Stoku 27b, Krakov, tel.: +48 12 6452714, http://www.mdkfort49.krakow.pl; návštevy sú možné v otváracích hodinách domu kultúry **31**

Pevnosť Prokocim, ul. Medyczna/Kostaneckie-go, Krakov **29**
GPS N 50° 00' 38.2", E 19° 59' 45.9"

Pevnosť Rajsko, ul. Droga Rokadowa 20, Krakov **31**
GPS N 49° 59' 21.7", E 19° 58' 08.8"

Pevnosť Tonie – Múzeum Otvorená pevnosť, ul. Jurajska, Krakov; návštevy sú možné iba pre skupiny po dohode, v pevnosti prebiehajú rekonštrukcie **xx**
GPS N 50° 07' 26.0", E 19° 53' 49.9"

Pomník Bojovníkov za nezávislosť v Miechove, námestie **34**
GPS N 50° 21' 23.3", E 20° 01' 40.2"

Pomník Neznámeho vojaka v Tarnove, pl. Ofiar Katynia **70**
GPS N 50° 00' 49.1", E 20° 59' 09.0"

Pomník Obeti I. Svetovej vojny v Skale, ul. Krakowska/Rzeźniczka **40**
GPS N 50° 13' 34.0", E 19° 51' 23.2"

Pomník Stretnutia generácií, Chyżówkáci **47**
GPS N 49° 40' 52.8", E 20° 16' 51.8"

R

Regionálne múzeum PTTK I. Łukasiewicza v Gorlicach, ul. Wąska 7–9, tel.: +48 18 3522615, http://www.gorlice.pttk.pl, otváracie hodiny: út.–pt. 9.00–16.00 **59**

Trasa Pevnosti Krakov – juh **29**
začiatok: Pevnosť Mogiła, Igołomska
GPS N 50° 03' 58.8", E 20° 04' 18.0"

Trasa Pevnosti Krakov – sever **29**
začiatok: križovatka ulíc Rybitwy a Golikowska
GPS N 50° 03' 08.9", E 19° 54' 47.9"

Trasa Pevnosti Krakov – sever **29**
začiatok: križovatka ulíc Rybitwy a Golikowska
GPS N 50° 02' 33.4", E 20° 02' 07.6"

Trasa Pevnosti Krakov – sever **29**
začiatok: križovatka ulíc Rybitwy a Golikowska
GPS N 50° 02' 35.0", E 19° 57' 26.6"

V

Vojenské cintoríny č. 123 a 122 v Łuźnej-Pustkach 63

GPS N 49° 43' 03.0", E 21° 03' 42.4"

Vojenské oddelenie – farský cintorín v Skale, ul. Rzeźniczka 40

GPS N 50° 13' 34.2", E 19° 51' 14.1"

Vojenské oddelenie – farský cintorín v Książu Wielkim, ul. Jana Łaskiego 35

GPS N 50° 26' 41.8", E 20° 08' 40.0"

Vojenské oddelenie – farský kostol v Miechowe, ul. Piłsudskiego 34

GPS N 50° 21' 05", E 20° 01' 36"

Vojenské oddelenie č. 381 na mestskom cintoríne vo Wieliczke, ul. Piłsudskiego 42

GPS N 49° 59' 19.6", E 20° 03' 53.0"

Vojenský cintorín č. 60 v Małastowe 60

GPS N 49° 32' 38.0", E 21° 14' 37.5"

Vojenský cintorín č. 91 v Gorlicach, ul. Korczaka 58

GPS N 49° 39' 58.3", E 21° 09' 09.2"

Vojenský cintorín č. 118 v Staszówce 65

GPS N 49° 44' 59.8", E 21° 01' 01.1"

Vojenský cintorín č. 138 v Bogonowiciach 78

GPS N 49° 48' 15.8", E 20° 58' 18.1"

Vojenský cintorín č. 171 v Łowczówku 74

GPS N 49° 54' 25.0", E 20° 58' 01.5"

Vojenský cintorín č. 191 na Lubinke 75

GPS N 49° 54' 33.4", E 20° 53' 57.0"

Vojenský cintorín č. 192 na Lubinke 75

GPS N 49° 54' 35.8", E 20° 53' 31.2"

Vojenský cintorín č. 193 v Dąbrówce Szczepanowskiej 76

GPS N 49° 54' 33.4", E 20° 53' 57.0"

Vojenský cintorín č. 200 v Tarnove, ul. Chyszowska/Łukasiewicza 73

GPS N 50° 00' 58.4", E 20° 57' 38.7"

Vojenský cintorín č. 201 v Tarnove, židovský cintorín, ul. Słoneczna/Szpitalna; návštevy sú možné po požičaní kľúča v Okružnom múzeu (Rynek 20–21)

alebo Tarnovskom informačnom centre (Rynek 7), tel.: +48 14 6212149 **72**

GPS N 50° 01' 07", E 20° 59' 41"

Vojenský cintorín č. 202 v Tarnove, ul. Szpitalna / al. Matki Bożej Fatimskiej 73

GPS N 50° 01' 31", E 20° 59' 49"

Vojenský cintorín č. 202a v Tarnove, starý komunálny cintorín, ul. Konarskiego/Tuchowska 72

GPS N 50° 00' 31.4", E 20° 59' 20.7"

Vojenský cintorín č. 203 v Tarnove, nový komunálny cintorín, ul. Krzyszka 73

GPS N 50° 02' 02", E 20° 59' 36"

Vojenský cintorín č. 293 v Zakliczyne 76

GPS N 49° 51' 15.0", E 20° 49' 02.3"

Vojenský cintorín č. 308 v Muchówke 44

GPS N 49° 52' 05.1", E 20° 25' 40.5"

Vojenský cintorín č. 350 v Novom Sączu, mestský cintorín, ul. Rejtana 53

GPS N 49° 36' 58.9", E 20° 42' 16.8"

Vojenský cintorín č. 352 v Marcinkowiciach 51

GPS N 49° 39' 43.5", E 20° 38' 44.4"

Vojenský cintorín č. 357 v Kamionke Małej 46

GPS N 49° 47' 11.8", E 20° 29' 05.6"

Vojenský cintorín č. 366 v Limanovej, starý farský cintorín, ul. Szwedzka 48

GPS N 49° 42' 33.8", E 20° 25' 08.0"

Vojenský cintorín č. 368 v Limanovej-Jabłonci 49

GPS N 49° 41' 19.6", E 20° 26' 10.8"

Vojenský cintorín Jangrot – Cieplice 38

GPS N 50° 19' 43.3", E 19° 43' 37.0"

Vojenský cintorín Ogonów v dedine Kališ 37

GPS N 50° 22' 29.7", E 19° 44' 09.9"

Vojenský cintorín v Rzepline pri ceste do Ciańovic 41

GPS N 50° 12' 37.2", E 19° 53' 37.7"

Vojenský cintorín v Rzepline pri ceste do Kraśnic 41

GPS N 50° 12' 36.6", E 19° 54' 51.0"

INDEX MIEST

Bogoniuwice **77**

Bydlin **37**

Chyszówki **46**

Cieplice **38**

Dąbrówka Szczepanowska **74**

Gorlice **57**

Kališ **35**

Kamionka Mała **46**

Krakow **26**

Książ Wielki **35**

Limanowa **47**

Lubinka **74**

Łowczówek **73**

Łuźna **62**

Małastów **60**

Marcinkowice **50**

Michałowice **33**

Miechów **34**

Muchówka **44**

Nowy Sącz **51**

Rzeplin **40**

Skała **39**

Staszówka **64**

Tarnov **68**

Wieliczka **42**

Zakliczyn **76**